

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUTSAL METİN, EPİSTEME VE HERMENÖTİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÜMRAN KARADAVUT

Tez Danışmanı

PROF. DR. ŞEVKET YAVUZ

ÇANAKKALE – 2024

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUTSAL METİN, EPİSTEME VE HERMENÖTİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÜMRAN KARADAVUT

Tez Danışmanı

PROF. DR. ŞEVKET YAVUZ

ÇANAKKALE – 2024

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ümran KARADAVUT tarafından Prof. Dr. Şevket YAVUZ yönetiminde hazırlanan ve **29/08/2024** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**KUTSAL METİN, EPİSTEME VE HERMENÖTİK**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Şevket YAVUZ

(Danışman)

Doç. Dr. Mehmet YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ARSLAN

.....

.....

.....

Tez No :

Tez Savunma Tarihi : 29/08/2024

Doç. Dr. Melis ULU DOĞRU

İSİM SOYİSİM

Enstitü Müdürü

29/08/2024

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Ümran KARADAVUT

29/08/2024

TEŐEKKÖR

Bu çalıőmada beni destekleyen, çalışmanın Şekli, içeriği ve dőzeltilmesi noktasında engin bilgisi ve çok değerli tecrőbelerinden istifade ettiğim saygıdeğer hocam Prof. Dr. Şevket YAVUZ'a; kıymetli ablam Yasemin KARADAVUT'a ve çalışmanın her safhasında manevı destekleriyle çalışmanın devam etmesinde katkıları olan kıymetli babam Mehmet KARADAVUT ve annem Hacer KARADAVUT'a Őükranlarımı arz ederim.

Őmran KARADAVUT
anakkale, Ağustos 2024

ÖZET

KUTSAL METİN, EPİSTEME VE HERMENÖTİK

Ümran KARADAVUT

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Şevket YAVUZ

29/08/2024, 82

Bir sistem veya yapının din olarak adlandırılabilmesi için sahip olması gereken şartlardan birisi kutsal kabul edilen “kurucu”, “ilahî” bir metnin varlığıdır. Teorik olarak; vahiy eksenli dinlerdeki kutsal metinleri oluşturan ilahi kelimeler, Yaradıcı ile yaratılan arasındaki diyalog sürecinin ifadesidir. Vahiy eksenli dinlerde—burada İslam—Hz. Peygamber’e yalnızca “Kur’ân” olarak gelen vahiyler, ilahî kelimeler olarak kabul edilir; dolayısıyla ne Hz. Peygamber’in Kur’ân’ı açıklayıcı mahiyette söyledikleri, ne de Kur’ân’ı açıklayan sahabilerin sözleri ilahî kelimeler olarak değerlendirilir. Herhangi bir dinin anlaşılabilmesi için de ilk akla gelen kurucu kutsal metnin anlaşılması gerekir. Diğer bir ifade ile dinin yaşanabilmesi, uygulanabilmesi ve tezahür edebilmesi için metnin “anlaşılması” bir zorunluluktur. İlkel olarak her din mensuplarını kurtuluşa erdirmeyi amaç edinir. Buna göre, kurtuluşa götürecektir hakikat de Kur’ân’da verilidir. Bu ereğe uygun evrensel prensipler getiren kutsal metin; bazı ilke, prensip ve rotalarla uygun bir hayat inşa edebilmenin yolunu verir. Bu “yol (dîn)”un “doğru ve sahih” olarak anlaşılması ve yorumlanması kurtuluş / hidayet pusulasının anahtarıdır. Tarihsel olarak; ilahî kelimeler, başlatıcı-tebliğci prototipler tarafından ilk alındığında taze ve canlı iken; insana, hayata ve tarihe aktarıldığında ilk tarihsel tecrübenin canlılığını koruyamaz hale gelebilmektedir. İlk tarihsel ve teolojik tecrübenin zayıflamaya başlaması anlam ve anlamlandırma dinamik ve süreçlerini de derinden radikal olarak etkileyebilmektedir. Metnin anlamının yanlış anlaşılması insan, toplum, kültür ve medeniyet hayatında büyük hataların oluşmasına yol açabilmektedir. Dini doğru anlamak ve sahih anlamlandırma süreçleri ile uygun anlayış inşa edebilmek—epistemik dizge—kuşkusuz kurucu kutsal metni doğru, sahih ve uygun anlamaya zorunlu olarak bağlıdır; zira “eğri cetvel ile doğru çizgi çizilemez”.

Anahtar Kelimeler: Kutsal Metin, İlahi Kelam, Epistemik Dizge, Hermenötik, Anlam Atlası, Noematik Yaklaşım.

ABSTRACT

SACRED TEXT, EPISTEME AND HERMENEUTICS

Ümran KARADAVUT

ÇanakkaleOnsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Department of Philosophy and Religious Sciences Master's Thesis

Advisor: Prof. Dr. Şevket YAVUZ

29/08/2024, 82

One of the conditions for a system or structure to be called a religion is the existence of a “founding”, “divine” text that is considered sacred. Theoretically, the divine word, which constitutes the sacred texts in revelation-based religions, is the expression of the process of dialog between the Creator and the created. In revelation-based religions - in this case Islam - only the revelations that came to the Prophet in the form of the “Qur'an” are accepted as the divine word; therefore, neither what the Prophet said to explain the Qur'an nor the words of the Companions who explained the Qur'an are considered as divine word. In order to understand any religion, the first thing that comes to mind is to understand the founding sacred text. In other words, “understanding” the text is a necessity for the religion to be lived, practiced and manifested. In principle, every religion aims to lead its followers to salvation. Accordingly, the truth that will lead to salvation is also given in the Qur'an. The holy text, which brings universal principles in accordance with this goal, gives the way to build a suitable life with some principles, principles and routes. Understanding and interpreting this “path (dīn)” as “correct and authentic” is the key to the compass of salvation / guidance. Historically, while the divine word was fresh and vibrant when it was first received by the initiator-prophet prototypes, when it is transferred to human beings, life and history, it may become unable to preserve the vitality of the first historical experience. The weakening of the initial historical and theological experience can radically affect the dynamics and processes of meaning and signification. Misunderstanding the meaning of the text can lead to major mistakes in human, social, cultural and civilizational life. To understand religion correctly and to be able to construct an appropriate understanding through authentic interpretation processes - the epistemic

system - undoubtedly depends on a correct, authentic and appropriate understanding of the founding sacred text, because “a straight line cannot be drawn with a crooked ruler”.

Keywords: SacredText, Divine Word, EpistemicSystem, Hermeneutics, Atlas of Meaning, Noematic Approach.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR	x

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1

1.1. Konunun Önem, Amaç ve Hedefi	1
1.2. Konunun Tez ve Alt Tezleri	2
1.3. Kavramsal Çerçeve.....	3
1.4. Kılavuz: Metodolojisi	5
1.5. Kapsam ve Sınırlılıklar	7

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE METODİK ÖNCÜLLER

8

2.1. Kutsal Metin	8
2.1.1. Kutsal Metin: Tanım ve Çerçeve.....	9
2.1.2. Kutsal Metnin Özellikleri	10
2.2. Metnin Yapı, Fonksiyon ve Analiz Metotları.....	15
2.2.1. Kutsal Metnin Yapı ve Fonksiyonları	16
2.2.2. Analiz Metotları: Hermenötik ve Teolojik Hermenötik.....	18

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAHİY EKSENLİ DİNLERDE KUTSAL METİN TASAVVURLARI 20

3.1. Genel Çerçeve: Vahiy Eksenli Dinler ve Kutsal Metinler	20
3.2. Vahiy Eksenli Dinler ve Kutsal Kitap Tasavvuru	24
3.2.1. Hristiyanlık ve Kutsal Kitap Tasavvuru	26
3.2.2. İslam ve Kutsal Kitap Tasavvuru	28
3.3. İnciller ve Kur'ân: Tarih, Yapı ve İçerik	31
3.3.1. İnciller: Tarih, Yapı ve İçerik	31
3.3.2. Kur'ân: Tarih, Yapı ve İçerik	35

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUTSAL METNİN ANLAM VE YORUMU: HERMENÖTİK VE TEOLOJİK HERMENÖTİK 39

4.1. İnciller, Anlam Atlası ve Yorum Arayışı	39
4.1.1. Anlam/an/ın İmkân ve Sınırlılıkları.....	39
4.1.2. Yorum Arayışı	41
4.2. Kur'ân, Anlam Atlası ve Yorum Arayışı.....	43
4.2.1. Anlam/an/ın İmkân ve Sınırlılıkları.....	46
4.2.2. Yorum Arayışı.....	59

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ 76

KAYNAKÇA	79
----------------	----

ÖZGEÇMİŞ.....	I
---------------	---

SİMGELER VE KISALTMALAR

A.g.e.	Adı Geçen Eser
Bkz.	Bakınız
c.c.	CelleCelalühü
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	Editör
Hız.	Hazreti
HKK	Hıristiyan Kutsal Kitabı
İht.	İhtisar
Krş.	Karşılaştırınız
örn.	Örneğin
Sdl	Sadeleştiren
Sav.	SalliAllahu aleyhi ve's-selam
s.	Sayfa
S.	Sayı
Tah.	Tahkik
tsz.	Tarihsiz
Terc.	Tercüme
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
v.b.	Ve benzeri
v.d.	Ve diğerleri
v.s.	Ve saire

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Konunun Önem, Amaç ve Hedefi

Kur'ân, Allah Teala'nın hidayete erdirmek üzere insanlığa gönderdiği ve muhafazasını kendi üzerine aldığı ilâhî bir kitaptır.¹ Buna göre, Yaratıcı, vahyolduğu şekliyle Kur'ân'ı koruma vaadini, müminler tarafından ilk vahyedildiği şekliyle kayıt altına alınmak, sürekli okunmak ve içeriğinin hayata aktarılmasını sağlamak yoluyla herhangi bir değişikliğe uğramadan ilk nesilden itibaren kesintisiz olarak gerçekleştirmektedir.

Öyle görünüyor ki; nesillerce İslâm toplumunun Kur'ân'ı her şeyden kıymetli bilmesi, anlayarak anlatmaya çalışması, yazılı ve şifâhî olarak Kur'an'ı koruyup ondaki emir ve yasakları yerine getirmeyi en yüce gaye edinmesi ilâhî iradenin bir tecellisidir. Başka bir tabirle, Kur'ân'ın oluşturduğu hâlet ve kolektif bilinç kendisini korumayı mensuplarına varoluşsal ve doğal bir durum olarak ortaya koymaktadır. Bu bağlamda şunu ifade etmek yerinde olacaktır: Kutsal metin kolektif bilinç inşa eder; inşa edilen bu bilinç de döngüsel olarak metni kutsal hâle içinde muhafaza altına alır.

Öte yandan mevzubahis metnin “korunması” anlam-anlamlandırma-anlayış (*epistêmik* mahfaza) dizgesini de içine alacak şekilde genişletilmesi yerinde olacaktır. Nitekim Kur'ân'ın doğru olarak anlaşılması onun hayata yansıtılmasının gerekli şartlarının başında gelir. Buradaki formül şöyle işler: “Sahîh” anlam-anlayış-anlamlandırma dizgesi “doğru” bilgiyi, doğru bilgi de doğru duygu-düşünce-davranış dizgesini inşa eder. Sahîh olmayan epistêmik mahfaza doğru olmayan davranış kodlarının oluşmasına kapı aralar.

Bu çalışmanın amacı, önce genel çerçevede din ve kutsal kitap tasavvurlarını matris olarak ele alarak, Kur'ân'ın “doğru” olarak anlaşılmasına imkân veren durum ve süreçleri belirlemeye çalışmaktır. Çalışmanın hedefi de bu durum ve süreçleri açıkladıktan sonra, doğru duygu-düşünce-davranış silsilesini iptal eden, tahrip eden veya tahrif eden engelleri

¹ el-Hicr, 15: 9.

açıklığa kavuşturarak Kur'ân'ın anlaşılmasını doğal durum olarak ortaya koymaya çalışmaktır.

1.2. Konunun Tez ve Alt Tezleri

Kur'ân'ı tam ve doğru olarak anlamak mümkün mü? Herkes için aynı ve/ya yakın anlamadan bahsedilebilir mi? Anlamak için sadece bilgi yeterli mi, yoksa irfanî, derûnî veya ezoterik anlayışlardan da bahsedilebilir mi?

Anlam-anlamlandırma-anlayış dizgesi bir bütündür ve başı sonu inşa eden bir sürece karşılık gelir. “Yola çıkıldığında yol görünür” ifadesinin bir başka ifadesi olan bu dizge, anlam için hayat / yaşam- amel / aksiyon-okuma döngüselliğini öngörür. Anlanan aslında metin (kutsal olsun, profan olsun) dolayımında anlayandır; yani, fail, aktör, süjedir.

Bu ana tezin alt tezlerini de şu şekilde ifade etmek mümkündür: Kur'ân anlaşılmayı ibadet olarak kodlayan bir kitaptır. Sıklıkla ve ısrarla ayetlerinin açık, seçik, kapalı olmayan, vb. sıfatlarla yüklü olduğunu ifade etmesi de bu tezin delilleridir. Anlam-anlamlandırma-anlayış dizgesi kutsal metnin genel anlama atlasının çizer aslında. Bu dizgenin amacı da insanın ruhunun yetilerini / fonksiyonlarını kullanarak bu dünya ve öte dünya kurtuluşuna erişmesidir. Öyle ki; “sana bu Kitab'ı, her şey için bir açıklama, Müslümanlara bir rehber, bir rahmet kaynağı ve bir müjde olarak indirdik”² ayeti de bu bağlamda yerinde bir örnektir.

Kur'ân anlaşılmak için manevî-psikolojik anlam teknesi inşa eder. Öyle ki anlamın Yaradan tarafından kolaylaştırılması, ayetlerin birbirlerini açıklaması, vb. hususlar bu teknenin nasıl oluştuğunu ortaya koyar. Akıl sahipleri için anlamın “açık olması”, inananlar için hem rehber, hem de kurtuluş / hidayet kaynağı olması bu meyanda ifade edilebilecek özelliklerdendir.

Kutsal metnin “doğru” anlaşılması da, öyle görünüyor ki; Kur'ân ilimlerine vukufiyet ile beraber kalp aklının (takvâ ile ifadesini bulan) da bulunmasından geçmektedir.

² en-Nahl, 15: 89.

Kalp aklının ifadeleri fazilet / erdem olarak belirir. İyilik, doğruluk, alçak gönüllülük gibi erdemler Kur'ân'ın övdüğü ve modelleştirdiği ilkeler olup, gönlün “sorumluluk bilinci” ile “sakınma” hâletinde oluşu olan takvâ niyet ile amelin, düşünce ile davranışın, donanım (kolektif bilinç hali ve dışı) ile eylemlerin bütünlüğünü ve tutarlılığını ifade eder. İşte bu hâlet sahibi olan için Kur'ân-ı kerim doğru yolu gösteren ve doğruya ulaştıran rehberdir. Denilebilir ki; Kur'ân-ı Kerim'in hidayet kaynağı ve rehber olabilmesi için muhatabın “anlam frekansı”nın ona “ayarlı” olması zorunluluktur. “Anlam frekansı”nın istikrarlı konumlandırıcısı da “takvâ zırhı”dır.³ Bu hususun en ideal kitabî delillerinden biri de Enfal Suresi 29.ayettir: “Ey iman edenler! Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız (takvâ) O, size iyi ile kötüyü ayırt edecek bir anlayış (furkân) verir.” Diğer bir ifade ile; “takvâ zırhı” ile koruma durumu oluştuğunda, kişiye ilim, irfân, hikmet kabiliyet ve melekeleri lütfedilir. Bu da döngüsel olarak “doğru ile yanlış ayıracak bilinç ve idrak” olan furkân hassasiyetini inşa eder.

Erdemler ile donanan birey “takvâ zırhı” ile epistêmik dizge açısından daha korunaklı durumda olabilecektir. Bunun devam ve tahkim reçetesi de bir davet / çağrı hali olan duadır. Dua edebilen için durum, dua edilenin “davet”ine mazhar olabilecek hâlette olması demektir aslında. Nitekim; “...(b)ana dua edin, size icâbet edeyim”⁴ ifadesinde bu karşılıklılık açıkça ifade edilmektedir.

Özet olarak ifade edilecek olursa, Kur'ân'ın “doğru ve sahih” anlaşılmasının “kanal”ı iki dilimlidir: (a) Filoloji ve metin dilimi; (b) Manevî ve varoluşsal dilim. İlki Arap dilinin özelliklerini, nüzûl sebeplerini, nüzul türlerini (tedricîlik, gibi), vb. hususları kapsar. İkincisi de ahlak ile kıvamlanmış takvâ, samimi varoluş hali ile yoğrulmuş duayı ihtiva eder. Burada artık okunan aslında okuyandır.

1.3. Kavramsal Çerçeve

Bu tez çalışmasında din, iman, vahiy, kutsal kitap, Kur'ân, akıl, epistêmik dizge, epistêmik mahfaza, “doğru ve sahih anlam” gibi kavramlar merkezî kavramlardır. Bunları sırası ile kısaca şu şekilde açıklamak mümkündür.

³ el-A'râf, 7: 26.

⁴ el-Mü'min, 40: 60.

Din: Etimolojik olarak din kelimesi Arapça deyn kökünden mastar veya isimdir. Buna ilave olarak “(â)det, durum; ceza, mükâfat ve itaat” olmak üzere üç anlamı daha vardır. Terminolojik olarak din, insanın Yaradan, âlem, yaratılan insan ve varlıklarla ilişkilerini düzenleyen ve hayatına yön veren, bu dünya ve öte dünya mutluluğu ve kurtuluşu vaat eden ilahî bir kanundur.

Vahiy: Kelime anlamı olarak Arapça vhy kökünden gelen vahiy “hızlı bir şekilde ve gizlice söylemek, işaret etmek, ilham etmek, içe doğma”⁵ anlamlarında mastardır.

Terim anlamı olarak ise vahiy; Yaradan tarafından doğrudan veya bir elçi vasıtasıyla peygamberlere iletilen, kesinlik ifade eden hüküm demektir.

Kutsal Kitap: Genel olarak, Yaradan tarafından “vahiy yolu” ile peygamberlere, peygamberler vasıtasıyla da insanlara bildirilen haber, emir ve yasakların bulunduğu kitaplara denir. Kutsal sayılmalarının sebebi Allah’ın sözlerini içerdiklerine dair inançtır. İlahî kitaba, semavî kitap da denir. Batı literatüründe *Holy Scripture* ve Bible (“Kutsal Kitap / Yazı”) ifadeleri bu anlamda kullanılmaktadır.

Özel olarak da daha çok Yahudi ve Hıristiyan Kutsal Kitapları için kullanılan bir terimdir. Bu ikisi bu tez çalışmamızda Yahudi Kutsal Kitabı (YKK) ve Hristiyan Kutsal Kitabı (HKK) olarak kullanılmaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm: Etimolojik olarak Kur’ân-ı Kerim, kara’e fiilinden türeyen bir isimdir. Buna ek olarak “okumak, tilavet / kıraat etmek, toplamak, açıklamak” anlamlarına da gelmektedir.⁶

Terminolojik olarak ise Kur’ân-ı Kerim; Yaradan tarafından vahiy meleği Cebrail vasıtasıyla mahiyeti insanlar tarafından tam olarak bilinemeyen bir tarzda son peygamber Hz. Muhammed (sav)’e indirilen, mushaflarda yazılan, tevâtür yoluyla nakledilen,

⁵ İbn Manzûr, Lİsanü’l-Arab, *DİA*, c. 42, s. 443-447.

⁶ Râgıp el- İsfahânî, el- Müfredât, *DİA*, c. 26, s. 383-388.

okunması ibadet kabul edilen, benzerinin getirilmesi mümkün olmayan Arapça mu'ciz bir kelâmdır.⁷

Epistêmik Dizge: Yunanca bilgi anlamına gelen episteme, gerçeğin daha iyi kavranmasını mümkün kılan derin bilgiyi ifade eder. Dizge ise, bir bütün oluşturacak biçimde birbirine bağlı ögelerin bütünü olarak tanımlanabilir. Epistêmik dizge; Bilgiye giden / bilgiyi oluşturan süreci ifade etmektedir.

Epistêmik Mahfaza: Arapça hıfz kökünden gelen mahfaza, epistême ile birlikte kullanıldığında metnin “korunması” anlamına gelir. Bu bağlamda epistêmik mahfazanın, anlam-anlamlandırma-anlayış dizgesini de içine alacak şekilde genişletilmesi yerinde olacaktır. Nitekim Kur’ân’ın doğru ve sahîh olarak anlaşılması onun hayata yansıtılmasının gerekli şartlarının başında gelir. “Sahîh” anlam-anlayış-anlamlandırma dizgesi “doğru” bilgiyi, doğru bilgi de doğru duygu-düşünce-davranış dizgesini inşa eder. Sahîh olmayan epistêmik mahfaza doğru olmayan davranış kodlarının oluşmasına kapı aralar.

1.4. Kılavuz: Metodolojisi

Bu çalışmanın metodolojik çerçevesi iki bölümde ele alınabilir:

Fenomenolojik Hermenötik Metodolojisi: “Özü / özleri fark eden bilincin araştırılması” demek olan Fenomenoloji, özlerin tespit ve tavsifini ortaya koymayı amaçlar. Bu metodolojiye göre, hakikatin kendiliği olamaz; zira gerçeklik, kendine yönelmiş olan bilinç tarafından bilinen gerçekliktir. Hakikat; böylesi bir bilinç tarafından görülen, algılanan ve bilincine varılan bir şeydir. Bu metodoloji bu bilincin sistematik olarak incelemesini hedefler. Bu incelemede hakikat ve onun hakkındaki bilgi dışta bırakılarak, bilginin nasıl ve hangi süreçlerde oluştuğu anlaşılmaya çalışılır. Bunun için de kategorik çerçeveler inşa edilebilir.

Hermenötik ile de metin ve terimler “okuyan”ın ufkunda “yorumlanmaya”, onun anlam ufkuna yakınlaştırılmaya çalışılır. Genel olarak, bu metodoloji bir metni, haberi, motivasyonu, bilinmez / anlaşılmaz bir eylemi, iletiyi, olayı vs.’yi inceleyip açıklayarak değerlendirme ve “yorumlama” sürecini kapsar.

⁷ Şevkânî, *Îrşâdü'l-fuhûl*, (nşr. Ebû Mus‘ab M. Saîd el-Bedrî), Beyrut, 1412 / 1992, s. 62.

Fenomenolojik Hermenötik ile “özlerin ortaya konulması” süreciyle eş zamanlı olarak mevcut bilgi ile “okuyucu”nun ufkunu “buluşturmayı” sağlar. Hakikat ile onun hakkındaki mevcut bilgi “paranteze alınıp”, “okuyucu”nun anlam hâlesiyle yeniden “buluşturulmaya” çalışılır.

Mukayese Metodolojisi: Benzer, farklı, çatışan ve çakışan yönlerini ele almaya çalışan bu metodik çerçeve ile terimler, ayetler ve yorumlar birbirleriyle mukayese edilerek ortaya konulmaya çalışılır. Bilahare; ortaya çıkan sonuç değerlendirilerek bütüncül bir panorama inşa edilmeye çalışılır.

Kaynakça analizi:

Fenomenolojik Hermenötik ve Mukayese metodolojileri ile inşa edilmeye çalışılan bu tezde aşağıdaki temel eserler merkeze alınmıştır:

et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, el-Gazalî, *İhyâ-u Ulûmi'd-Din*, Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, İbn Kesir, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, *Kütüb-ü Sitte*, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, *Kur'ân-ı Kerîm ve Diyanet Meali*, *İnciller*, Şaban Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*. Bu eserlerden, tez konusu ile ilgili ayet ve hadislerin meal / yorumları alınarak anlam-anlamlandırma-anlayış silsilesini iptal eden, tahrif veya tahrif eden engelleri açıklığa kavuşturmakta yararlandı. Ayrıca Kur'ân ve İncillerin tarih, yapı ve muhtevalarının açıklanması, yorumlanması ve İncillerdeki çelişkilerin tespiti konularında istifade edildi.

İlave olarak, konu ile ilgili yakın zamanda yapılmış olan çeşitli çalışma, makale ve kitaplardan istifade edildi.

Kur'ân-ı Kerim'in “doğru ve sahih” bir şekilde anlaşılmasına imkân vermesi açısından detaylı bir şekilde incelenen bu eserlerde bütünlüğü gerçekleştirilmesi açısından eksik olarak görünen noktaların en öne çıkanı “din tasavvuru ve anlam atlası”nı temel alarak anlam-anlayış-anlamlandırma dizgesinin önündeki engeller bahsi olarak görünüyor. Bu mütevazı tez çalışması bu boşluğu doldurma amacı gütmektedir.

1.5. Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışma, genelde ve sıklıkla Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinden ve hadislerden hareketle Kur'ân'ın anlaşılmasındaki engelleri, “doğru ve sahih” olarak anlaşılmasındaki mânileri merkeze alır. Klasik tefsirlerden, hadis literatüründen ve mevzubahis konuda kaleme alınan çağdaş eserlerden faydalanılarak hazırlanan bu tez çalışmasında teolojik hermenötik ile elde edilmeye çalışılan bulgularla Kur'ân ayetleri mukayese edilmeye çalışılmış; benzer, farklı, çatışan ve çakışan özellik ve durumlar ele alınarak bulgular desteklenmiştir. Kavram çerçevesinde ele aldığımız Kutsal Metin, Anlam/landırma Süreçleri ve Epistemik Handikaplar'ı tarih boyunca Kutsal'ın algılanması, Kur'ân'ın tarihselliği gibi açılardan detaylı bir şekilde ele alıp incelenmiştir. Ayrıca kavram çerçevesi içinde maddeleştirdiğimiz Kutsalla ilgili episteme ve hermenötik detaylı olarak açıklanmıştır.

Konular ele alınırken ilgili naslar başka göndermelere veya ifadelere, kavram ve konulara kapı aralıyorsa –teolojik hususlar gibi- bu hususlara yer vermeden konu, tezimizin çerçevesini çizen ana parametre (İslamiyet ve Kutsal Kitap, Kur'ân'ın anlaşılması önündeki engeller, sınırlılıklar, fırsatlar) etrafında ele alınmakta ve sınırlandırılmaktadır. Bu çalışma esnasında ilgili kaynaklara ulaşılmaya çalışılmış; temel ve ilk kaynaklara mümkün mertebe birincil olarak yer verilmeye çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL VE METODİK ÖNCÜLLER

2.1. Kutsal Metin

İlkel dinler hariç bütün dinlerde (kült eksenli- semavi) kutsal kitap anlayışı vardır. Dinlerin en önemli unsuru olan kutsal kitaplar, dinlerin temelini, her tür dinî anlayış ve uygulamada çıkış noktasını meydana getirir. Dinlerin büyük çoğunluğunda “tanrı sözü” sayılan kutsal kitaplar, inananlarca kutsal bir konuma sahiptir. İnsanlar bu kitaplara inanır ve yaşamları boyunca bu kitaplardan büyük oranda faydalanarak hayatlarını şekillendirir / Kitaptaki emir ve yasaklar doğrultusunda yaşamayı bir stil (yaşam stili) haline getirirler. Bununla birlikte kutsal kitap inancı bütün dinlerde aynı değildir. Yahudiler sadece kendi kitaplarını kabul ederek diğer kitapları reddederler. Hıristiyanlar, kendi kutsal kitapları yanında Yahudilerin kitaplarını da benimsemekle beraber onun nesholdüğüne inanırlar; fakat Kur’ân’ı kabul etmezler. Müslümanlar ise Kur’ân’la birlikte Yahudi ve Hıristiyanların kitaplarını da semavi din kitapları olarak kabul ederler; ancak bu kitapların daha sonraları tahrif edildiğine inanırlar.⁸

Kutsal kitapların dinlerdeki yeri ve otoritesi, her dinde aynı değildir. Bazı dinlerde kutsal kitaplar, ibadet ve ayinlerde dua kitabı olarak kullanılır. Yahudilerin Tanah’ı, Hıristiyanların Kitab-ı Mukaddes’i, Müslümanların Kur’ân-ı Kerîm’i buna örnek verilebilir. Dinî esasların yorumlanması ve uygulanmasında ise genellikle tefsir niteliğindeki diğer kitaplara başvurulur; çünkü toplum anlayışına göre herkes, birinci dereceden kutsal kitapları anlayıp yorumlayamaz.

Yahudi geleneğine göre yazılı kutsal kitap Tanah’ı okuyup yorumlamak herkesin işi değildir. Bu, özel tefsircilerin işidir. Bundan dolayı, tarih içinde sözlü kutsal metinlerden olan Talmut ön plana çıkmış ve dini kuralları öğrenmek isteyenler Talmut’a başvurmuş / başvurmaları öğütlenmiştir. Talmut’un otoritesini tanıyan Yahudiler, dinî nass kaynağı olarak Talmut’a başvurup, Talmut’un otoritesini kabul etmeyenleri küfür işlemiş sayarlar. Günümüzdeki Ortodoks Yahudiler bu anlayıştadır. Ancak diğer Yahudi mezheplerine bağlı olanların hepsi bu görüşü benimsemez.

⁸ Baki Adam, *İmam-Hatip Liseleri Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, MEB Yayınları, Ankara, 2007.

Kitab-ı Mukaddes'in Hristiyanlıktaki yeri ve önemi Hristiyan mezheplerine göre farklılık gösterir. Katolik mezhebine bağlı olanlar, Kitab-ı Mukaddes'i Hristiyanlıkta tek otorite olarak kabul etmeyerek, kilise babaları adını verdikleri din bilginlerinin yorumlarını esas alırlar. Kitab-ı Mukaddes'i bu yorumlara göre anlarlar. Bu bakımdan Katolik mezhebinde kilise geleneği de denilen dini gelenek Kitab-ı Mukaddes'ten önce gelir. Buna karşılık Protestan mezhebinde sadece Kitab-ı Mukaddes esas alınır; Kilise babalarının yorumlarına ve kilise geleneğine itibar edilmez.

İslam dininde Kur'ân ana kaynaktır. İslam'ın ibadet, inanç ve ahlaki ilkeleri Kur'ân'a dayanır. İslam dini her Müslüman'ın ilahi kelamı anlayarak okumasını ister. Lakin İslam alimlerine göre Kur'ân'ın kendine özgü üslubundan dolayı anlaşılması ve yorumlanması her zaman açık olmayabilir. Hadisler, bu ilkelerin yorumlanması ve uygulanmasında ikinci ana kaynak olarak görülür ve yol gösterici olarak değerlendirilir. Bu açıdan hadisler, İslam inancında ikinci temel kaynak olarak kabul edilir. Diğer yandan Kur'ân'ı tam olarak anlayabilmek için fıkıh usulü ve tefsir alimlerinin tespitlerinden de yararlanır. İslama göre Kur'ân yegâne mukaddes kaynaktır. İslam âlimlerinin eserleri, aydınlatıcı olmakla beraber Yahudiler ve özellikle Hristiyanlarda olduğu gibi mukaddeslik taşımaz.

2.1.1. Kutsal Metin: Tanım ve Çerçeve

Genel olarak, Yaradan tarafından “vahiy yolu” ile peygamberlere, peygamberler vasıtasıyla da insanlara bildirilen haber, emir ve yasakların bulunduğu kitaplara denir. Kutsal sayılmalarının sebebi Allah'ın sözlerini içerdiklerine dair inançtır. İlahî kitaba, semavî kitap da denir. Batı literatüründe HolyScriptureve Bible (“Kutsal Kitap / Yazı”) ifadeleri bu anlamda kullanılmaktadır.

Özel olarak da daha çok Yahudi ve Hristiyan Kutsal Kitapları için kullanılan bir terimdir. Bu ikisi bu tez çalışmamızda Yahudi Kutsal Kitabı (YKK) ve Hristiyan Kutsal Kitabı (HKK) olarak kullanılmaktadır.

Etimolojik olarak Kur'ân-ı Kerim, kara'e fiilinden türeyen isimdir. Buna ek olarak "okumak, tilavet / kıraat etmek, toplamak, açıklamak" anlamlarına da gelmektedir.⁹

Terminolojide Kur'ân-ı Kerim; Yaradan tarafından Cebrail aracılığıyla mahiyeti insanlar tarafından tam olarak bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed (sav)'e indirilen, tevâtür yoluyla nakledilen, mushaflarda yazılı olan, okunması ibadet kabul edilen, benzerinin getirilmesi mümkün olmayan Arapça mu'ciz bir kelâmdır.¹⁰

2.1.2. Kutsal Metnin Özellikleri

Kur'ân, kendisine kul olma şerefine erebilen kimseler için Yüce Allah'ın kendilerine lûtfettiği ilâhi bir rehber ve bildiri niteliğindedir. Dünya hayatının hem zâhirî hem de bâtinî yönü hakkında bilgi verir, yol gösterir ve insanın ufkunu açar. O bildiriye kulak veren her insan, onun aydınlatıcı vasfından yararlanır. Mesela; Kur'ân, insanoğlu gökyüzünü sadece temâşâ ettiği devirlerde, sistemlerden; onların konumları ve hareketlerinden ve bu hareketler sonucu meydana gelen sonuçlardan bilgiler vermiş; karalar ve denizlerin oluşumlarından; insanların ve diğer canlıların yaratılışlarından; ana rahmindeki ceninin geçirdiği safhalardan bahsetmiştir.¹¹

Kur'ân gelişme ve yeniliklere açık olan bir kitaptır. "Allah Teâlâ, insanlara, sonuçlarına katlanmak kaydıyla, inanma ve inandıkları gibi yaşama özgürlüğü tanımıştır. İnananların inanç ve ibadet ihtiyaçlarını karşılamaları için de fitrata en uygun olan İslâm Dini'ni peygamberleri vasıtasıyla tebliğ etmiştir.

Bu dinde, ölümlü dünya hayatının ve ölümsüz âhiret hayatının yaratılış amacı imtihan; kimin iş bakımından daha iyi olduğunun, bilfiil sınav ortamında denenip görülmesi olarak belirtilmiştir.¹²

İnsanı diğer varlıklardan ayıran ve üstün kılan özelliği aklıdır. Aklın birinci vazifesi Rabb'ini tanımak ve O'ndan başkasına kulluk etmemek, ikinci vazifesi ise sevmektir; önce

⁹ Râgıp el- İsfahânî, el- Müfredât, *DİA*, c. 26, s. 383-388.

¹⁰ Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, (nşr. Ebû Mus'ab M. Saîd el-Bedrî), Beyrut, 1412 / 1992, s. 62.

¹¹ M. Zeki Duman, a.g.e., ss. 46-54.

¹² el-Mülk, 67: 2.

Rabb'ini sonra da insanı sevmek... O nedenle Kur'ân'da akla ve düşünmeye sürekli vurgu yapılır ve teşvik edilir. Örneğin; Müşriklere, “Allah'ın indirdiği Kur'ân'a ve Resûl'e tâbî olun, denildiği zaman onlar dediler ki: Hayır, babalarımızı üzerinde bulduğumuz sistem bize kâfidir, biz onlara yani atalarımızın inanç ve yaşayış biçimine tâbî oluruz... Onlara: Ya babalarınızın akılları ermemiş veya yanlış yolda idiyeler?”¹³ sorusu yöneltilerek insanların, körü körüne atalarını taklit etmelerinin muhtemel de olsa, varabileceği felâkete dikkat çekilmiştir. Yani, insan yaptığı her şeyi, yaşadığı inanç biçimini, “Acaba ben ne yapıyorum? Yaptığım şey doğru mu yoksa yanlış mı? Atalarımın, taklit yoluyla edindiğim bilgiler ve yaşayış tarzı ya doğru değilse?” şeklinde sorgulayıp, akıl süzgecinden geçirmelerini, taklit yoluyla “Atalarımızdan böyle gördük” diyerek körü körüne yaşamamalarını hatırlatmıştır.

“Kur'ân, Hz. Muhammed (sav)'in yegâne mûcizesidir. Mûcize; bir peygamberin, peygamberliğini kanıtlayabilmesi için Yaradan'ın onun elinden yarattığı olağanüstü olaylara verilen addır.

Önceki peygamberlere, kendilerine vahyedilen kitaptan başka, gerçek peygamber olduklarını ispat etmeleri için birtakım hissî mûcizeler verilmiştir. Örneğin; Hz. Mûsâ'ya Tevrat'tan başka “âsâ”, “beyaz el” ile birlikte toplam dokuz mûcize verilirken,¹⁴ Hz. İsa'ya İncil'den başka “beşikte iken konuşmak, hastaları iyi etmek, ölüyü diriltmek, abraş hastalığını tedavi etmek”... gibi duyularla hissedilebilen ve görenleri hayrette bırakan geçici mûcizeler verilmiştir.¹⁵ Hz. Muhammed'in yegâne mûcizesi ise Kur'ân'dır.

“Andolsun ki Biz bu Kur'ân'da, insanlar için örnekleme yoluyla yapılan açıklamaların her çeşidini getirdik; fakat insanların çoğu onu anlamaya yanaşmadı; ancak inkârda diretti ve şöyle dediler: “Sen, yerden bize bir pınar çıkartmadıkça biz sana asla inanmayacağız; yahut bir hurma bir de üzüm bahçen olup aralarından ırmaklar akıtmadığın, iddia ettiğin gibi üzerimize gökten katı cisimler yağdırmadığın, Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmediğin, altınla süslenip bezenmiş bir eve sahip olmadığın ve semâya yükselip okuyacağımız bir kitabı bize indirmediğin sürece biz senin büyülerine

¹³ el-Bakara, 2: 170. ; el-Mâide, 5: 104.

¹⁴ el-A'râf, 7: 133. ; el-İsrâ, 17: 101. ; en-Neml, 27: 12.

¹⁵ Âl-i İmrân, 3: 49. ; el-Mâide, 5: 110.

inanacak da değiliz!” De ki: (Siz beni ne sanıyorsunuz?) “Rabb’imitenzîh ederim. Ben elçi gönderilmiş bir beşerden başkası değilim ki!”¹⁶

Kur’ân, inanmak isteyenlere ikna edici bir mûcize, “İnananlara öğüt, hasta gönüllere şifâ, gerçeği arayanlara bir kılavuz ve rahmettir.”¹⁷

Gazâlî’nin dediği gibi: “Kur’ân bir ışıktır; hataya düşmekten kurtuluş sadece onun kılavuzluğu ile mümkün olur. Kalplere ârız olan hastalıkların devâsı da yalnız onda bulunur.”

Kur’ân, indirildiğinden bugüne kadar on dört asır geçmesine rağmen, o milyonlarca insan tarafından hâlâ okunup gösterdiği aydınlık yolunda yürünürken aslî hüviyeti de olduğu gibi korunmaktadır. Hakaret amacıyla onun sahîfelerini yakanlar, yırtanlar, toprağa gömenler olmuş; ama hakîkât güneşini söndürecek birileri çıkmadığı gibi, insanların ona ilgisini de yok edememişler ve kıyâmete kadar da yok edemeyeceklerdir. Allah, Hicr suresi 9.ayette “Şüphesiz, Zikr’i biz indirdik; hiç kuşkusuz onun koruyucusu da yine biziz.” ifadesi ile bunu bildirmektedir.”¹⁸

İnsan – Bilinç Açısından; İnsanoğlu Kur’ân’ı doğru bir şekilde anlayabilmek için bilinçli bir okuma içerisinde olmalıdır. Ayetleri siyak- sibakına bakarak okumalı, araştırmalı, derinlemesine düşünmeli, tefekkür etmeli, her bakımdan Kur’ân’ın vermek istediği mesajı içselleştirerek anlamalı ve hayatına uygulamalıdır. Bununla ilgili bazı kavramların bilinmesi ve buna uygun bir okuma, bilinç halinde olunması gerekir.

Görevi Kur’ân-ı Kerîm’i insanlığa tebliğ etmek olan Hz. Peygamber, insanlar içinde en hayırlı olanların Kur’ân’ı öğrenen ve öğretenler olduğunu söyleyerek Kur’ân okumanın önemini vurgulamış ve sürekli Kur’ân’la meşgul olan kimseleri ‘Allah’ın ehli’ olarak nitelemiştir. Hz. Peygamber, Kur’ân okuyanların nübüvveti idrak etmiş gibi olacağını ifade ederek onları kendisine vahiy gelmeyen peygambere benzetmiştir. Peygamberlerin vahiyle ilgili görevleri, bunları okumak/okutmak, anlamak/anlatmak, açıklamak ve yaşamak/yaşatmak olduğuna göre gerçek anlamda Kur’ân okuma, bu

¹⁶ Sebe’, 34: 9. ; er-Ra’d, 13: 27, 28.

¹⁷ Yûnus, 10: 57. ; el-İsrâ, 17: 82.

¹⁸ M. Zeki Duman, a.g.e. ss. 42-46.

boyutları da içermelidir. Nitekim söz konusu hadisin devamında ifade edilen; Kur'ân okuyan kimseye, her kızanla kızması ve her cahillik yapana uyup onunla cahillik yapmasının yakışmayacağı yönündeki hususlar, bu okuyuşta Kur'ân'ın anlaşılma ve içselleştirilmesiyle ilgili bazı şeylerin de bulunması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Hiz. Peygamber, Kur'ân'ı her okuduğunda onu tekrar yaşamış ve Kur'an'ın hitaplarına hemen karşılık vermiştir. Öyle ki o, dua ve istiğfâr ayetleri geldiğinde dua ve istiğfâr etmiş, azap ayetleri geldiğinde Allah'a sığınmış, tesbih ayetleri geldiğinde 'Sübânallah' veya 'Allahu Ekber' demiş, ümit ve dilek ayetleri geldiğinde Allah'tan iyi şeyler dilemiştir. Hiz. Peygamber'in anlamayı esas alan bu okuyuş tarzı, anladıkları üzerinde tefekkür ederek onları içselleştirmeye ve hayatına aksettirmeye dayanan bir okuyuştur.

Kısacası; Hiz. Muhammed(sav)'in Kur'ân okuma anlayışı, salt lafza dayalı şekilci bir okuma olmamış, bilakis beraberinde iyi anlama, doğru yorumlama ve güzel uygulamayı da gerektiren bir bütünlük arz etmektedir.”¹⁹

İnsan – İman Açısından: İnsan, inanarak okuduğunda Kur'ân'dan büyük ölçüde istifade eder; okuduğunu içselleştirir ve anlamaya gayret eder. İnanarak okunduğunda Kur'ân, kişiye Yaratıcısıyla metafizik bir bağ kurduğu hissiyatını yaşatır ve psikolojik olarak rahatlatır. Kur'ân'dan istifade edebilmek için usulüne uygun olarak okumak gerekir. Kur'an acele etmeden, anlamını bilinmiyorsa bile, lafızların fonetiğine dikkat edip verdiği mesaj algılanmaya çalışılarak okunmalıdır.. Kur'ân'ın lafzı kutsal olduğundan okumak bir ibadettir. Kur'ân okuyan kişi, Rabbi ile iletişim halinde olduğunun bilincinde olmalıdır.

Evreni, yeri ve gökleri ve bu ikisi arasındakileri bir amaç için yaratan Allah(cc), insanoğlunun yaratılma amacının da Kendisine kulluk etmek ve bu bağlamda imtihanında olduğumuzu bildirmektedir. Allah(cc) insana maddi ve manevi birçok nimetler sunmuş ve ona iman, itaat, ibadet etmek ve O'nun gösterdiği doğru yolda yürüme sorumluluğunu yüklemiştir. O'na ne şekilde ve nasıl iman ve ibadet edileceğini gösteren vasıta olarak da Kitaplar ve bu kitapları açıklayan peygamberler göndermiştir. Bu bağlamda son gönderilen ilahi kitap olan Kur'ân'ın insanlar tarafından okunması, anlaşılması ve hayata tatbik

¹⁹ Muammer Erbaş, a.g.e., ss. 27-30.

edilmesi gerekir. İnsanoğlu inandığı Şekilde yaŐantısını idame ettirmelidir. Bununla ilgili bazı kavramları bilmeli ve Kur'ân'ı anlamaya, anladığını yaşamaya gayret etmelidir.

“Kur'ân muttakîler için bir rehberdir. Kur'ân genel olarak tüm insanlar, özel anlamda ise takva sahibi müminler için indirilmiş ilâhî bir rehberdir. O, iman edip takvâya sarılan gerçek müminlere, önce kendilerini tanımalarında, hadlerini bilmelerinde ve diğer, canlı cansız tüm varlıklar ile ilişkilerinde en doğru yolu gösteren yüce bir rehberdir. Bilhassa muttakî müminlerin Rab'leri ile ilişkilerinde, kulluk bilincini yaŐamalarında ve takvâ yarışında en öne geçme çabalarında kılavuzluk eder. Onları, Rab'lerinin keremiyle, rahmetiyle kucaklayacağını ve âhirette gözlerin görmediği, kulakların işitmediği en üstün nimetlerle müjdelir. Yaradan'a ve ölümden sonra ebedi bir yaşam olduğuna iman ettikten sonra takvâ bilinci ile yaşayan mümin için hiçbir korkunun olmadığı ve asla üzülmeyecekleri müjdesini verir.

Kur'ân muttakî müminler için bir nûr, bir hidayet, bir zikir, bir öğüt, bir Şifâ, bir rahmet ve doğru yoldur.

Kur'ân ancak diri olanları uyarır. “... O, ancak bir hatırlatma ve beyân edici bir Kur'ân'dır. Peygambere, diri (hayy) olanları inzâr etmesi ve kâfirlere cezanın hak olduğunu bildirmesi için indirilmiştir.”²⁰

Yukarıdaki ayette geçen “hayy” kelimesi, hayatta olan, canlı anlamına gelmektedir. “Diri olanlar” ile kastedilen mânâ mecazîdir; özellikle insanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran göz, kulak ve akli yerli yerince kullanabilen ve düşünen kişiler kastedilmiştir. Çünkü sağlıklı bir biçimde yaşamak, yaŐamın kadrini bilmek, hayattan gerektiğince istifade etmek, yalnızca gerçekleri görmek, hakikâtlere kulak vermek, çevreyi ve olayları anında ve iyi bir biçimde değerlendirmekle; insanı insan yapan asıl değerlerin kadir ve kıymetini yeterince bilmek; göz, kulak ve akli birlikte ve sağlıklı bir biçimde kullanmakla mümkündür.

²⁰ Yâsîn, 36: 70.

Fahrüddîn Râzî'ye göre Kur'ân, "Kalbi diri olan veya işin kendinde diri olan, yani inananları, karşı gelmeleri halinde ceza; itaat etmeleri halinde de mükâfat ile uyarması için indirilmiştir."

Allah Kur'ân'da, "Kör ile görenin, karanlık ile aydınlığın, serinletici (gölge) ile sıcağın bir olmadığı gibi; şüphesiz diriler ile ölümler de bir değildir..."²¹ mealindeki ayetlerinde, hakîkâti görmeyenleri kör, işitmeyenleri sağır, onunla zihin dünyalarını aydınlatmayanları karanlık, inanmayanları ölü olarak nitelendirmiştir.

Kur'ân inananları müjdelemek için indirilmiştir. Peygamberlerin bir vasfı da "mübeşşir" yani müjdeleyicidir. Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanıp sâlih amel işleyen kimseleri, vahye dayalı olarak cennetle ve Yaradan'ın kendilerine vaat ettiği pek çok nimetlerle müjdelerler.

2.2. Metnin Yapı, Fonksiyon ve Analiz Metotları

Kur'ân, insanlar için bilgi kaynağı olmanın ötesinde bir varoluş kaynağı olması nedeniyle her dönemde değişik yönlerden araştırılmış, sahip olunan medeniyet bu doğrultuda şekillenmiştir.

Nazil olduğundan günümüze kadar yapılan incelemelerden biri olan Kur'ân tarihi çalışmaları da daima önem arz etmiştir. Özellikle farklı medeniyet ve kültürlerle yüzleşmelerde, dinî metinlerin güvenilirliğinin tartışma konusu olması, Kur'ân nass tarihinin tekrardan ve o dönem anlayışı içerisinde ele alınmasını gerekli kılmıştır. Öyle ki bu, salt epistemolojik değil bunun da ötesinde varoluşsal bir zorunluluktur. Bu durum Kur'ân tarihi çalışmalarının sona ermiş çalışmalar olmayıp, özellikle medeniyetin üzerine kurulu bulunduğu asıllara yöneltilen eleştirilerin arttığı dönemlerde daha da önem kazanan çalışmalar olduğunun bir göstergesidir.

Kur'ân tarihi kapsamında incelenen konulardan biri de Hz. Osman döneminde yazıya aktarılan ve buna bağlı olarak 'Mesâhif-i Usmâniyye' (resm-i mushaf) adıyla anılan mushafların yazım özellikleridir.

²¹ Fâtır, 35: 19- 22.

2.2.1. Kutsal Metnin Yapı ve Fonksiyonları

Kur'ân metni zengin bir üslûba sahiptir. Kur'ân cümlelerinin yapısında, kelimelerin seçiminde kendine özgü bir anlatım vardır. Kur'ân'ın metin üslûbu ne nazım, ne de düz nesirdir. Onun kendisine has bu üslûbu, ilk günden bugüne inanan inanmayan herkesi kendine hayran bırakmış; ortaya koyduğu i'câzı itirafa zorlamıştır. Öyle ki bu eşsiz üslûp özelliği ile tüm insanlığa ayet ve sûrelerinin çok kısa bir miktarının benzerini getirmeleri konusunda meydan okumuş olan Kur'ân, vahyin inzalından itibaren tarih boyunca bu konuda bir cevap alamamıştır. Kur'ân, dil ve o dilin kullanım özelliği ile mu'ciz bir kelimdir.

Kur'ân; her çağda, çağın îcaplarına göre, eğitim ve öğretim yoluyla, barışı yeryüzünde hâkim kılacak böyle bir örnek toplumu oluşturma ve sahip olduğu ilmî ve teknolojik güç ile o toplumu orada hükümran kılma arzusunda olan bir kitaptır.

“Kur'ân'ın getirdiği evrensel boyutlu ilkelerinden biri tevhîd akidesidir. Tevhîd; Allah(cc) harici tanrı tanımamak, yalnızca O'na kulluk etmek demektir. Bu inanca sahip olan kişinin, Yaradan dışında kendi üstünde bir varlık tanınması, onun önünde baş eğip zilleti kabullenmesi söz konusu değildir. İşte bu, bize göre hürriyetin en temel ögesidir.

Kur'ân, bireylerin temel hak ve özgürlükleri noktasında bir kısıtlama getirmemiştir. Bilakis, başkalarına zarar vermemek koşuluyla her birayın, fikir ve düşüncesini beyân etme, inandığı gibi yaşama hak ve hürriyetini temel ilke olarak yerleştirmiştir. O, bu konudaki temel ilkeleriyle her devirde geçerli ve eşsiz rehberlik örneği sunmuştur.²² Örneğin; hicretin onuncu yılında nâzil olan TevbeSûresi'nde İslâm, içte otoritesini kurmak ve sonra da dışa açılmak maksadıyla, o güne kadar anlaşmalara riayet etmeyen müşrikler için bir ultiatom yayınlamıştır:

“Aranızda anlaşma bulunan müşriklere Allah ve Resûl'ünden bir ultiatomdur: Dört ay daha yeryüzünde serbest olarak gezip dolaşın... Bilin ki, Allah'ı, yapmak istediği şeyden asla âciz bırakamazsınız! Muhakkak ki, Allah kâfirleri rezil rüsvâ eder.”²³

²² M. Zeki Duman, a.g.e., ss. 54-58.

²³ et-Tevbe, 9: 1.

Kur'ân problemlerin çözümünde emsâli olmayan eşsiz bir kılavuzdur. “Kur'ân'ın indiriliş gâyelerinden biri de insanlar arasında vukû bulacak olan olaylar, aralarındaki davalar ve problemlerin Allah'ın indirdiği temel ilkeler ve hükümler doğrultusunda hükmedilip çözümlenmesi içindir.

Allah(cc), tüm peygamberleri ve peygamberlere vahiy yoluyla birdirdiği kitapları, bireyler arasında oluşan ihtilâfları ona göre ve Allah'ın kendilerine öğrettiği şekilde çözümleyip halletsinler diye göndermiştir.²⁴

Allah Teâlâ Nisa Suresi 59. ayette şöyle buyurmuştur: “Ey inananlar, Allah'a itaat edin, Resûlüne itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin. Aranızda, herhangi bir konuda anlaşmazlık baş gösterdiğinde, eğer Allah'a ve Âhiret Günü'ne inanıyorsanız, onu halletmek üzere Allah'a/ Kur'ân ve Resûlüne/ Sünnete götürürsünüz. Böyle yapmanız, sizin için hem daha hayırlı hem de sonuç bakımından en güzeldir.”

Tarih boyunca, her toplum, bilhassa bunalımlarla yoğun mücadelelere girdikleri zamanlarda, kendileri için ilâhî bir kurtarıcının gelmesine büyük ihtiyaç duymuştur. Bu konuda nesiller boyu beklentiler devam etmiştir. En son peygamber ve en son ilâhî kitap gelmeden önce de insanlar; hatta ellerinde Tevrat ve İncil bulunan Yahudilerle Hristiyanlar bile bu kurtarıcıyı hasretle beklemişlerdir. Şu ayet bunun açık delilidir: “Ehl-i Kitap'tan ve müşriklerden inkâr edenler, kendilerine apaçık 'belge' gelinceye dek ittifak hallerini bozup tefrikaya düşmüş değillerdi! O belge, Allah tarafından gönderilmiş, tertemiz sahîfeleri okuyan bir elçidir. Okuduğu sahîfelerde değerli, sağlam hükümler vardır...”²⁵

Ehl-i Kitap, semavi kitaplarda bildirildiği ve temel özellikleri anlatıldığından gelecek olan son peygamberi en yakınları gibi tanımakta ve beklemekteydiler. Şirk ehli ise, “Bize uyarıcı ve yol gösterici bir peygamber gelse ve bizim dilimizle bir kitap indirilse biz Ehl-i Kitap'tan daha iyi yolda oluruz.” diyerek bir peygamberin gelmesine şiddetle ihtiyaç duyduklarını ihsâs ettiriyorlardı.²⁶

²⁴ el-Bakara, 2: 213.

²⁵ el-Beyyine, 98: 1- 3.

²⁶ el-En'âm, 6: 157. ; Fâtır, 35: 42.

Allah Teâlâ hem bu beklentilere cevap vermek hem de insanlığı beklentileri doğrultusunda karanlıklardan aydınlıklara çıkarmak için Kur'ân'ı indirmiş; Bakara Suresi 257. ayette de bunu bildirmiştir: “Allah îman edenlerin dostudur; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin dostuysa taptıkları şeylerdir; onlar da onları aydınlıktan çıkartıp karanlıklara sokarlar! İşte bunlar cehennemliklerdir ve orada ebedî kalırlar.”

2.2.2. Analiz Metotları: Hermenötik ve Teolojik Hermenötik

Hermenötik ile metin ve terimler “okuyan”ın ufkunda “yorumlanmaya”, onun anlam ufkuna yakınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu metodoloji bir metni, haberi, motivasyonu, bilinmeyen / anlaşılmayan eylemi, mesajı, olayı vs.’yi inceleyip açıklayarak değerlendirme ve “yorumlama” sürecini kapsar.

Hermenötiğin teması, tarihi, dinî ve edebî metinleri kapsayacak biçimde “metin yorumu sorunu”dur. Hermenötiğin açık bir biçimde üzerinde durduğu asıl mesele, yorumlayanın metinle olan bağıdır. Yorumlayan-metin bağına göre bu yoğunlaşma, hermenötik felsefecileri için çıkış noktası ve konunun özüdür.²⁷

Teolojik hermenötik, Tanrı kelamının tarihle olan ilişkisi ve bize ulaşmasındaki vahiy ya da tarihsel olayların aracılık yapıp yapamayacağı konusu ile ilgilenen bir disiplindir.

Teolojik hermenötik bu evreni, Tanrı'nın evreni olarak anlamayı amaçlamaktadır. Prensipite her yazılı metin teolojik bir bakış açısından yorumlanabilmektedir. Her metin Tanrı'nın iradesi hakkındaki anlayışımızı ve dünya hayatındaki varlığımızı açıklayabilir.

Teolojik Hermenötik, metin anlamını tekrar üretmenin hermenötikle yani yorumlama ile olabileceği tezinden hareketle, “Teolojik hermenötik nedir?” ve “Felsefi hermenötik, kutsal metinlerin tefsirine ne gibi yardımda bulunabilir?” sorularını irdelerken,

²⁷ Nasr Hâmid Ebu Zeyd, “ Hermenötik ve Metin Yorumu”, (Çev. Dr. Muhammed Coşkun), *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 46, Nisan 2014, ss. 237-266.

konuya anlama ve yorumlama açısından yaklaşırken bunların ilişkileri açısından da ele almaktadır.²⁸

²⁸ Ankara Üniversitesi Açık Ders Notları, “Teolojik Hermenötik”, Erişim: 15 Mayıs 2024, <https://acikders.ankara.edu.tr>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM VAHİY EKSENLİ DİNLERDE KUTSAL METİN TASAVVURLARI

3.1. Genel Çerçeve: Vahiy Eksenli Dinler ve Kutsal Metinler

Merak duygusu insanın en öne çıkan yaratılış özelliklerindedir. Etrafını araştırıp soran/sorgulayan, yaşadığı evreni anlamaya çalışan, varlıkların özünü kavramaya gayret eden bir varlık olarak insanoğlu, merak ile araştırmaya, bilgi edinmeye çalışır. İnsanın ihtiyacı olan en değerli yaratılış özelliklerinden teki de şüphesiz inanma / güvenme ihtiyacıdır. İnsanın bu ihtiyacı karşılayan tarihî ve metafizik kurumun adı da dindir.

Inanma ve aidiyet ihtiyacını telafi eden kurumların başında gelen din, insanlığın yeryüzündeki “tarihi” ile beraber var olmuş, onun hayatta ve topografyada var olmasına ve bunlara şekil vermesine imkân vermiştir. İnsanlığın tarihî serüveninde dinin olmadığı bir topluluğun mevcudiyetinden bahsetmek imkânsızdır. “Hem bu dünya, hem de öte dünya” mutluluk ve kurtuluşunun anahtarını verme iddiasındaki din, tarih boyunca daima kendisine ihtiyaç duyulan bir kurum olarak kalabilmiştir.²⁹

Din mefhum olarak karmaşık bir bütünlüğe ve sınırları bulanık bir yapıya sahiptir.³⁰ Tarih sahnesinde ortaya çıkan dinlerin inanç kodları, insan-toplum, beriki-öteki tasavvurları, ilkeleri, ibadetleri / ritüelleri, ifade modülleri ve (meydan okumalara geliştirdikleri) imkân ve fırsatlar açısından birbirlerine benzedikleri gibi, birbirlerinden de farklı olabilmektedirler. Hakikat ve bu hakikatin götüreceği kurtuluş tasavvurlarındaki farklılık bazı sorunlar ortaya çıkarmaktadır.³¹

“Din” kelimesi Arapçadan Türkçemize geçmiştir. Kur’ân’da din kavramı; boyun eğme, itaat etme, teslim olma, hüküm, şeriat ve kanun, Allah(cc)’ın gönderdiği tevhid dini anlamlarında kullanılmaktadır.

²⁹ CevdetKılıç, “Felsefe, Din, Vahiy İlişkisi Bakımından Din Kavramı ve Günümüz Din Toplum İlişkileri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, 1999, s.109.

³⁰ David A. Pailin, “Din Felsefesi Nedir?”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Çev. F. Uslu), 2005/1-2, c. IV, S. 7-8, s. 141.

³¹ Ruhattin Yazoğlu, “John Hick’de Farklı Dinlerin Çatışan Hakikat İddialarının Dini Çoğulculuk Hipotezi ile İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi- Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 5, S. 34, s. 180.

Genel manada “insanoğlunun yaşam tarzı ya da yaşamında takip ettiği yol” anlamına gelen Din, “insanoğlunun yaşamında tarihi süreçte varlığını korumuş; bireyin düşünce, tavır, ve davranışlarını, diğer insanlarla ilişkilerini ve çevreye karşı tutumlarını belirlemiştir.”³² Nitekim insanoğlu, varoluşunun sebep ve amacının cevaplarını dinde bulmuştur. Ne kadar baskı ve zulüm görse de insanın hayatından dini (manen) söküp atmak mümkün olmamıştır. Tarihte bunun birçok örneği görülmektedir. Din, insanoğlunu ayakta tutan, güçlü kılan bir yaşam kaynağı olmuştur. İhlasla bağlanılan birçok felsefi akım ya da ideolojiler bir müddet sonra toplumda varlığını kaybederken, din insanoğlunun ruhi dünyasında varlığını her daim korumuştur. Ancak burada en önemli unsur, dinin doğru bir şekilde anlaşılıp yaşanmasıdır.

Dinin sahih olarak anlaşılması denildiğinde ilk akla gelen ise o dinin kutsal metninin anlaşılmasıdır. İlahi dinlerde olduğu gibi, kült eksenli dinlerde de o dinin bağlı kaldığı kutsal metinleri vardır. Hangi inançta olursa olsun bir dinin müntesiplerinin, bağlı oldukları dinin kutsal sayılan metinlerini okumak ve anlamaktan soyutlanması mümkün değildir. Nitekim bir dine bağlı kişinin inandığı dini anlayabilmesi, o dinin kutsal kabul edilen metinlerini anlamasına bağlıdır. İlahi dinlerde kutsal metinleri inşa eden ilahi kelam, Yaradan ile yaratılan arasındaki diyalog prosesinin en önemli tezahürüdür.

İlahi kelam, peygamberler tarafından tebliğ edildiğinde taze ve canlı iken, metafizik âlemden fizik alemine aktarıldığında ya hafızalara işlenmiş, hıfzedilmiş ya da yazılarak satırlara kaydedilmiş; böylece o sesli, sözlü ilahi beyan, ilahi metinlere dönüşmüştür.

Burada şu soruları sormak gerekiyor: Yaradan’ın emir ve yasaklarını insanlara ulaştırmakta bir araç olarak kullandığı ilahi beyanı, insanoğlu peygamberlerden sonra nasıl anlamışlar ya da anlamaya çalışmışlardır? Günümüzde dinin anlaşılma problemini aşmak için ilahi metinleri nasıl okumalı ve anlamalıyız?

İnsan varlığının tarihselliğinde ve dilselliğinde anlama koşullarını ve şartlarını görerek, bu oluşturulmuş tarih anlayışı içinde bu metinler, hakikat isteğini gerekli kılan birer hitaptırlar. Çünkü “asli anlama fenomeni”, “dil vasıtasıyla anlama”dır (Ebeling), bundan dolayı da bütün metinler için geçerli olan hermenötik tecrübeye Yeni Ahit

³² İbrahim Paçacı, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara, 2006.

hermenötiği de katılmıştır. Ne koşulsuz bir anlama vardır, ne de Yeni Ahit hermenötiği kutsal hermenötik adı altında spesifik anlama koşullarıyla geçerli olabilir. Yani belirli bir kilisenin onayladığı Yeni Ahit metinlerini uygun görmek gibi.

Anlama ve yorumlama problemi diğer Kutsal Kitapları ilgilendirdiği gibi, kutsal metin olması hasebiyle Kur'an-ı Kerim'i de indirildiği günden bu güne kadar ilgilendirmiştir. Kur'an'ın anlaşılması ve üzerinde düşünülmesi gerektiğini bizzat kendisi emretmiştir, ayetlerinde bunu açıkça beyan etmiştir.

Tarihin belli bir zaman diliminde, dili Arapça olan bir kavme Arapça olarak nazil olan Kur'an'la ilgili ilk anlama problemleri, bizzat Hz. Peygamber tarafından çözümlenmiş, O'nun vefatından sonra da Ashab-ı kiram, Kur'an'la ilgili bilgileri ve bununla ilgili Hz. Peygamber'den edinmiş oldukları duyuları kendilerinden sonraki kuşaklara aktarmışlardır.

“Kur'an'la ilgili esas anlama problemleri, anadili Arapça olmayan milletlerin İslami kabul etmesiyle ortaya çıkmıştır. Anadili Arapça olmayan kişilerin Kur'an'ı okuma, anlama, anlamlandırma ve ibadet etme problemlerinin bir şekilde çözümlenebilmesi için ilk olarak Kur'an'ın noktalanması ve harekelenmesi gerçekleştirilmiş, yabancı dillere tercüme edilme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Öyle ki günümüzde de gündeme gelen “Türkçe ibadet” konusunun kökeni, hicri II. asırda önemli bir problem olan Arapça okuyamayanların Farsça ile namazlarını kılıp kılamayacakları tartışmasına kadar uzanmaktadır. Sonuçta hicri II. Asırda Arapça olarak namazda kıraat gerçekleştirmekten aciz olanlara, anadilleri olan Farsça ile namazlarını kılabilme ruhsatı tanınmıştır. Belki de Arapça dışında bir dille okuma tartışması, Kur'an'ın karşılaştığı ilk hermenötik problemdir denebilir.”³³

Böyle bir vahiy ve ilahi beyan anlayışının, İslami anlamdaki ilahi kelam anlayışıyla fazla uyuşmadığı aşikardır. Yeni Ahit hermenötiği yorumlanacak bir metni dört yönden ele alır. Bunlar: Yazar, metin, okuyucu / dinleyici ve nesne / metinden anlaşılan şey, daha doğrusu elde edilen yorumdur.

³³ Şihabuddin Mahmud Alusi, *Ruhu'l-Mani fi Tefsiri'l- Kur'âni'l-Azim ve's-Seb'i'l- Mesani*, Beyrut, 1987, c.10, s. 125-126.

Tarihi olarak Kur'ân'dan önce vahyedilmiş olmaları nedeniyle ilk olarak Kutsal Kitap metinleri ele alındığında, bu kitapların ilahi kaynaklarından indirilmelerinden asırlarca sonra metinlerinin oluştuğuna şahit olmaktayız. Kutsal Kitaplardan Eski Ahit, bugünkü geldiği son şeklini MS. III. yüzyılda, Yeni Ahit ise ancak IV. yüzyılda alabilmiştir. Aradan geçen bu süre zarfında, bu metinlerin asıllarının ne kadar değişikliğe uğradığını, orijinalliklerinden ne kadarını kaybettiklerini tahmin etmek hiç de güç değildir.

İslama davetin başladığı dönemde Arap yarımadasında Hristiyanların yaşaması dolayısıyla, Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki teolojik karşılaşma Hz. Peygamber döneminde başlamıştır. Ortaçağ boyunca İslâm toplumu içerisinde yaşayan Hristiyan yazarlar, Hz. Muhammed(sav)'in peygamberliğini reddetmelerinin yanı sıra daha çok Hristiyan inançlarının üstünlüğü ile beraber teslis ve ittihad gibi dogmaları açıklamayı gaye edinmişlerdir. Bizans topraklarında ikamet eden Hristiyan reddiyeci ve apolojistler tarafından yazılan eserler daha sert ve saldırgan bir üslup ile yazılmıştır. Mevzubahis apolojiler genel olarak doğru, sahit bilgiye dayanmayan; subjektif, düşmanca olup İslâma karşı tutumları sert ve çok olumsuzdur. Onlara göre Kur'ân, Rabb sözü değil, şeytani bir ilham eseridir ve Kitab-ı Mukaddes ile uyuşmayan bilgiler içermektedir. Bunun yanı sıra söz konusu Hristiyan teologlarca Hz. Muhammed'in sahte peygamber olduğu ileri sürülmüştür.

Oysa Kur'ân'ın geneline bakıldığında, peygamberlerin Rablerinden kendilerine indirilene tebliğ etmeleri hususuna, özellikle dikkat çekilmektedir:

“Allah'a itaat edin, Elçi'ye itaat edin, (kötü şeylerden) sakının! Eğer (gösterdiğimiz yoldan) dönerseniz, bilin ki elçimize düşen, açıkça duyurmaktır”.³⁴

Peygambere vahyedilen ilahi beyan, diğer manada aynı zamanda ona Yaradan tarafından verilen emanettir; eğer O, bu emaneti gereği gibi yerine getirirse, görevini ifa etmiştir. Peygamberin görevi, kendisine vahyedilene, hiçbir eksiltme / ekleme yapmadan, ilk haliyle insanlara ulaştırmaktır. Hz. Muhammed(sav), bu konuda aşırı hassasiyet göstermiş, öyle ki bundan dolayı uyarılmıştır:

³⁴ el-Mâide, 5: 92. ; Âl-i İmrân, 3: 20, el-Mâide, 5: 99, er-Ra'd, 13: 40, İbrahim, 41: 52, en-Nahl, 16: 35, 82, en-Nûr, 24: 54, el-Ankebût, 29: 18, Yâsîn, 36: 17, eş-Şûrâ, 42: 48, el-Ahkâf, 46: 35, et-Teğâbün, 64: 12.

(Ey Muhammed), onu hemen tekrarlamak için dilini depretilme. Onu (senin kalbinde) toplamak ve (sana) okutmak bize düşer. O halde sana Kur'ân'ı okuduğumuz zaman onun okunuşunu takip et. Sonra onu açıklamak bize düşer.³⁵

Genel itibariyle tebliğle beyanı, açıklamayı kesin çizgilerle birbirinden ayırmak pek de mümkün değildir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) kendisine verilen vahyi tebliğ ederken, aynı zamanda onu açıklamış da olmaktadır. Tebliğ ile açıklama arasında yalnızca zamansal bir fark söz konusudur. Vahyedilen ayet ve sureler önce insanlara bildirilmekte, daha sonra anlama ile ilgili bir problem ortaya çıkar veya kapalı kalan bir husus olursa, o zaman Hz. Peygamber ya daha önce indirilmiş olan başka bir ayetle ya da hadisleriyle bu açıklama görevini yerine getirmektedir.

Uygulamaya aktarılmayan bir kuram, ne kadar yüce değerleri ifade etse de, bir ütopya olmaktan ileri gidemez. Bu nedenle Yaradan, Peygamberden Kur'ân'ı önce nefsinde yaşamasını ve çevresindekilere örnek uygulamasıyla göstermesini istemiştir: “Andolsun Allah'ın elçisinde sizin için Allah'a ve ahiret gününe kavuşmaya inanan ve Allah'ı çok anan kimseler için, (uyulacak) güzel bir örnek vardır.”³⁶

İlahi Kitap yorumlamalarında zaman zaman mevzubahis olan açıklama ve uygulama karşıtlığını, Hz. Muhammed(sav)in ilahi beyanı açıklama ve uygulamasında görmek söz konusu değildir.

3.2. Vahiy Eksenli Dinler ve Kutsal Kitap Tasavvuru

Bir toplumun kültür alt yapısının özelliklerini belirlemek, o toplumda var olagelen ve toplumu şekillendiren düşünce veya inançların konumunu belirlemede çok önemli bir yer tutmaktadır. Genellikle toplumları tanımada geçerli olan bu durum İslam'ın neşet ettiği Arap toplumunu tanımak için ise ayrı bir öneme sahiptir. İslam öncesi Araplarının nasıl bir Tanrı anlayışına sahip olduklarını belirlemek, bu toplumun kültür alt yapısını bilmekle yakından ilişkilidir. Hz. Muhammed'den önceki dönemlerde Hicaz'da Tevhid inancının

³⁵ el-Kıyâmet, 75: 16- 19.

³⁶ el-Ahzâb,33: 21.

var olduğu, Arapların zamanla bu inancı terk ederek putperestliğe döndükleri hususu Arap tarihi ile ilgilenen neredeyse herkes tarafından kabul edilen bir durumdur.³⁷

Yahudiliğin kutsal kitapları, yazılı ve sözlü olmak üzere iki kısma ayrılır. Yazılı kutsal kitaplar, Türkçede Ahdi Atik olarak bilinen Tanah'tır. Tanah; başlıca Tora (Tevrat), Nevim (Peygamberler) ve Ketuvim (Kitaplar) bölümlerinden oluşmaktadır. Bu kitaplardan Tora'nın Hz Musa'ya verildiği kabul edilir. Tevrat'ta, âlemin yaratılışından Hz Musa'nın vefatına kadar meydana gelen olaylar ve Tanrı'nın Hz Musa'ya gönderdiği dini kanunlar bulunur. Tanah'ın diğer iki bölümü olan Peygamberler ve Kitaplarda, Hz. Musa'dan sonraki olaylar ile diğer İsrâiloğullarına indirilen vahiyler bulunmaktadır. Hz Davut'a atfedilen Mezmurlar (Zebur) ise Kitaplar bölümünde geçmektedir.

Hristiyanların kutsal kitabı, Ahdi Atik ve Yeni Ahit'ten oluşur. Bu iki kitap Kitab-ı Mukaddes olarak isimlendirilmektedir. Ahdi Atik, Yahudilerin kutsal kitabı Tanah'tır. Hristiyanlar Tanah'ı, kutsal kitap olarak kabul ederler; Fakat Yeni Ahit'le birlikte onun hükmünün nesholdüğü görüşünü benimserler.

Hristiyanlara göre mevcut İnciller arasında da birbirini tutmayan / farklı ifadelerin bulunması normaldir. Çünkü bu İncillerdeki ifadeler, Hz İsa'ya vahyedilmemiş; kutsal ruh denetiminde bulunan kişiler tarafından yazılmıştır. Her İncil yazarı, kendi gördüğü, şahit olduklarını ve işittiği / duyduklarını yazmıştır. Dolayısıyla İnciller arasında birtakım farklılıkların olması doğaldır.

İslam inancına göre ise; asli hüviyetini korumuş tek ilahi beyan Kur'an'dır. Kur'an Hz Muhammed'e (610-632) yılları arasında inzal olmuştur. Kur'an ayetleri bizzat Hz. Peygamber zamanında yazılı ve sözlü olarak korunmuş ve bu ayetler Hz. Peygamberden sonra Hz. Ebu Bekir Dönemi'nde kitap hâline getirilmiştir; Hz. Osman zamanında ise çoğaltılan Kur'an nüshaları bu güne kadar hiç değişmeden gelmiştir. Kur'an dışında hiçbir ilahi beyan orijinalliğini tamamen koruyarak günümüze kadar gelememiştir. Kur'an, kendinden önceki kitapları tasdik eden ve kapsayan son ilahî kitaptır.

³⁷ Şaban Kuzgun, *İslam Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik*, Seda yay. 1. B. , Kayseri, 1985.

3.2.1. Hristiyanlık ve Kutsal Kitap Tasavvuru

“Hristiyanlık, MÖ 4 yılında dünyaya geldiğine, MS 30 yılında da çarmıha gerilerek idam edildiğine inanılan İsa Mesih’in şahsı etrafında gelişip şekillenen semavi dindir. Günümüzde dünyada yaşayan yaklaşık 7 milyar insanın 1/3’nü Hristiyanlar oluşturmaktadır. Hristiyanlık, nüfus itibariyle dünyanın en büyük dini olmasının ötesinde yayıldığı coğrafi alan ve bünyesinde barındırdığı çeşitlilik dolayısıyla da dünyanın diğer büyük dinlerini geride bırakmaktadır. Kutsal Kitap (Kitab-ı Mukaddes) olarak adlandırılan Hristiyan kutsal metinleri, Eski Ahit (Tanah ya da Ahdi Atik, Eski Antlaşma) ve Yeni Ahit (ya da Ahdi Cedid, Yeni Antlaşma) olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Bu iki bölümün oluşturduğu Hristiyan kutsal metin külliyyatının tamamına İngilizce ve Fransızca “Bible” , Almanca “Bibel” denilmektedir. Bu kitabın Türkçeye çevirileri eskiden “Kitab-ı Mukaddes” adıyla yapılırken yakın dönemden itibaren yapılan çevirilerde “Kutsal Kitap” tabiri kullanılmaktadır. Kutsal Kitap’ın ilk bölümünde Yahudi kutsal metinlerinden oluşan Eski Ahit, ikinci bölümünde ise İsa sonrası dönemde derlenen Hristiyan metinlerini içeren Yeni Ahit yer almaktadır. Hristiyanlıkta her iki döneme ait kutsal metinler, Hristiyanların kendi kutsal metinleri olarak değerlendirilmekle birlikte Yeni Ahit ayrıcalıklı bir önem taşımaktadır.³⁸

Yeni Ahit; *Matta, Markos, Luka ve Yuhanna* olmak üzere 4 İncil, Havariler dönemini anlatan *Elçilerin İşleri*, 13 tanesi Pavlus’a ait olduğuna inanılan *21 mektup* ve Yuhanna tarafından yazıldığı belirtilen *Vahiy/Esinleme* bölümü olmak üzere toplam 27 kitaptan oluşmaktadır. Bu 27 kitabın ne zaman belirlendiği çok net değildir. Bununla birlikte kaynaklarda bu metinlerin derlenmesinin MS 180’li yıllarda tamamlandığı ifade edilmektedir. Bu kitapların elde bulunan ilk listesi İskenderiye piskoposu Athanasius’a aittir. Athanasius, MS yaklaşık 367’deki yazılarında 27 kitaptan oluşan Yeni Ahit kanonundan söz etmektedir. Bunu dikkate alarak Yeni Ahit’in kanonizasyon sürecinin IV. yüzyılda tamamlanmış olduğu söylenebilir. Öte yandan 1545-1563 yıllarında gerçekleştirilen TrentKonsili’nde Katolik Kilisesi kutsal metnin kanonizasyonu hususunu yeniden gözden geçirmiştir.Kutsal Kitap’ın Peşitta isimli Süryanice çevirisi MS V. yüzyıldan itibaren Süryani Hristiyanlar tarafından kullanılmaktadır. Kutsal Kitap MS 382-405 yılları arasında Jerome tarafından Yunanca ve İbranice asıllarından Latince’ye

³⁸ Süleyman Turan ve Emine Battal, *Dünya Dinlerinde Kutsal Metinler*, STS yay. , Ankara, 2015., s. 196.

çevrilmiş ve bu çeviri yüzyıllar boyunca Kilise tarafından ana kaynak olarak kullanılmıştır. Batı dillerine çevirme çalışmaları ise Reformasyon Dönemi'nde gündeme gelmiştir. Kutsal Kitap'ın ilk İngilizce çevirisi 1611 yılında gerçekleştirilmiştir. “Kral James Versiyonu/Kutsal Kitabı” adı altında yayınlanan bu çeviri, İngilizce konuşan dünyada yüzyıllarca temel kaynak olarak görülmüştür.³⁹

Yeni Ahit yazıları temel özellikleri açısından Rivayete Dayalı Kutsal Metinler, Mektuplar ve Apokaliptik Vahiy / Esinleme Kitabı olmak üzere üç bölüm altında sınıflandırılmaktadır. Rivayete Dayanan Kutsal Yazılar bölümünde; Markos, Matta, Luka ve Yuhanna İncilleri ile Resullerin İşleri Kitabı yer almaktadır. Yeni Ahit'in ilk dört kitabını Dört İncil oluşturmaktadır. İncil, Yunanca “evangelium” sözünden gelmekte ve “iyi haber”, “müjde” anlamlarını ifade etmektedir. Bilindiği gibi Hristiyanlar, İsa'nın bir kitap, bir İncil getirdiğini savunmazlar. Hristiyanlara göre Tanrı, İsa Mesih olarak kendini ifşa etmiştir. O insan olmuş, insanlar arasında yaşamış, mesajını vermiş ve kendi kendini açıklamıştır. İsa'nın insanlar arasında yapıp ettikleri, söyledikleri Tanrı'nın eylemleri ve söylemleri olarak kabul edilmektedir. Kısaca Hristiyanlara göre İsa, insan olmuş Tanrı kelamı veya mesajıdır. İncillerin İsa'yı gören veya görenlerden duyan kimselerin yazdıklarından meydana geldiğine inanılmaktadır. Bu geleneğe göre İsa'nın çarmıh hadisesinden sonra havarileri, üstatlarını kaybetmenin verdiği hüznün yanı sıra artık hesaba çekilme sırasının kendilerine geldiği endişesiyle etrafa dağılıp saklanmışlardı. Ancak, İsa'nın üçüncü günde ölümden dirilip kendilerine görüldüğü iddialarının gittikçe yaygınlık kazanmasıyla birlikte güç kazanan havarilerin ümitleri tekrar yeşermiştir. Onlar İsa'nın hayatta iken müjdelediği Tanrı'nın krallığının çok yakın bir zaman içinde vuku bulacağına ve üstatlarının geri dönerek onlarla beraber yaşamaya başlayacağına inanıyorlardı. Bu inanç içerisinde Kudüs'e yerleşen havariler beklemeye başladılar. Bu arada da etraflarındaki insanları, üstatları İsa'nın çok yakında geri gelip Tanrı'nın krallığını kuracak “İsrâil'in Mesih'i” olduğuna ikna etmeye çalıştılar. Bütün bunları yaparken havariler kesinlikle bir araya gelip, İsa'dan duyduklarını birbirleriyle paylaşıp onun bir biyografisini veya tıpkı Hz. Peygamberin hadiselerinin toplandığı gibi onun sözlerinin ve yaptıklarının bir araya toplandığı kitaplar oluşturmaya çalışmamışlardır. Çünkü onlar İsa'nın çok yakında geri döneceğine ve Tanrı'nın krallığını kuracağına inandıkları için bu tarz eylemlerde bulunmayı gereksiz görüyorlardı. Bununla birlikte, havariler, etraflarındaki insanları

³⁹ Süleyman Turan ve Emine Battal, *a.g.e.*, s. 199.

kazanmaya çalışırken, İsa'nın sözlerini ve yaptıklarını onlara sözlü olarak aktarmayı da ihmal etmiyorlardı. Onlar bunu yaparken anlattıkları bu sözlerin ve eylemlerin kendi dönemleri açısından önemini insanlara göstermek istiyorlardı. Böylece onlar İsa'nın söz ve davranışlarına, orijinal bağlamlarından soyutlamak suretiyle kendi dönemlerine göre yeni anlamlar yüklemiş oluyorlardı. Yılların geçmesine rağmen İsa bir türlü dönmeyince sayıları binlere ulaşan taraftarları onun sözleri ve yaptıklarını sözlü olarak birbirlerine anlatmanın ötesinde yavaş yavaş bu şifahi rivayetleri kısa pasajlar halinde yazarak kendilerinden sonrakilere aktarmaya başlamışlardır. Yılların geçmesi ve İsa'nın kendi havarilerinin bir bir ölmesi üzerine bazı Hristiyanlar İsa'nın sözleri ve yaptıkları ile ilgili bu tarz pasajları birbirlerine ekleyerek kendileri veya temsil ettikleri cemaatler için İncilleri oluşturma yoluna gitmişlerdir. Kısacası İnciller, İsa'nın söylediklerine ve yaptıklarına bizzat tanık olan İsa'nın orijinal havarileri tarafından değil de ondan sonra Hristiyan olmuş kişiler tarafından zaman içinde ortaya çıkan yeni durumlara uygun olarak derlenmiş metinlerdir.⁴⁰

Yahudilik ve İslam vahyi, Tanrı'nın insanlarla sözlü iletişim kurması şeklinde yorumlarken, Hristiyanlık, Tanrı ile insan arasındaki bu ilişkinin, yani vahyin, kelimelerin sınırlarını aşarak İsa Mesih'te yaşayan bir gerçeklik haline geldiğini öne sürmektedir.⁴¹

Dört İncil arasında Matta, Markos ve Luka İncilleri olayları benzer anlattıkları ve muhteva yönünden benzedikleri için “Sinoptik İnciller” olarak adlandırılmaktadır. Bu İncillerde İsa, genelde bir peygamber ve öğretmen konumundadır. Diğer yandan Yuhanna İncilinde ise malzeme aynı olmasına rağmen tamamen farklı bir anlatım söz konusudur. Bu İncilde İsa'nın Tanrı olduğu vurgusu ön plana çıkmaktadır.⁴²

3.2.2. İslam ve Kutsal Kitap Tasavvuru

“İslam, dünya dinleri arasında en hızlı yayılan dindir. Günümüzde dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmakta ve bu sayı gün geçtikçe artmaktadır. İslam'ın kutsal metni ve en temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân, Cebrail vasıtasıyla

⁴⁰ Süleyman Turan ve Emine Battal, *a.g.e.*, s. 200-201.

⁴¹ Muhammet Tarakçı, “Hristiyanlıkta Vahiy Anlayışı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, c. 12, S. 2, 2003, s. 171-201.

⁴² Süleyman Turan ve Emine Battal, *a.g.e.*, s. 203.

Hz. Muhammed'e vahyedilen ve Hz. Muhammed aracılığıyla insanlara iletilen son ilahi mesajdır. Bu mesajı bizzat Kur'ân'ın kendisi "kitab", "kelam", "nur", "hüda", "rahmet", "Furkan", "şifa", "zikir" ve benzeri birçok isim ve sıfatla nitelemektedir. Bunlar dışında, Kur'ân'ın sahabe döneminde sayfalar halinde yazılarak iki kapak arasında toplanan bir metin olmasından dolayı ona Mushaf da denilmiştir.⁴³

Hz. Peygamber'in vefatından sonra ilk halife Hz. Ebû Bekir zamanında gerçekleşen savaşlarda birçok hafızın şehit edilmesi üzerine Hz. Ömer, Kur'ân'ın toplanarak bir araya getirilmesi görüşünü Hz. Ebû Bekir ile paylaşmış; Hz. Ebû Bekir de, Hz. Ömer'in tavsiyesiyle Zeyd bin Sabit önderliğinde vahiy kâtiplerinin oluşturduğu bir komisyon kurmuş ve dağınık olan Kur'ân metinlerini bir kitap haline getirtmiştir. Bu dönemde kitap haline getirilen Kur'ân, farklı milletlerin İslam'ı kabul etmesi ve İslam coğrafyasının genişlemesi ile Hz. Osman zamanında çoğaltılmış, farklı bölgelere gönderilmiştir. Böylece Hz. Peygamber zamanında kaydedilmiş olan Kur'ân metni, orijinalliğini koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Kur'ân farklı uzunlukta 114 sureden oluşmaktadır. Surelerden bazıları yüzlerce ayetten meydana gelirken bazısı da sadece üç ayetten oluşmaktadır. Kur'ân sureleri, Mekkî ve Medenî sureler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hicret'ten önce vahyedilen surelere Mekkî, Hicret'ten sonra vahyedilenlere ise Medenî denilmektedir. Buna göre 114 surenin seksen altısı Mekkî, yirmi sekizi de Medenî'dir.

Mekki ve Medenî sureler, içerikleri açısından farklılık arz etmektedir. İslam davetinin başlarında nazil olan Mekkî surelerde inanç konularından, tevhid ilkesinden, Arapların içinde bulunduğu ahlâkî durumdan, müşriklerin içine düştüğü çelişkilerden, geçmiş ümmetlerin başına gelen felaketlerden, ahlâkî ve insanî değerlerden bahsedilmektedir. Davetin yayılması ve Müslüman nüfusun artmasından sonra nazil olan / nazil olmaya devam eden Medenî surelerde ise, Mekkî surelerin içerdiği temel konular yanında ibadet ve muamelatla ilgili konular ön plana çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile Mekkîsurelerde insanlar imana davet edilirken, Medenî sureler ise bu imanının nasıl olması gerektiğini açıklamaktadır.

⁴³ Süleyman Turan ve Emine Battal, *a.g.e.*, s. 230.

Muhteva olarak Kur'ân cümleleri genel itibariyle inanç ilkeleri, bireysel ve toplumsal hayat olayları ve kıssalar olmak üzere üç başlık olarak tasnif edilmektedir. İnanç ilkelerine ilişkin ayetlerde, Allah, dünya, insan, insanın varacağı son nokta, kıyamete ilişkin bilgi ve inanç ilkeleri gibi konulardan bahsedilmektedir. Bireysel ve toplumsal hayata ilişkin ayetlerde ibadet, ahlak ve hukukla ilgili emir ve yasaklar yer almakta; Kıssaların yer aldığı ayetlerde ise toplumların, kabilelerin, kralların, peygamberlerin tarihsel deneyimleri, ibret veren yönleri anlatılmaktadır.

Kur'ân kronolojik olarak Tevrat, Zebur ve İncil gibi diğer ilâhi kitaplardan sonra geldiği ve takdim ettiği dini bütünlüğüyle yeni ve daha önce nazil olanlardan farklı bir din değil, Hz. Âdem'den itibaren diğer peygamberlerce tebliğ edilen ilâhî dinin son şekli olarak tanımladığı için, diğer kutsal kitapları kuşatıcı / müheymindir. Nitekim Kur'ân, geçmişte Allah tarafından peygamberler gönderildiğini, onlara kitap veya sahîfeler verildiğini bildirmekte ve kendinden önceki kutsal metinlere de atıfta bulunmaktadır.

İslam'ın Kur'ân'da belirtilen temel kuralları ve esaslarını Hz. Muhammed sözleriyle teybin etmiş, fiilleriyle de örnek olarak uygulanış şeklini ortaya koymuştur. Kur'ân'ı açıklamak ve uygulamakla yükümlü olan Resul'ün söylediği ve yaptığı rivayet edilen söz ve eylemler yani sünnet Kur'ân'dan sonra İslam dininin ikinci önemli kaynağıdır. Kur'ân'da bulunan ancak hakkında detaylı bilgi verilmeyen pek çok konu hadisler sayesinde öğrenilebilmektedir. Hz. Peygamber'in insanlara sözleriyle açıkladığı ve fiilleriyle uygulanışını gösterdiği temel konuların başında namaz, oruç, zekat ve hac gibi ibadetler gelmektedir. Ayrıca ahiret hayatı ile ilgili hususlar ile ahlaki erdemler, düzenli bir aile hayatının nasıl olması gerektiğiyle ilgili davranış kuralları, insanlar arası ilişkileri düzenleyen hükümler gibi konularda hadislerde geniş bilgiler yer almaktadır.

Kur'ân'da birçok ayette Hz. Peygamber'e itaat emredilmekte, hatta "Resulün size verdiğini alın, yasakladığından da sakının"⁴⁴ şeklinde kesin bir talimat bulunmaktadır. Bu ayetler, Kur'ân'da açıkça bahsedilmeyen konularda Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu uygulamaların benimsenmesi gerektiğini, onun söz ve davranışlarının Müslümanlar açısından büyük bir değer taşıdığını göstermektedir.

⁴⁴ el-Haşr, 59: 7.

İslam'ın ilk dönemlerinde hadisler daha çok şifahi olarak nakledilmiştir. Hz. Peygamber, kendi sözlerinin Kur'ân ile karışması ve hadislerle meşgul olmanın Kur'ân'a yönelik ilgiyi zayıflatması ihtimalinden dolayı, hadislerin yazımına izin vermemiştir. Bununla birlikte özellikle Hz. Peygamber'in son döneminde hadislerin yazıldığına dair rivayetler bulunmaktadır. Hicrî I. yüzyılın (miladî VII.) ikinci yarısı ile hicrî II. yüzyılın (miladî VIII.) ilk yarısında ise tedvin faaliyetleri kapsamında hadisler derlenerek bir araya getirilmiştir. Tedvin faaliyetleri belli bir noktaya ulaşıncaya, hadislerin sistemli birer kitap haline getirilmesi ve böylece aranan hadislerin kolayca bulunmasına imkân sağlayacak usullerin geliştirilmesi yönünde çalışmalar ağırlık kazanmıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda hadisleri konularına (câmî, sünen, musannef, muvatta gibi) ya da ravilerine göre (müsned, mu'cem) tasnif eden eserler ortaya çıkmıştır. Kütüb-i Sitte olarak bilinen hadis kitapları ise hicrî III. (miladî IX.) yüzyılda tasnif edilmiştir.”⁴⁵

3.3. İnciller ve Kur'ân: Tarih, Yapı ve İçerik

İslam'a göre insanlık tarihinin ilk dini tevhid inancıdır. Allah(cc), dinini tebliğ etme vazifesini ilk insan ve peygamber olarak Hz. Adem(as)'e vermiştir. Hz. Adem Yaradan'dan aldığı İlâhi beyanla kendi döneminde yaşamış olan insanları irşad etmiş, lakin sonra insanoğlu tevhid ilkelerini unutup Allah(cc)'tan başka şeylere tapınmaya ve bunları Allah(cc)'a ortak koşmaya başlamışlardır. Böyle bir durumda da Allah(cc) yeniden peygamberler gönderip onları hak yola davet etmiştir. Şüphesiz Peygamberlerin davetleri, kendilerine bildirilen vahyin muhtevası kapsamında olmuştur. Bu vahiyler önceleri, suhuf halinde vahyedilirken sonraları kitap tarzında inzal edilmiştir. Öyle ki bu durum toplumların gelişerek ihtiyaçlarının artmış olmasının bir sonucudur. Söz konusu kitapların sayısı dörttür. Bunlar iniş sırasına göre Tevrât, Zebûr, İncil ve Kur'ândır.

3.3.1. İnciller: Tarih, Yapı ve İçerik

İncîl kelimesi “iyi haber, müjde” anlamında Yunanca euaggelion (euangelion) olan bir kavram olup Latince'ye evangelium, Fransızca'ya évangile şeklinde geçmiştir.⁴⁶

⁴⁵ Süleyman Turan ve Emine Battal, *a.g.e.*, s. 233.

⁴⁶ Ömer Faruk Harman, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2000, c. 22, s. 270-276.

Bugün tahmini olarak iki milyar mensubu olan Hıristiyanlık dünyanın en yaygın dinidir. Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliseleri olmak üzere üç büyük mezhep ve bunların dışında çeşitli mezhebi bulunan dinin özü İsa Mesih anlayışı üzerine kuruludur. Buna göre “Tanrı oğlu” İsa Mesih, çarmıhta can vermiş, sonra dirilip Adem’den insanlığa miras kalmış olan asli günahın kefareti ödemiş ve insanlığın kurtarıcısı olmuştur. Bu söylemi müjde olarak tanımlayan Hıristiyanlık, buna inananlara sonsuz kurtuluşu vaat etmektedir. Bu müjdenin anlatıldığı kutsal kitaplar, miladi ilk yüzyıllarda yazılmış olan İncillerdir.⁴⁷

Hıristiyan anlayışına göre Hz. İsa İncil’i yazıya aktarmamış, sadece tebliğ etmiş havâriyelerinden de onu tebliğ etmelerini istemiştir. Nitekim uygulamada da İncil yazıya geçirilmeden önce şifahen nakledilmiştir. Hz. İsa Filistin’i dolaşarak İncil’i tebliğ ederek, mesajın tüm dünyaya yayılacağını bildirmiş ve onu yayma vazifesini havâriyelerine vermiştir. Havâriyeler de Hz. İsa’dan sonra İncil’i tebliğ etmeye başlamışlardır. Ancak Hz. İsa’yı bizzat görenlerin sayısı azalıp Hıristiyanlık yayılmaya başlayınca İncil’in yazıya aktarılması gerekmiştir. İsa’nın göğe yükselişinden sonraki kırk yıl boyunca sözlü öğreti ve gelenekler teşekkül etmiş, bunlar çeşitli yollarla korunup nakledilmiştir. Bu öğreti ve geleneklerin bir kısmının bu dönemde yazıya aktarılmış olması muhtemeldir. İncil yazarları da bu verilerden hareketle İnciller’ini yazmışlardır. Ancak bunlar İnciller’ini kaleme alırken sözlü öğretilerden kendilerine ulaşanlarla yetinmemişler, kendi bakış açılarına göre hitap ettikleri toplulukların yaşam tarzı ve sorunlarını da dikkate almışlardır.⁴⁸ Bunlardan bir kısmı kilise tarafından düzenlenen konsillerce reddedilmiş olup, süreç içerisinde dini otoritelerce sahih olduğu kabul edilen dört İncil ve başka metinler dinin bugünkü kutsal kitabında yer almaktadır. Peki Mesih’in kurtuluşu vesile olan bu hikayesini anlatan metinler tarihsel açıdan ne kadar güvenilirdir?⁴⁹

İnciller günümüzde Luka, Matta, Markos ve Yuhanna gibi isimlerle bilinirler ve ikinci yüzyılın ikinci yarısından sonra bugünkü isimleriyle anılmaya başlanmışlardır. Bu İncillerin hangilerinin güvenilir olduğu konusunda bir karara varmak için isimlendirme yoluna gidilmiştir. Bu şekilde günümüz dünyasında Kilise tarafından güvenilir olduğu beyan edilen dört İncil’e Markos, Luka, Yuhanna ve Matta adları verilmiştir.

⁴⁷ Zafer Duygu, *İnciller Güvenilir Metinler Midir?*, Düşün Yayıncılık, 2020, İstanbul, s.120-125.

⁴⁸ Ömer Faruk Harman, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2000, c. 22, s. 270-276.

⁴⁹ Zafer Duygu, *İnciller Güvenilir Metinler Midir?*, Düşün Yayıncılık, 2020, İstanbul, s.120-125.

Dört İncilde, genel itibariyle Hz. İsa'nın hayatı, nasihatleri ve göstermiş olduğu mucizeleri anlatılmaya çalışır. Bu İnciller, Hz. İsa'nın doğumundan önceki dönemden başlayarak onun dünyaya gelişi, çocukluğu, tebliğ faaliyetine başlaması, üç yıl gibi çok kısa süren bu tebliğ döneminde söylemiş olduğu sözleri, yapmış olduğu vaaz ve nasihatleri, gösterdiği mucizeleri, çarmıha gerilişi, tekrar dirilerek göğe yükselişi, yeniden dirildikten sonra öğrencilerine görünüşü kendilerine ait üsluplarla anlatırlar. İncillerde şer'î konularla ilgili hükümler çok azdır. Evlilik ve boşanma ile ilgili olarak varolan birkaç hüküm hariç İncillerde şer'î ahkâm yoktur. Dört İncilde de genel olarak aynı şeyler anlatılmaya çalışılır. Ancak, aralarında üslûp farkından daha ileri düzeyde olmak üzere çeşitli farklılıklar vardır.⁵⁰

Kanonik kabul edilen İnciller, II. yüzyılın ikinci yarısından sonra bugünkü isimleriyle anılmaya başlamışlardır. İncili yazanlar gerçekte yaşamış kişiler olmalarına karşın, İncilleri onlar yazmamışlardır. Kanonik kabul edilen dört İncil'deki bilgiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde İsa'nın doğumundan ölümüne, dirilmesine ve göğe yükselmesine kadar olan süreyi anlatan rivayetlerle karşılaşmaktadır. Bununla birlikte bir İncil'de olup da başka İncillerde yer almayan olaylar olduğu gibi, İnciller arasında çelişkili ifadeler de bulunmaktadır. Örneğin Matta ve Luka İncillerinde İsa'nın doğumu anlatılırken Markos ve Yuhanna'da İsa'nın doğumu anlatılmamaktadır. Markos İncilinde İsa'nın Fısıh yemeği yenildikten sonra çarmıha gerildiği ifade edilirken, Yuhanna İncilinde İsa'nın çarmıha gerildiği gün için "Fısıh bayramına hazırlık günü" ifadesine yer verilmektedir.⁵¹

Markos İncili, MS 60-70 yılları arasında derlenen Markos İncili en erken derlenen İncil'dir. Markos tarafından yazılmış olan bu İncil on altı bölümden oluşmaktadır. Markos İncili'nde İsa'nın Ürdün Nehri'nde Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edilmesi; Galile, Yahudiye ve Kudüs'te yaptığı vaazlar ve bunlarla ilgili olaylar; çarmıha gerilmesi, ölüm ve ölümünden sonra dirilmesi anlatılmaktadır.⁵²

Matta İncili, MS 70-90 yılları arasında derlendiği tahmin edilen bu İncil yirmi sekiz bölümden oluşmaktadır. Matta tarafından kaleme alınan bu İncil'de; İsa'nın doğumu,

⁵⁰ Şaban Kuzgun, *Dört İncil- Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası, Farklılıkları ve Çelişkileri*, Fazilet Neşriyat, İstanbul 2008, s. 351.

⁵¹ Süleyman Turan ve Emine Battal, *a.g.e.*, s. 201.

⁵² Süleyman Turan ve Emine Battal, *a.g.e.*, s. 202.

çocukluğu, kendisini halka tanıtması, İsrâil halkının onu kabul etmemesi, İsa'nın havarilerini İncil'i yaymaya göndermesi, Tanrı'nın hükümrانlığını vâzetmesi ve düşmanlarla mücadelesi anlatılmaktadır. İsa'nın temel öğretisinin yer aldığı "dağ vaazı" da bu İncil'de yer almaktadır.⁵³

Luka İncili, MS 70-90 yılları arasında derlendiği düşünülen bu İncil Luka tarafından kaleme alınmıştır. Yahudi olmayan yani Gentile bir topluluk için derlenen Luka İncili yirmi dört bölümden oluşmaktadır. Bu İncil İsa'nın mucizevi bir şekilde bakire Meryem'den dünyaya gelmesi, Mesih ve ölümden dirilen Tanrı oğlu olduğu gibi konular üzerinde durulmakta; İsa, Yahudi olmayanlara, bütün insanların kurtarıcısı ve hayatın kaynağı olarak tanıtılmaktadır.⁵⁴

Yuhanna İncili, MS 90-100 yılları arasında derlendiğine inanılan Yuhanna İncili, İncillerin sonuncusu olarak kabul edilmektedir. Yuhanna tarafından kaleme alınan bu İncil yirmi bir bölümden oluşmaktadır. İsa'nın kişiliği, öğretisi, ölümü ve dirilmesine yer veren bu İncilin en belirgin özelliği daha başlangıcında İsa'yı bir beşer olarak değil, bedenleşmiş Tanrı sözü yani Logos olarak nitelendirmesidir.⁵⁵

Markos, Luka, Matta ve Yuhanna İncilleri, Kilise tarafından kanonik kabul edilen İncillerdir. Bu dört İncil'den başka Petrus İncili, Thomas İncili, İbraniler İncili, Yakup İncili, Filip İncili ve Yahuda İncili gibi onlarca İncil metni bulunmaktadır. Yeni Ahit'in İncillerden sonraki kitabı Elçilerin İşleri'dir. Bu kitabın Luka İncilinin yazarı Luka tarafında yazıldığı kabul edilmektedir. Rivayete dayalı kutsal yazıların sonuncusu olan Elçilerin İşleri, 30-64 yılları arasında Hristiyanlık ile ilgili bilgi veren tek eserdir. Elçilerin İşleri kitabında Hristiyanlığın yayılışı ve ilk dönem Hristiyanlarının yaşam tarzları konu edilmektedir. İlk Hristiyan cemaati hakkında bilgi vermesinden dolayı erken dönem Hristiyan toplumunun tarihi olarak görülebilir.⁵⁶

Dört İncil arasında Matta, Markos ve Luka İncilleri olayları benzer anlattıkları ve muhteva yönünden benzedikleri için "Sinoptik İnciller" olarak adlandırılmaktadır. Bu

⁵³ Süleyman Turan ve Emine Battal, *a.g.e.*, s. 202.

⁵⁴ Süleyman Turan ve Emine Battal, *a.g.e.*, s. 202.

⁵⁵ Süleyman Turan ve Emine Battal, *a.g.e.*, s. 203.

⁵⁶ Süleyman Turan ve Emine Battal, *a.g.e.*, s. 204.

İncillerde İsa, genelde bir peygamber ve öğretmen konumundadır. Diğer yandan Yuhannaİncilinde ise malzeme aynı olmasına rağmen tamamen farklı bir anlatım söz konusudur. Bu İncil’de İsa’nın Tanrı olduğu vurgusu ön plana çıkmaktadır.⁵⁷

Oysaki Kur’ân’da insan, Yaradan’ın yalnızca kendisine ibadet ederek yeryüzünü imar etmesi için yarattığı, imtihan ettiği, yeryüzünün halifesi kıldığı, akıl nimeti ile irade gücü verdiği, hayr ve şer işleme kapasitesine sahip bir varlıktır. İnsan başıboş bırakılmış değildir. Yaradan’ın toplumlara göndermiş olduğu bütün elçiler, insanlar arasından seçilmiş tevhid ve ahlâki olarak önder olan insan/beşer peygamberlerdir.⁵⁸

3.3.2. Kur’ân: Tarih, Yapı ve İçerik

Genel görüşe göre Allah (cc)’ın vahyettiği Kur’ân, vahiy meleği Cebrâil aracılığıyla Hz. Muhammed’e, ondan da insanoğluna intikal etmiştir.

İslâm bilginleri, Kur’ân metninin vahiy meleği Cebrâil’e⁵⁹ intikali konusunda temel iki görüş savunurlar. Bu görüşlerden birine göre Cebrâil Kur’ân vahyini Levh-i mahfuz⁶⁰dan bazı görevli melekler aracılığı ile almıştır.⁶¹ Diğerine göre de Kur’ân’ın tamamı Cebrâil’esemâ (işitme) yoluyla verilmiştir. Bu son görüş Ehl-i sünnet’e ait görüştür.⁶² Onlara göre Allah(cc) Kur’ân’ı aracı meleğe, mahiyeti bilinmeyen bir tarzda işittirmek suretiyle inzâl etmiştir.⁶³ Nitekim ashabtanNevvâs b. Sem’ân’ın nakletmiş olduğu Hz. Peygamber’in: “Allah emrini bildirmeyi dilediğinde, vahiy ile konuşur. Konuşunca gökler şiddetle sarsılmaya başlar. Gök sakinleri bunu işitince bayılırlar ve Allah için secdeye kapanırlar; secdeden başını ilk kaldıran Cebrail olur. Yüce Allah dilediğini ona vahyeder. Cebrail de (Allah’tan aldığı) vahiy meleklerle ulaştırır. Her bir semâya uğradığında oranın melekleri: Rabbimiz ne buyurdu? diye sorarlar. O da: Gerçeği söyledi, yüceler yücesi, büyükler büyüğü, O’dur der. Böylece Cibril, gökte veya arzda

⁵⁷ Süleyman Turan ve Emine Battal, *a.g.e.*, s. 203.

⁵⁸ Talip Özdeş, *Kur’ân’a Göre İsa’nın Allah’ın Kelimesi olması ve İncil’in Mahiyeti: Kur’ân Perspektifinden Hristiyan İnançıyla Mukayeseli Bir İnceleme*, 2020, C: 24, S.3, s. 1497-1516.

⁵⁹ Söz konusu meleği Kur’ân, "Cibril" olarak isimlendirmiştir (Bkz. el-Bakara, 2: 97-98).

⁶⁰ Levh-i mahfuz hakkında bkz. ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, Beyrut ts., IV, 240; er-Râzî, Mefâtihu’l-gayb, XXXI, 124; el-Kurtubî, el-Câmi, XIX, 298-299; Elmalılı, Hak Dini, VIII, 5696.

⁶¹ Bkz. ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, 229; ez-Zerkânî, Menâhil, I, 47; Mennâu'l-Kattân, Mebâhis, s. 35.

⁶² Mennâu'l-Kattân, Mebâhis, s. 35.

⁶³ ez-Zerkânî, *Menâhil*, I, 48.

Allah'ın emrettiği yere vahyi götürür"⁶⁴ hadisi bunu teyid etmektedir.⁶⁵ Öyle anlaşılıyor ki, sözü edilen bu görüşlerin iyi anlaşılabilmesi için "Kelâmullah" kavramının ne anlama geldiğini belirlemek gerekmektedir. Çünkü bu kavram, her iki görüş için de kilit konumundadır. Evvela şunu belirtelim ki, Allah(cc)'in mütekellim olduğu konusunda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Ancak bu husustaki ihtilafların kaynağı, Kelâmullah'ın delâleti konusudur. Yani daha açık söylemek gerekirse, bu kavramla kastedilen Allah kelâmının manası mı, yoksa lafzı mıdır? Başka bir ifade ile Kelâmullah kadim (ezeli) midir, yoksa hâdis (mahlûk) midir?⁶⁶

Kur'ân, Hz. Muhammed'in ilk muhatabı olan grupların çeşitli hal ve davranışlarına, ihtiyaçlarına, olayların gelişimine vb. değişik durum ve şartlara göre çeşitli zamanlarda âyet veya sûre şeklinde inzal olduğundan, konu bütünlüğü oluşturacak şekilde bir sıra izlemediği gibi mevcut Mushaflardaki sûrelerin bizzat Peygamber'in tâlimatıyla oluşan içeriğinin yanı sıra dizilişi de sistematik eserlerde alışlageldiği biçimiyle bir yapı arzmemekte, muhtevayı oluşturan konular mushafın başından sonuna yayılmış bulunmaktadır. Bu tertip şekli, tekrarların da katkısıyla Kur'ân'ı okuyan veya dinleyenlerin aynı anda birden çok konuyu gözden geçirmeleri, bir defalık okumayla birçok irşad ve uyarıya muhatap olmaları, ayrıca Kur'ân'ın bu örgüsüyle çeşitlilik arzeden kendi hayatları arasında paralellik sezmeleri gibi yönlerden daha etkileyici, eğitici ve yararlıysa da onun muhtevasını müstakil konu başlıklarına ayırarak eksiksiz bir şekilde vermeyi güçleştirmektedir.

Nitekim bugüne kadar yapılan çalışmalarda Kur'ân'ın muhtevası hakkında ancak sınırlı ve yaklaşık bilgiler verilebilmiş; Kur'ân'da yer alan konuların tesbiti, konu başlıklarının seçimi, bunların sayıları, muhtevaları, âyetlerin içeriklerine göre değişik konulara dağıtımı gibi hususlarda birbirinden hayli farklı tercih ve tasnifler ortaya çıkmıştır.⁶⁷ Bazı eserlerde Kur'ân'ın muhtevası birkaç ana başlık altında toplanırken bazılarında yüzlerce konu sıralanır. Meselâ İbn Cerîr et-Taberî Kur'ân'ın muhtevasını tevhid, haberler ve kıssalar, diyânât⁶⁸; Zemahşerî Allah'ı lâayık olduğu şekliyle tanıtmak,

⁶⁴ İbn Kesir, *Tefsir*, III, 537; ez-Zerkânî, *Menâhil*, 1,48; Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis*, s. 34.

⁶⁵ ez-Zerkânî, *Menâhil*, 1,48; Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis*, s. 34.

⁶⁶ Muhsin Demirci, "Kur'ân Tarihi", *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları*, İstanbul 2015, s. 65-66.

⁶⁷ Mustafa Çağrıçı, TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara 2002, c. 26, s. 390-393.

⁶⁸ Süyûtî, *el-İtkan*, II, 277

ibadet, emir ve nehiy, va‘d ve va‘id; Râzîlâhiyyât, me‘âd, nübüvvât, kazâ ve kader şeklinde tasnif eder.⁶⁹

İnzal sürecini göz önünde bulundurarak Kur’ân’ın muhtevası şöyle özetlenebilir:

Kur’ân’daki sureler Mekkî ve Medenî olarak iki kısımdan oluşur. Sûrelerin Mekkî ve Medenî olması ile ilgili görüşlerden en kabul göreni; nazil olduğu yere bakılmaksızın hicretten önce nâzil olan âyet ve surelerin Mekkî, hicretten sonra nâzil olan ayet ve surelerin ise Medenî sayılması gerektiği şeklindedir.⁷⁰

İlk indirilenlerden olan Mekkî sûre ve âyetlerde genel olarak Allah’ın birliği ve lütufkârlığı inancı ibadetlerin ana gayesi olarak gösterilir. Namaz, oruç gibi formel ibadetlerden önce çeşitli âyetlerle insanların kalbinde ibadet şuurunun geliştirilmesi hedeflenerek önce takvâ, havf, ihlâs, tevekkül, teslimiyet, tövbe, tesbih, dua ve istiğfar gibi kavramlarla ifade edilen, ahlâkî ve mânevî olgunluk sağlayan kulluk vazifeleri teşvik edilmiştir. Vakit, kural ve miktarları belli ibadetlerden olan namaz Mekke dönemi sonlarında, diğer ibadetler ise Medine döneminde farz kılınmıştır.

Makasîdü’ş-şerîa olarak ifade edilen ve dinlerde ortak amaç olarak görülen din, can, akıl, mal ve nesebin korunması hususundaki temel hükümlerle fazilet ve ahlâk prensipleri de Mekkîsûrelerin ağırlıklı konularındandır. Başlangıçtan itibaren Mekkîsûrelerde, özellikle Mekke toplumunun hâkim zihniyeti olan sınıfçılık düzeninden kurtarmanın ahlâkî temelini oluşturmak üzere nesep ve servet farkı gözetmeden herkese karşı sevgi ve merhamet duygularıyla yaklaşmak ve adaletli davranmak, bilhassa yoksulları, çaresiz ve kimsesizleri koruyup gözetmek gibi toplumsal erdemlerin geliştirilmesi amaçlanır.⁷¹ Geçmiş kavimlerin tarihiyle ilgili pek çok âyette insanların inançlarına, canlarına, mallarına ve diğer haklarına saldırı mahiyetindeki davranışların kötülüğü ve tehlikeli sonuçları anlatılır.⁷²

Mekke devrinde inen sûrelerin genel muhtevasını, “ilâhî iradeye dayalı yeni bir toplum kurmanın inanç ve ahlâk temelini oluşturacak ilkeler” şeklinde özetlemek

⁶⁹ Süyûtî, *Tertîbü süveri'l-Kur'ân*, s. 37

⁷⁰ Abdülhamit Birışık, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2009, c. 37, s. 538-539.

⁷¹ bkz. Rahmân, Kalem, Fecr, Kıyâme, Leyl, Duhâ, Mâûn Sûreleri

⁷² Mustafa Çağrıncı, TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara 2002, c. 26, s. 390-393.

mümkündür. Bundan sonra Medine’de teşekkül edecek müminler topluluğu için hem dinin uygulamaya ilişkin yönünün düzenlenip sistemleştirilmesi, hem de siyasî ve hukukî yapının oluşturulması süreci başladığından Medenî sûrelerde Mekkî sûrelerin ihtiva ettiği başlıca konuların yanında ibadetler ve muâmelât konuları ağırlık kazanmıştır.⁷³

Medine koşullarında ortaya çıkmış olan yeni düzen içerisinde zamanla belirginleşen hukukî ve siyasî yapıya paralel olarak vahiy de gittikçe artan ölçüde normatif bir değer kazanmış, Hz. Peygamber’in şahsiyeti peygamberlik nüfuzu yanında siyasî liderlik nüfuzuyla da donatılarak müminlerin iç meseleleri çözümündeki rolü belirgin bir şekilde ortaya konmuştur. Öyle ki özellikle Medenî sûrelerde yinelenen Allah(cc)’a ve Resulü’ne itaat emri ile bu itaatten yüz çevirmiş olanlara yönelik ciddi eleştiriler bunu açıkça göstermektedir.⁷⁴

Medenî sûrelerin içeriğini oluşturan konular fesahat ve belâgat sergilemeye, şiirsel bir dil kullanmaya Mekkî sûrelerin konuları kadar elverişli olmadığından bu sûrelerde üslûp içeriğe uygun olarak daha sadedir; sembolik ifadeler, mecaz ve istiarelere daha az yer verilmiş, anlatımda açıklık ağırlık kazanmıştır. Mekke döneminin özellikle ilk zamanlarında inen sûrelerin ve âyetlerin daha kısa olmasına karşılık Medenî sûrelerde muhtevanın gereği olarak hacimlerin giderek genişlediği görülür. Mushaftaki sıralama açısından bakıldığında ise daha uzun olan Medenî sûreler başlarda yer almış, Kur’ân’ın ilk sûresi olan giriş mahiyetindeki Fâtiha’yı izleyen sûreler genellikle gittikçe küçülen hacimlerle büyüklük sırasına göre yerleştirilmiştir. Nitekim Medine’de nâzil olan Bakara sûresi Kur’ân’ın en uzun sûresi olup 286 âyet içerirken Nasr sûresi dışında hepsi Mekke’de inmiş olan son on altı sûrenin âyet sayıları üç ile on bir arasında değişmektedir.⁷⁵

⁷³ Mustafa Çağrı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, c. 26, s. 390-393.

⁷⁴ Âli İmrân, 3: 31-32.; en-Nîsa, 4: 13-14., 59-69., 80-83.; en-Nûr, 24: 47-56., 62-63.; el-Ahzâb, 33: 71.; el-Feth, 48: 16-17.; el-Hucurât, 49: 14.

⁷⁵ Mustafa Çağrı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, c. 26, s. 390-393.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM KUTSAL METNİN ANLAM VE YORUMU: HERMENÖTİK VE TEOLOJİK HERMENÖTİK

4.1. İnciller, Anlam Atlası ve Yorum Arayışı

Hristiyanlık yeni bir din ve ayrıca da Yahudiliğin devamı olması iddiasında olduğu için, hem de kurucusu sayılan Hz. İsa'ya ilahlık sıfatı da verdiği için ortaya çıkan çelişkilerin açıklanma ve yorumlanma ihtiyacı gerektirmiştir. Bundan dolayı yorum konusu en çok Hristiyan teolojisinde ortaya çıkmıştır. Hristiyanlık, kurucusu sayılan peygamberini ilah kabul ettiğinden İncillerden daha önemli kabul eden, aynı zamanda ortaya çıkışından birkaç yüzyıl sonra “kutsal kitap” kavramına sahip olan ve bu “kutsal kitap” kavramını Augustinus’tan sonra kilisenin gerisinde bırakan, Hz. İsa’nın kendisinin Yahudilere gönderildiğini söylemesine rağmen putperestlere de yönelen bir din olduğu için tüm bu çelişkiler büyük bir yorum geleneğinin doğmasını gerekli kılmıştır. Hristiyanlık üzerine yapılacak tüm felsefi veya teolojik çalışmalar, Hristiyanlıktaki problemlerin tarihsel kaynaklarını göz önüne almak zorundadır.⁷⁶

4.1.1. Anlam/an/ın İmkân ve Sınırlılıkları

M.S. IV. yüzyıl ortalarında, daha önce ortaya çıkan yüzden fazla İncil arasından seçilerek dörde indirgenmesi, asıl itibarı ile Yahudi geleneğinin devamı niteliğindedir. Araştırmalar sonucu Tevratın kaynaklarıyla İncilleri yazarlar arasında bariz benzerlikler bulunmuştur. İncillerde anlatılmakta olan Hz. İsa’nın hayat hikayesinin, bazı hususlarda Tevrat’ta anlatılan Hz. Musa’nın hayat hikayesine benzediği görülür.

Yapılan çalışmalar neticesinde İncil yazmalarında birçok karışıklık, yanlışlık ve farklılıklar olduğu görülmüştür. Bu İncillerdeki rivayetler, gerçekte Hz. İsa’ya ait olmaktan çok, uzun bir sürede bir araya getirilmiş hikaye ve efsanelerin, Hz. İsa’ya atfedilerek yazıya aktarılması ile oluşmuş rivayetlerdir.

Hristiyanananesine göre İnciller, Hz. İsa zamanında yazıya geçirilmemiştir. O, İslâm ve Yahudi inancında olduğu gibi vahiy yoluyla ilahi bir beyan ortaya koymamıştır. Çünkü

⁷⁶ Ahmet KAVLAK, “Hristiyanlıkta İncil Yorumlarının Tarihsel Kaynakları,” *Kaygı*, 18(1)/2019: 240-256.

ona bizzat tanrılık atfedilmiştir. Hz. İsa'dan sonra İncilleri yazanlar ise vahiy yoluyla bu İncilleri yazmışlardır. Dolayısı ile bu kitaplar eksiksiz ve kusursuz görülmüştür. Ancak Hristiyan ananesininbu iddiasını bizzat Yuhanna İncili çürütmekte, İncillerde birtakım eksikliklerin olduğunu itiraf etmektedir. Bu konuda Yuhanna şunları söylüyor: “İsa kendi şakirtleri önünde daha başka birçok alâmetler yaptı ki, bu kitapta yazılmamıştır.”⁷⁷, “İsa'nın yaptığı daha başka çok şeyler vardır; eğer birer birer yazılmış olsalar, yazılan kitaplar dünyaya bile sığmazdı sanırım”.⁷⁸ Birinci pasajda geçen ifadeye göre, Hz. İsa'nın yaptığı mucizelerden bir kısmını Yuhanna, İnciline almamıştır. Yani iddia edildiği gibi Yuhanna İncili tam değildir, onda bazı noksanlıklar vardır, bazı mucizeleri Yuhanna yazamamıştır.⁷⁹ İkinci pasaja göre eksiklik sadece Yuhanna İncilinde değildir, aksine bütün İncillerde de eksiklikler vardır. Demek ki dört kitapla sınırlandırılmış olan İnciller, Hz. İsa ile ilgili her şeyi tam olarak kendilerinde toplayamamışlardır, kendilerinde eksiklik ve noksanlık vardır. Öyleyse bu kitaplar nasıl ilâhî ilhamla ruhul-kudüs'ün denetiminde hatasız ve noksansız yazılmış oluyorlar? Bu, anlaşılacak gibi değildir.⁸⁰

Hristiyanlar, İncillerin sahilhiği hususunda bin bir delil bulmaya çalışmışlar buna karşın, ellerinde sahilhiği ispatlayacak bazı iddialar haricinde bir delillerinin olmadığı görülür. İnciller üzerinde senet tenkidi yapmayı isteyen birisi, İncillerin en eski nüshalarının M.S. dördüncü yüzyıla ait olduğunu görür, daha öncesinde yazılmış bir metin bulmak mümkün değildir. Hz. İsa ve İncillerin yazarlarıyla, mevcut olan en eski nüsha arasında ise en az üç asırlık bir zaman boşluğu vardır.⁸¹

Dünyadaki tüm dinlerden sâdeceİslâmiyet, Hristiyanlığın esas inancı olan İsa'nın babasız, iffetli ve dindar bir bâkireden doğduğunu kabul etmektedir. Hz. Muhammed(sav) de ashabına, İsa'nın, Allah(cc)'ın bir peygamberi olduğunu ve cehalet batağında olan insanlığa hidayeti göstermek için gönderildiğini öğretmiştir. İslâmiyet, İsa'nın tebliğ ettiği gerçek dine hiçbir zaman saldırmamış; bilakis O'na, annesi Meryem ve İncil'e inanılması ile birlikte hürmet edilmesini söylemiştir. Lakin bu kabul ediş ve saygı, İsa(as)'nın ve tebliğ ettiği dinin tahrif edilmemiş aslî hâllerine yöneliktir. Aslî hüviyetini kaybetmiş olan günümüzdeki İnciller incelendiğinde muhtevaları arasındaki çelişkiler dikkat çekmektedir.

⁷⁷ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 20: 30.

⁷⁸ Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 21: 25.

⁷⁹ Şaban Kuzgun, a.g.e., s. 169.

⁸⁰ Şaban Kuzgun, a.g.e., s. 170.

⁸¹ Şaban Kuzgun, a.g.e., s. 173-174.

Yazıya aktarılış zamanları konusunda ittifak eden iki müellif dahi bulunmayan dört İncili İsa görmemiş ve yazdırmamıştır. Bu sebeptir ki onlardaki sayısız çelişki, hata ve tahrifler göze çarpmaktadır. Aynı hâdiseler, çeşitli İncillerde hattâ aynı İncilde iki, üç veya çok daha fazla şekilde ve çelişkilerle dolu olarak anlatılmaktadır. İsa(as), İncillerde ulûhiyet isnadıyla zikredilmesine rağmen birçok yerde de “insanoğlu” ve “Rabbin kulu” olarak ifade edilmektedir.⁸² Bir kimsenin, Allah’ın oğlu ve aynı zamanda insanoğlu olması nasıl açıklanabilir? Böylesi bir durumda insana Tanrılık ithaf edilmiş olmaktadır. Bunu kabul etmek ise, Allah(cc)’ın yüce ve her şeyden münezzehe olması hususiyetiyle bağdaşmamaktadır. Zirâ Allah yaratıcı, insan ise yaratılındır.

Allah Teala’nın tüm peygamberler vasıtasıyla insanlar için seçtiği din İslâm’dır. Kur’ân’da “Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz O yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir.” denilerek Allah’ın beşerle haberleşmesinin hangi yollarla gerçekleştiğine işaret edilmektedir.⁸³

4.1.2. Yorum Arayışı

Hristiyanlık düşünce ve yorumlarını tam manasıyla anlayabilmek için ilk dönem Yahudi inancını ve bu inancın içinden çıkan ilk Hristiyanlığın tarihi kökenlerini bilmek gerekir.

Hristiyanlıkta hermenötik denildiğinde İncillerden ziyade, Yeni Ahid’den daha önemli olarak kabul edilen Hz. İsa olduğunu unutmamak gerekir. Hz. İsa’nın hayatı hakkındaki kaynakların başında İnciller ve Yeni Ahidin diğer kitapları gelmektedir. Bunlar üçüncü yüzyılın başından beri yazılan 27 risale ve mektuptur. Bunların havarilerden geldiği ve tanrının yazdırmasıyla ortaya çıktığı ve havarilerin inançlarından farklı olmadığı sonraki dönemlerde Hristiyanlar tarafından kabul edilmiştir. Başlangıçta “Kutsal Kitap” kavramına sahip olmayan Hristiyanlığın özellikle M.S. 300 yıllarında İznik konsülünün toplanmasına neden olan bir takım görüş ayrılıklarına rağmen burada seçilmiş olan İncillerin ilk üçü yani, Matta, Markos ve Luka genel konularda birbirlerini doğrularlar. Bu

⁸² Matta, 12/17-18.; Elçilerin İşleri, 3/13., 4/27-28.

⁸³ Özdeş Talip, 2020, a.g.e.

üç İncil zaman bakımından Yuhanna İncilinden öncedir. Her dört incilin de verdikleri haberler sözlü rivayetlerin toparlanmasından ibarettir. İncillerin ortak özelliği, her bir cümlesini değerlendirmek, anlayabilmek için, her bir cümlenin bağlantılı olduğu olay ya da olaylarla ilgili bir kaynağın bulunmayışıdır. Matta İncili Hz. İsa'nın şahsının ve yaşadığı bölgenin kimliği konusu ile ilgili olup, Hz. İsa'nın şahsıyla ilgili bölümlerin devamında Yahudilerin Hz. İsa tarafından azarlanması, suçlanması ve küçük görülmesi gibi konular ağırlıktadır. Hristiyanların doğru sayarak Yeni Ahide aldıkları İncillerin dışında doğru saymayarak Yeni Ahide dahil olmayan İncillerin en meşhurları Ebionitler ve Barnaba İncilleridir.⁸⁴

Hristiyanlık yorum tarihinin problematik kaynakları şu şekilde özetlenebilir:

Yahudilik-Hristiyanlık ilişkisi, Hz. İsa'nın mahiyeti, tebliğinkimlere yönelik olacağı, eski ve yeni inananların hangi şeriata tabi olacakları, havarilik meselesi, kitapların kutsallığının ve birden çok İncil bulunması meselesi, İncillerin ve kilisenin bir Hristiyan için ne ifade etmesi gerektiği, İncil yorumlarının sınırı, konsillerin durumu, felsefenin inanç içindeki yeri, teslis problemi, ebionitlerin durumu.

Bu sorunları herbiri Hristiyanlık tarihinde birdönem büyük sarsıntılara neden olmuş ve son olarak Pavlus ekolünün başarısıyla son bulmuştur. Mevcut Hristiyanlık bu sorunları her birine taraftar olan sayısız mezhep tarafından temsil edilmektedir.

Sonuç itibarıyla diyebiliriz ki, Hristiyan Kutsal Kitabının Hristiyanlara göre en önemli kısmını oluşturan İnciller, Hristiyan Batı kültürünün esas kaynağını teşkil etmektedir. İnciller vasıtasıyla Hristiyanlık öncesi Putperest Avropakültürü ve İsa(as)'dan sonra ortaya çıkan Hristiyan kültürü, hayran olarak takli edilen Avrupa kültürünü köklü bir biçimde etkilemiştir. Mevcut dört İncilin yazılma, toplanma ve derlenmesi sırasında daha önceki dönemlere ait pek çok içerik bu kitaplara ilave edilmiştir. Farklı kültürlerden gelen çeşitli materyaller İncillere ilave edildiğinden bu kitaplar arasında net bir biçimde görülebilecek çok fazla farklılık ve çelişki vardır. Aralarında bu kadar çok çelişki ve farklılığın bulunduğu bu kitaplara, "Yaradan'ın koruyuculuğu altında yanlışsız yazılmış vahiy ürünü ilahi beyanlar" demek söz konusu değildir.⁸⁵

⁸⁴ Sarıkçıoğlu 1982:207.

⁸⁵ Şaban Kuzgun, a.g.e., s. 569.

4.2. Kur'ân, Anlam Atlası ve Yorum Arayışı

Kur'ân, ilk muhataplarından günümüze kadar tüm insanlar özellikle de muttakî (takvâ sahibi, ihlas üzere yaşayan) mü'minler için gönderilmiş evrensel ve İlâhi bir rehberdir. Kur'ân, Allah'ın arştan arza uzattığı sağlam bir ipidir.⁸⁶ O, tutunan hiçbir eli asla boşa bırakmayan, kopması imkânsız sağlam bir kulptur.⁸⁷

Daha önceki kutsal kitaplardan farklı olarak Kur'ân, vahyedildiği andan itibaren kıyâmete kadar Allah (cc)'in koruması altında olup⁸⁸ özgünlüğünü korumakta,⁸⁹ dolayısıyla da kısmen de olsa unutulma, bozulma, değiştirilme, metnine ilaveler yapılma ve metninden eksiltmeler yapma gibi tahrifatın her türlüsüne karşı⁹⁰ Allah (cc)'in korumasındadır.⁹¹

Kur'ân, Yaradan tarafından, Cebrâil vasıtasıyla Hz. Muhammed (sav)'e yaklaşık yirmi üç yılda “Arap dili ile lafız, nazım, mânâ ve beyân olarak, pasajlar halinde bölüm bölüm okunarak inzal edilen”⁹², Mushaflarda yazılan, tevatür yoluyla bize kadar intikal eden, namazlarda okunan ve kıyâmete kadar Allah'ın muhafazası altında bulunan mûciz bir kelâmdır. Allah (cc)'in kelâmının ismidir.

Her Müslüman'ın dileği, -tıpkı Kur'ân nâzil olduğunda Hz. Muhammed ile beraber iman ederek sâlih amellerde bulunan ilk inananların Kur'ân tebliği doğrultusunda iman-amel bütünlüğünü gerçekleştirdikleri gibi- Kur'ân ayetlerine uygun bir tefekkür biçimine sahip olmak, Kur'ân'ın emirleri ve nehiyelerine göre bir yaşam tarzını (amel-i sâlih'i) gerçekleştirmek ve böylece iki cihan saadetini elde etmektir.

Kur'ân tebliği doğrultusundaki sahih bir imanı ve dini yaşantıyı gerçekleştirmek, öncelikle onun öğretisini sağlıklı olarak anlama, anlamlandırma, anlayışla mümkün olacağına göre, günümüz Müslümanlarının Kur'ân'ı ilk nesiller gibi sağlıklı bir biçimde

⁸⁶ Âl-i İmrân, 3: 103.

⁸⁷ el-Bakara, 2: 226. ; Lokmân, 31: 22.

⁸⁸ el-Hicr, 15: 9.

⁸⁹ Fussilet, 41: 42.

⁹⁰ el-Vâkıa, 56: 77- 80.

⁹¹ el-Hac, 22: 52.

⁹² el-Kıyâmet, 75: 16- 19.

anlayıp kavramaları, dolayısıyla hem bu kavrayışın imkânlarının hem de açıkça ve herkesçe itimat ve itibar edilebilir kurallarının olması, bunların ortaya konulması gerekir.

Kur'ân, “Allah'tan sakınan herkese”⁹³ ve “tüm insanlara”⁹⁴ rehberlik etmek üzere Yaradan tarafından indirilmiş bir kelâm-ı ilâhî olması suretiyle rehberlik görevini geçmişte olduğu gibi bugün de (gelecekte de) icra edecek kuvvettedir. Ancak günümüzde Müslümanlar ile, kendisine iman etmiş olduğunu söyledikleri bu Kitap arasındaki mesafe anlama-anlamlandırma- anlayış açısından düşünüldüğünde gereği gibi okuma, anlama, yaşama olarak ifa edilmemektedir.

İslâm'a uygun düşünmeyi, İslâm'ı yaşamayı, İslâm'ı her yönüyle hayata geçirmeyi kendisine ilke edinmiş günümüz Müslüman'ının, halletmesi gereken pek çok sorunun bulunduğu kuşku olmadığı gibi, maddî-mânevî çeşitli sıkıntıların içinde olan, bu sıkıntıları aşması gereken Müslüman'ın, içinde yaşadığı sorunların merkezinde “Kur'ân'ı (doğru olarak) anlamak, anlamlandırmak, anlayış içinde olmak” şeklinde esaslı bir meselenin yer aldığı da kuşku yoktur. Müslüman'ı Müslüman yapan, hayatını, varoluşunu anlamlı kılan, hedeflerini, maksatlarını, gayelerini oluşturan, kendisine sıkıntılarının, sorunlarının olduğunu hatırlatan, bunları aşması gerektiğini söyleyen, elbette sahip olduğu din yani İslâm'dır. İslâm'ın mihverinde ise Kur'ân yer alır. İslâm'ı doğru anlamak, doğru bir biçimde tatbik etmek ise, hiç kuşkusuz Kur'ân'ı doğru anlamadıkça, onun öğretisini sağlıklı bir biçimde kavramadıkça mümkün olmaz. Çünkü; “Sahîh” anlam-anlayış-anlamlandırma dizgesi “doğru” bilgiyi, doğru bilgi de doğru duygu-düşünce-davranış dizgesini inşa eder. Sahîh olmayan *epistêmik* mahfaza doğru olmayan davranış kodlarının oluşmasına kapı aralar.

Kesinliğin olmadığı yerde, doğru ya da yanlış anlamdan söz edilemez. Doğru ya da yanlış anlamdan söz edilemediği yerde ise bir anlamdan söz edilemez. Herkes aynı metinden, farklı mânâlar elde ediyorsa; Bu farklılıklar da birbirlerine uymayan ve zıt ise; işte o zaman, bizi bir sözün ne anlama geldiği değil, nasıl ve niçin o anlama geldiği ya da gelmemesi gerektiği alâkadar eder ki böyle bir durumda birtakım sualler ortaya çıkar:

⁹³ el-Bakara, 2: 2.

⁹⁴ el-Bakara, 2: 185.

Biz metni nasıl anlar ve anlamlandırırız? Anlama sırasında nasıl bir hal içerisinde oluruz? Bir metni sahil olarak anlamak mümkün müdür? Anlamı “sahil” ya da “yanlış” olmakla nitelemekte ölçüt var mıdır; varsabu ölçüt nesnel olarak gösterilebilir mi? Episteme ile hermenötiğın arasındaki fark nedir? “Kur’ân’ı anlamak” ne demektir? “Kur’ân’ı anlamak”, neyi anlamak demektir?

“Kur’ân’ı anlamak hayatı anlamak demektir”, “Kur’ân’ı anlamak insanı anlamak demektir”, “Kur’ân’ı anlamak doğayı, kâinatı, hakkı, hakîkâtı... anlamak demektir.

Yaradan, müminlere Kitab’ımitedebbür etmelerini, tekrar tekrar gözden geçirmelerini zorunlu kılmıştır. O, şöyle buyurmaktadır:

Hala Kur’ân’ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah’tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.⁹⁵

Bir başka ayette Allah: “Onlar Kur’ân’ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerinin üzerinde kilitler mi var?”⁹⁶ buyurmaktadır.

İkinci ayet, mümin ile Kur’ân arasına giren engeli, anlama, anlamlandırma, anlayış paradigmasını açıkça ifade etmektedir. Bu engel, kalplere vurulmuş kilitlerdir. Kişi kilit vurulmuş kalbinin karanlığında, gaflet içinde can çekişip durur. Kur’ân’ı bir yaşam stili olarak benimseyip içselleştirmez, Kur’ân’ın aydınlığı yüreğini aydınlatmaz ve onu anlama, anlamlandırma, anlayış gereği duymaz. İşte Kur’ân, böylesi kalplere sahip kişilere, kalplerine yaşam desteği sağlamaları için kalplerine vurulmuş kilitleri kırmaları, söküp atmaları, kalp kapakçıklarını Kur’ân’ın rehberliğinde, aydınlığında ve ışıltısında açmaları çağrısında bulunur.

Mümin, Kur’ân ile iletişimini sağlıklı bir biçimde kurabilir ve Kur’ân üzerinde düşünme / tefekkür etme eylemini en üst düzeyde gerçekleştirmeyi başarabilirse, onun mesajlarından, öğretilerinden, anlam ve işaretlerinden büyük oranda istifade edecek ve hayatını buna göre şekillendirecektir.

⁹⁵ en-Nîsa, 4: 82.

⁹⁶ Muhammed, 47: 24.

4.2.1. Anlam/an/ın İmkân ve Sınırlılıkları

Allah Teala, insanlar arasından seçtiği peygamberleri çeşitli mucizelerle desteklemiştir. Nitekim yaşadığı dönem ve toplumun eğilimlerine göre Hz. Musa(as)'ya sihir, Hz. İsa'(as)ya da ölüleri diriltme ve hastaları tedavi gibi tıp alanında mucizeler verilmiştir. Hz. Muhammed(sav)'e ise, mucizelerinin en büyüğü olarak Kur'ân gönderilmiştir. Bunun ilk sebebi, onun gönderildiği dönem ve toplumla ilgilidir. İkinci sebebi, son ilahi beyan olması nedeniyle onun Kıyamete kadar tüm insanlığa hitap edebilmesi için sürekli ve aklî bir mahiyet arzeden sözlü ve yazılı bir hitap olma gereğidir. Buna uygun olarak Kur'ân'ın câz yönlerinin başında, onun dili ve üslup özelliği gelir. Bu konuda Kur'ân tarafından yapılan meydan okumaya, tarih boyunca bir karşılık verilememiştir.⁹⁷

Kur'ân okumanın gayesi, onun anlaşılmasıdır. Bunun için de onun iyi bir şekilde dinlenmesi gerekir: “Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.”⁹⁸ Nitekim bir önceki ayette, Kur'ân'ın insanlara yol gösterici ve rahmet olarak geldiği belirtilmekte, burada ise, bu hedefin gerçekleşebilmesi için herkesin onu huşu içinde can kulağıyla dinlemesi gerektiği belirtilmektedir. Fakat kafirler, kendilerini Kur'ân'ın etkisinden kurtarabilmek için birbirlerine; “Bu Kuran'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın, belki bastırırsınız”⁹⁹ diye tavsiyede bulunmuşlardır. Kur'ân'ın rahat ve doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için Allah(cc) onu peyderpey indirmiştir. “Biz onu, Kur'ân olarak, insanlara dura dura okuyasın diye (ayet ayet, sûresûre) ayırdık ve onu peyderpey indirdik.”¹⁰⁰ ayetinde bildirildiği üzere Kur'an'ın yavaş ve tane tane okunması gerekmektedir. Kur'ân okumak, sadece telaffuz etmek değil, aksine okunanın iyi bir şekilde takip edilmesini ve ona uyulmasını da içerir. Nitekim Hz. Peygamber'e hitaben gelen; “(Resûlüm!) onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu, toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir. O halde, biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et. Sonra şüphen olmasın ki, onu açıklamak da bize aittir.”¹⁰¹ ayeti, genel olarak Cebrail vahyi getirdiğinde onun susması, o gittikten sonra okuması şeklinde anlaşılıyorsa da, İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre

⁹⁷ M. Sadık er-Rafii, *İ'câzü'l-Kur'ân ve'l-Belâgatü'n-Nebeviyye*, Kahire 1956. , s. 195.

⁹⁸ el-A'râf, 7: 204.

⁹⁹ Fussilet, 41: 26.

¹⁰⁰ el-İsrâ, 17: 106.

¹⁰¹ el-Kıyâmet, 75: 16- 19.

burada Hz. Peygamber'den takip etmesi istenen şey, Kur'ân'ın okunmasından ziyade bilakis onunla amel edilmesidir.¹⁰²

Kur'ân dili Arapça olmasına karşın, verilen mesajlar evrensellik arzeder. “O (Kur'ân), ancak bütün alemlere bir öğüttür.”¹⁰³ Kur'ân'ın Arapça indirilmesi, onun kolay anlaşılması içindir, öyleyse bu durum onun anlaşılmasında bir engel değildir. Aksi takdirde birbiriyle tamamen çelişen bir durum ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla Kur'ân'ın Arapça oluşunu farklı gerekçelere bağlayarak Arapçayı dilleri farklı olan toplumlar için Kur'ân'la aralarına çekilen aşılması çok güç bir set olarak sunmak, bizzat Kur'ân'ın gönderiliş gayesine ters düşen bir durum olacaktır.

Kur'ân'ın Allah Katından Oluşu “Sana bu kitap, Hakîm ve Alîm”; “Azîz ve Hakîm”; “Rahman ve Rahim”; “Hakîm ve Hamîd”; “Azîz ve Alîm...” olan Allah katından indirilmiştir.¹⁰⁴

Bu ayetler Kur'ân'ın, göklerin, yerin ve her ikisinde bulunanların Rabb'i; yaratıcısı, yöneticisi, sahibi; hayat veren ve öldüreni, ilim, hikmet, izzet ve rahmet sahibi olan müteâl tek ilâhın ilminin, hikmetinin, izzetinin, üstünlüğünün ve rahmetinin bir eseri olarak indirildiğini söylemektedirler.

Onun Allah katından indirildiğinde “Hiçbir şüphe bulunmamaktadır.”¹⁰⁵ Çünkü “kendisine ilk vahiy gelinceye kadar kitap nedir, îman nedir bilmemiş;”¹⁰⁶ “hiçbir kimseden okuma yazma öğrenmemiş, hiçbir kitaptan bir bilgi almamış, hiçbir eğitim kurumuna devam etmemiş; ümmî bir toplumda”¹⁰⁷ “doğup büyümüş olan ümmî bir insanın”¹⁰⁸ öylesine muhkem, öylesine mûciz ve mükemmel bir kitabı, hayat sistemini ortaya koyması mümkün değildir.

¹⁰² Muammer Erbaş, Kur'ân'ın Mânâ Boyutu Işığında Kur'ân Okumanın Anlamı, *Marife Dergisi*, Yıl: 7, S. 1, 2007, ss. 7-42.

¹⁰³ Sâd, 38: 87.

¹⁰⁴ en-Neml, 27: 6. ; ez-Zümer, 39: 1. ; Fussilet, 41: 2. ; el-Mü'min, 40: 2.

¹⁰⁵ el-Bakara, 2: 2.

¹⁰⁶ eş-Şûrâ, 42: 52.

¹⁰⁷ el-Cuma, 62: 2.

¹⁰⁸ el-A'râf, 7: 157, 158.

Kur’ân-ı Kerim, insanları doğru yola ileten ilahi bir kelimedir. Bakara Sûresi’nin başında Allah Teâlâ bu kitap için “Hüdâ” tabirini kullanmıştır. Hidayet kökünden gelen hüdâ ve hidayet kavramları, doğru yolu gösterme, hakkı, bâtılı gösterme; sorana doğru yolu tarif etme, tanıtmak, irşad etme, bilgilendirip aydınlatma ve rehberlik; doğru yol, doğru inanç, bilgi, aydınlık anlamlarına gelirler. Fakat aralarında ince bir fark vardır: Vermek yalnız Allah’a mahsus olup, Allah’tan başka hiç kimsenin veremeyeceği şeye “hüda” denir. Mesela; fitrî din, akıl, peygamber ve vahiy insanlığa Allah vergisidir. Hidayet ise; ister dünyevî işlerde olsun ister uhrevî, araştırılması insanın tercih ve iradesine ait olandır. O nedenle Allah (cc) Kur’ân hakkında: “Kuşkusuz, şu Kur’ân en doğru, en sağlam yola iletir ve sâlih iş yapan müminleri, kendileri için hazırlanmış büyük bir mükâfatla müjdeler.”¹⁰⁹ der.

Kur’ân-ı Kerîm’i inceden inceye tetkik eden her ilim adamı görecektir ki o, insanlar için eşsiz bir dünya görüşü, emsalsiz bir hayat tarzı ve yaşam biçimini öneren ideal bir sistemdir. Onun içerdiği ferdî, içtimâî, siyasî, hukûkî, iktisadî ve ahlâkî... hükümler, her asır ve her coğrafyadaki insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte ve Allah’tan başkasının vücûda getiremeyeceği müciz vasfına sahiptir. Kur’ân, birçok ayette bunu dile getirmektedir: “Bu, ayetleri sağlam temellere dayandırılmış, Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından bir bir açıklanmış aziz¹¹⁰ bir kitaptır.”¹¹¹ “O’nun önünden ve arkasından bâtıl ona gelip sokulamaz. O, hikmet sahibi ve övülmüş olan Allah tarafından indirilmiştir.”¹¹²

O gerçeklerden söz eder, doğruyu söyler; onun doğrularını nakzedecek hiçbir fikir ve delil ileri sürülemez. Kur’ân, insanlara îtikâdî, ahlâkî, siyâsî, ictimâî, kültürel ve ekonomik vb. herhangi bir konuda açıklama yapmış, bir fikir beyân etmişse, o mutlak sûrettedoğrudur. Onun doğruluğu ister ilim ile ister tecrübe ile hangi yöntemle ölçülürse ölçülsün, aksini ispat etmek mümkün değildir.

¹⁰⁹ el-İsrâ, 17: 9.

¹¹⁰ Hüd, 11: 1, 2.

¹¹¹ el-İsrâ, 17: 9.

¹¹² Fussilet, 41: 41, 42.

“Kur’ân tüm alemler için gönderilmiş İlâhî bir kitaptır. Yüce Allah: “Biz elçi göndermediğimiz bir topluma azap edecek değiliz.”¹¹³ “Biz, azap ettiğimiz her topluma mutlaka uyarıcı bir elçi göndermişizdir.”¹¹⁴ “Hiçbir topluluk yoktur ki, ona bir uyarıcı gönderilmiş olmasın!”¹¹⁵ ayetleriyle dünya hayatındaki yükümlülük ve sorumluluğu, diğer bir ifadeyle azâbı, elçi gönderme şartına bağlamıştır.

Kur’ân müheymin (kapsayan, daha önce gönderilen kitaplardaki hükümleri ihtiva eden) bir kitaptır. “Kur’ân, kendinden önce Hz. Mûsâ’ya indirilmiş olan Tevrat’ı, Hz. Davud’a indirilmiş olan Zebûr’u ve Hz. İsa’ya indirilmiş olan İncil’in bozulup tahrif edilmeden önceki aslî metinlerini Allah’ın indirdiği hüviyetlerini ve içerdikleri mânâ ve hükümleri tasdik eder. Kendilerinden söz ederken onların tahrif edilmiş şekillerine değil, hep asıllarına atıfta bulunur.

Kur’ân, önceki kitaplar üzerinde bir gözetleyicidir. Ehl-i Kitap’tan bazılarının onlardan neleri çıkardıklarını, metinlerine neleri ilave ettiklerini ve Allah’ın hangi hükümlerini gizleyip hangilerini açıkladıklarını vs. de görür ve haber verir.¹¹⁶

Kur’ân, itikad, ibadet ve ahlâk bakımından kendinden önceki Tevrat ve İncil gibi semâvî kitapların din ile ilgili esaslarını ihtiva eder,¹¹⁷ fakat ahkâma taalluk eden amelî hükümlerinde onlardan kısmen farklı ve daha mükemmel hükümler içerir.”¹¹⁸

İnsan – Akıl Açısından: “Kur’ân aklî ve ilmî düşünceye çok önem verir. “Yoksa anlamıyorlar mı?”, “Siz hiç düşünmez misiniz?”, “Yoksa kalplerinize kilit mi vuruldu?”, “Onlar okudukları Kur’ân’ı neden inceden inceye düşünmüyorlar?”; “Göklere bakın, yere bakın, kendi şahıslarınıza bakın... Onlarda düşünen akıl sahipleri için ibretler, ayetler, deliller vardır.” Kur’ân’da bu ve benzeri ifadeler sıkça rastlanılır.

“İlim ve tefekküre teşvik eden, bilimsel düşünceyi yansıtan ayetleriyle Kur’ân, kozmik âlem hakkında seviyesine erişilmez derecede evrensel bilgi ve nazariyeler

¹¹³ el-İsrâ, 17: 15.

¹¹⁴ el-Mülk, 67: 9.

¹¹⁵ Fâtır, 35: 24.

¹¹⁶ el-Mâide, 5: 15.

¹¹⁷ en-Nîsa, 4: 163.

¹¹⁸ el-Bakara, 2: 106.

kaynağıdır. O, kâinat kitabının ezeli ve ebedî tercümesi, onun kevnî ayetlerini okuyan bir tercüman, görülen ve görülmeyen âlemlerinin kâşifidir. Onsuz sayısız âlemleri idrak etmek, onun sırlarını çözmek; insanoğlunun gerçek hüviyetini, nereden ve nasıl geldiğini; ölüm ötesi hayatın mahiyetini... Kısacası hayatın ve ölümün sırlarını tam olarak idrak etmek, akli ve yetenekleri sınırlı olan insan için mümkün değildir.

Akl-ı selîm sahibi her insan, onu okuduğu zaman ruhunun derinliklerinden gelen bir haz, gönlünü celbeden ilâhî bir neşe, mânâlarında parlak bir ışık ve engin bir derinlik, beyânlarında eşsiz bir fesâhat görür.

Kur'ân, tahkîk edilmemiş, doğruluğu aklın ve mantığın testinden geçirilmemiş kör taklide dayalı her tür inanç ve davranış biçimini reddeder. Çağırdığına basîret üzere, hikmet ve güzel öğüt ile çağırır; tartışılmaya açık olmayan dogma cinsinden inanç ve sözlere asla yer vermez.

“Rabb’inin yoluna hikmet ile güzel öğüt ile davet et ve en güzel yöntemle mücadele et.”¹¹⁹ ayeti de davette hikmeti, aklın ve düşüncenin ürünü olan bilgiyi öncelikli iş olarak tavsiye etmiştir.

İnandığı şeyi araştırıp doğruluk ve gerçekliğini tahkîk ettikten sonra inanmanın; körü körüne geleneğe bağlı kalmayıp yeniliklere ve gelişmeye açık olmanın gerçek müminlerin vasfı olduğu da Kur'ân'da şöyle ifade edilmiştir: “Gerçek müminler, kendilerine Rab’lerinin ayetleri hatırlatıldığı zaman sağır ve körler olarak onun üzerine kapanmazlar.”¹²⁰

FahrüddînRâzî bu ayetin tefsirini Zemahşerî’ninKeşşâfından şöyle nakletmiştir: “Onlar, gören gözleri ve işittiğini anlayan kulakları ile Allah’ın ayetlerini dinlerler, verilmek isteneni kavrayıp hakîkâti gördükten sonra, kararlılıkla onlara itaat ederler, gereğini yerine getirmeye çalışırlar; anlamadan, dinlemeden, körü körüne itaate kalkışmazlar...”

¹¹⁹ en-Nahl, 16: 125.

¹²⁰ el-Furkân, 25: 73.

Kur’ân’ın insanlara, inanma ve inancı doğrultusunda yaşama konusundaki bu aydın rehberliği sayesinde ki cahiliye devrinin akıl ile çelişen gelenekleri bir bir kaldırılmıştır. Ferdin ve toplumun hayatında tek geçerli doğrunun aklın doğrusu olduğu güçlkle de olsa topluma yerleştirilmiştir.

İnsanoğlu, ancak duyuları vasıtasıyla algıladığı ve tecrübe edebildiği şeyleri bilir ve kavrar. Oysa varlık âlemi sadece duyularla algılanabilen ya da tecrübe edilebilen eşyadan ibaret değildir. Evrende, duyular vasıtasıyla doğrudan algılanmasalar bile akıl yoluyla varlığı muhakkak olan varlıkların mevcûdiyeti de söz konusudur. İnsanoğlu, duyuların ötesindeki varlıklar ya da hakîkâtler hakkında, sadece akla daha yatkını ortaya atıldığında değişebilecek, birtakım nazariyelere dayalı tahminlerde bulunur. Evrenin başlangıcı, insan soyunun başlangıcı, evrenin ve içindekilerin âkıbeti, rûhânî ve nûrânî varlıklar hakkındaki bilgiler hep zanna dayanır. “Oysa zan, gerçek hakkında bilgi olarak hiçbir şey ifade etmez...”¹²¹

Allah Teâlâ buyuruyor ki: “İnsanlar, dünya hayatının yalnız görünen yüzünü bilirler, âhiretten ise tamamen habersizdirler.”¹²²

Ayette belirtildiği üzere, hayat yalnız geçici olarak yaşamakta olduğumuz ölümlü dünya hayatından ibâret değildir. İncancımıza göre asıl ve ebedî olan hayat, âhîret hayatıdır.

“Hanginizin daha iyi iş yaptığını, bir sınav ortamında bilfiil deneyip tespit etmek için ölümlü dünya hayatını ve ölümsüz âhîret hayatını yaratan Allah ne yücedir!”¹²³ ayeti de bunu en güzel şekilde açıklamaktadır.

Hız. Peygamber vefatına yakın bir zamanda yaptığı veda konuşmasında; “Ben size iki şey bırakıyorum. Onlara sıkıca sarıldığınız müddetçe doğruluktan ayrılmazsınız. Onlar Allah’ın Kelamı ve benim sünnetimdir.” buyurarak, Müslümanların dikkatlerini Kur’ân’ı ve sünneti anlayarak yaşamaya yöneltmiştir.

¹²¹ en-Necm, 53: 28.

¹²² er-Rûm, 30: 7.

¹²³ el-Mülk, 67: 2.

Görüldüğü gibi, Kur'ân'ın gönderiliş amacıyla ilgili ayetlerde ve Hz. Peygamber'in sözlerinde vurgulanan ortak nokta, hidayet yani dünya ve öte dünya mutluluğudur, kurtuluşa erme ve rahata kavuşmadır. Dolayısıyla Kur'ân'ı, insanlara varoluş gayelerine uygun olarak yaşayabilmelerinin yolunu gösteren bir kitap olarak da tanımlamak mümkündür.

Günümüzde Kur'ân-ı Kerîm, Müslümanlar tarafından genellikle büyü ya da fal bakmak, nazardan korunmak, şifa niyetiyle hastaya okumak, sevap kazanmak, ibadetlerde gerekli olduğu için okumak, mesajını anlamak için okumak, ölümlerin ruhlarını şad etmek gibi farklı amaç ve niyetlerle okunmaktadır.

Ölümlere Kur'ân okuma konusunda Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: “Bil ki sen ölümlere işittiremezsin, arkalarını dönüp giderlerken sağırlara da daveti duyuramazsın.”¹²⁴

Kur'ân'ın farklı niyetlerle okunmasını eleştiren şair Mehmet Akif Ersoy bu düşüncesini şu dizeleriyle dile getirmiştir:

Ya açar Nazm-ı Celil'in, bakarız yaprağına
Yahud üfler geçeriz bir ölünün toprağına
İnmemiştir hele Kur'ân bunu hakkıyla bilin
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için

Kur'ân, Allah Kelamı olduğu bilinciyle okunmalıdır. Kur'ân okuyan kişi bir anlamda Allah'la konuşuyor demektir. Bu bilince ulaşmak, Kur'ân mesajının kişide uyandıracığı etki açısından çok önemlidir.

Kur'ân'ın akla yüklediği çeşitli işlevsel görevleri vardır. Kainatı ve kainatta gerçekleşen olayları gözlemleyip onların arasındaki hikmet ve mantıki ilişkiyi keşfetmeye yönelik aklî çabalar bunlardan birisidir. Kur'ân bunu, ders çıkarmak şeklinde değerlendirmekte ve akıl sahibi kimseleri bunu yapmaya özellikle çağırmaktadır.¹²⁵ Kur'ân'ın akla yüklediği işlevsel görevlerden biri de akıl yürütmedir ki nitekim, “Göklerin

¹²⁴ en-Neml, 27: 80.

¹²⁵ en-Nûr, 24: 44. ; Yûsuf, 12: 105. ; en-Nahl, 16: 66.

ve yerin melekûtu/ hükümranlığı, Allah'ın yarattığı şeyler üzerine düşünmediler mi? ...”¹²⁶
ayeti bu hususu açıkça vurgulamaktadır.¹²⁷

Kur'ân'a göre kalp imanın merkezi; kalp de akıl yetisi, bir çeşit teorik akıl demek olduğuna göre, inanç ile akıl arasında kaçınılmaz bir ilişki olduğu ortadadır. Dolayısıyla inanca açılan yolda akli, akletmeyi yadsımak, gerçekte imanı da yadsımak anlamı taşır. Çünkü evren ve evrende olanlar ile Kur'ân üzerinde düşünüp taşınacak, muhakeme edecek ve böylelikle Allah(cc)'in varlığı ve birliği fikrine ulaşacak olan akıldır. Kısacası akıl, iman için gerekli şarttır. Akıl olmadan sahih bir imanın gerçekleşmesi mümkün değildir. Çünkü insan, başlangıçta küfür ve imânâ sahip olmaksızın yaratılmıştır. Allah(cc), insana akıl vermesiyle birlikte onu Kendine muhatap almış; imanı emredip inkarı yasaklamıştır. Böylelikle insanlar da Allah(cc) tarafından kendilerine bahşedilen akıllarısayesinde, delilleriyle beraber Allah'ın varlık ve birliğini kabullenmiş olurlar ki, bu da onların imanidir.¹²⁸

Sonuç itibariyle, akli delillere dayanan nesnel bir bilgi sonucu imânâ ulaşmak, tahkiki iman gereğidir ve imanda esas olan da budur. Dolayısıyla, araştırma ve kesin bilgiye dayanmayan körü körüne bir inanç, İslam'ın onayladığı bir inanç değildir. İslam'da, akli delillere dayalı inancın teolojik ve ahlâki temelleri vardır. Çünkü insanlar, neye, niçin ve nasıl inandığından sorumludurlar. Dolayısıyla onlar, sorumlulukları gereği inançlarını sağlam temellere oturtmak durumundadırlar.”¹²⁹

Kur'ân'ın doğru anlaşılması önündeki bir başka engel de Kur'ân ayetlerini peşin hükümlü okumaktır. Kur'ân ayetlerini peşin hükümlü okumak muhatabın Kur'ân ayetlerinden istifade etmesine manidir. Kur'ân'a başvurup kendisine destek mahiyetinde hüküm arayışına girmek, Kur'ân-ı anlama yerine onu tahrif etmektir.

Kur'ân okuyucusu zihninde oluşmuş değer yargılarını, kültürel birikiminin oluşturduğu bütün yükünü Kur'ân'ın eşiğinde bırakarak, yalın ve arınmış olarak Kur'ân ile

¹²⁶ el-A'râf, 7: 185.

¹²⁷ et-Târik, 86: 5- 8.

¹²⁸ Ebû Hanife, “*el-Fıkhü'l-Ekber*”, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri, (neşr. ve çev. Mustafa Öz), İstanbul 1992, s. 56.

¹²⁹ Muammer Esen, Kur'ân'da Akıl-İman İlişkisi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 52, N: 2 2011 , s. 85-96.

iletişime geçmelidir. Ancak böylelikle Kur'ân'ın mesajını, zengin anlam haritalarını ve değerler sistemini kavrayabilir.

Bazıları önceden oluşmuş kanaatleri, anlam haritaları ile Kur'ân'ın dünyasına girmeye çalışırlar. Bunlar, Kur'ân'a bakar, fakat zihinlerindeki buğulu bakışlar onları her seferinde içinden çıkılmaz bir karışıklık ve karanlığa sürükler. Bazıları ise salt kendi düşüncelerine kaynaklık etmesi için nassları eğip bükme, dini metinlere taşımadıkları anlamları yükleme şeklinde Kur'ân'a karşı son derece art niyetlerle, şirâzesinden çıkmış sinsi düşüncelerle yaklaşmaktadırlar. Bütün bu hatalı yaklaşımlar Kur'ân'ın hakikatlerini ve mesajlarını görmezden gelen bir anlayışın sonucudur.

Allah Teâlâ birçok ayeti kerîmede ön yargılardan uzaklaşıp insanların düşünmelerine vurgu yapmıştır. Kamer Suresi 17. ayeti kerîmede “Yemin olsun biz Kur'ân'ı düşünüp anlasınlar diye kolaylaştırdık. Fakat düşünen mi var?”¹³⁰ buyurmuştur.

Bu ayet hakkında et-Taberî şöyle yorum yapmıştır: “Şüphesiz ki biz Kur'ân'ı, düşünüp ondan öğüt almak isteyen kimse için kolaylaştırdık. Onu, açık seçik ayetler olarak zikrettik ve ondaki hükümleri genişçe açıkladık. Hiç bunu düşünüp öğüt alan var mı? Bunu okuyup öğrenmek isteyen bulunur mu? Onu okuyup öğrenmek isteyeneye Allah yardım edecektir.”¹³¹

Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına mani bir başka neden herhangi bir menfaate dayanak yapmak için okumaktır. “Şüphesiz ki biz, içinde hidayet ve nur bulunan Tevrat'ı indirdik. Allah'a teslim olan peygamberler, Yahudilere onunla hükmederlerdi. Rablerine samimi olarak kulluk edenler ve âlimler de Allah'ın kitabını korumakla görevlendirildiklerinden onunla hükmederlerdi. Onlar, Tevrat'ın hak olduğuna şahit idiler. İnsanlardan korkmayın, benden korkun. Ayetlerimi az bir değere satmayın. Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir.”¹³²

Bu mealdeki ayetin anlattığı hususlar, gerçekten belli bir para karşılığı ayetlerin satımını gerçekleştirmek değildir. Bilakis, dinlerini dünyaya satmak, Allah'ın indirdiği

¹³⁰ el-Kamer, 54: 17.

¹³¹ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., c. 8; s. 71-72.

¹³² el-Mâide, 5: 44.

ayetlerinde ortaya koyduğu emir ve yasaklarını çiğnemek, kalplerindeki imanlarına rağmen, şeytanın ve nefs-i emarenin telkinlerine boyun eğmek gibi süflî ve aşağılık bir konumun sergilenmesi söz konusudur.

et-Taberî Mâide Suresi'nin 44. ayeti hakkında şu yorumu yapmıştır: “Gerçekten Tevrat’ı biz indirdik. Onda hidayet ve nur vardır. Onda, karışık hükümleri aydınlatan nur ve doğru yol bulunur. Kendilerini Allah’a vermiş nebiler onunla Yahudilere hüküm verirlerdi. Allah’ın hükmüne inanıp teslim olan peygamberler, kendilerine uyan Yahudilere Tevrat ahkâmıyla hükmederlerdi. Kendilerini Allah’a adanmış zahidler ve âlimler de Allah’ın kitabını korumakla görevlendirildiklerinden, onu gözleyip kollarlardı. Yahudi bilginlerinden fakih ve âlimler de peygamber hükmünde olup, Allah’ın kitabını muhafaza etmek ve gereğince amel etmekle emrolunduklarından dolayı Allah’ın kitabı ile amel eder ve hüküm verirlerdi. Ey Yahudi bilginleri, insanlardan korkmayın, benden korkun. Şüphesiz fayda ve zarar benim elimdedir. Ve benim ayetlerimi az bir paraya satmayın. Geçici dünyanın basit ve ucuz metâi karşılığında ayetlerimle amel etmeyi terk etmeyin. Kim Allah’ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar kâfirlerdir. Kim Allah’ın kitabında indirdiği hükmünü terk eder ve terk etmeyi helâl sayarsa kâfir olur.”¹³³

Bir diğer sebep de asabiyelerin bilinci inşası (mezhep, ırk, dil, cinsiyet...)dır. Mezhepler arasındaki ihtilâf genel olarak dinî esaslar ve prensipler üzerinde ihtilâf mahiyetinde değildir. Aksine, açıklama farkından veya prensipleri pratik hâdise ve meselelere uygulamakta tutulan yolun farklılığından doğmuş teferruat (fürû’) ihtilâfidir.

Mezheplerin ihtilâf edip Kur’ân’ın doğru anlaşılmasına engel olan ayetlere örnek olarak En’am Suresi’nin 159. Ayeti gösterebiliriz: “Dinlerini parça parça ederek grup grup olanlar var ya, senin onlarla hiçbir alâkan yoktur, onların işi Allah’a kalmıştır. Sonra O, kendilerine yaptıklarını haber verecektir.”¹³⁴

et-Taberî, En’am Suresi 159. ayeti hakkında “Fırka fırka olup dinlerini parçalayanlarla senin hiçbir işin olamaz: Ey Muhammed! Dinde ayrılığa düşüp fırkalara ve gruplara ayrılan bid’at, şüphe ve sapıklık erbâbıyla senin hiçbir ilişğin yoktur. Senin hak

¹³³ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., c. 2, s. 487-488.

¹³⁴ el-En’am, 6: 159.

dininden ayrılan müşrik, putperest, Yahudi, Hristiyan ve mürtedlerle de senin hiçbir ilişğin olamaz. Sen onlardan olmadığın gibi, onlar da senden değildirler. Onların işi Allah'a kalmıştır. Onları cezalandırıp azaba sokmak, Allah'ın takdirindedir. Yaptıklarını sonra onlara haber verecektir. Bu dünyada yaptıkları işleri, âhirette onlara haber verecek, iyi işler yapmış olanları mükâfatlandırarak, kötü işler yapmış olanları da cezalandıracaktır.” şeklinde yorum yapmıştır.

Konu ile ilgili Bakara Suresi 228. ayet hakkında da et-Taberî şöyle demiştir: “Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç temizlenme hâli beklerler. Boşanan kadınlar (eğer aybaşı hali gören kadınlar iseler) başka bir erkekle evlenebilmek için üç temizlenme hâli görünceye kadar beklemelidirler. Bu süreyi doldurduktan sonra iddetleri sona ermiş olur. Eğer Allah'a ve âhîret gününe inanmışlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl değildir. Eğer Allah ve Resûlünü tasdik eden gerçek Müslümanlar iseler, rahimlerindeki hayzı ve çocuğu, kocalarının kendilerine geri dönme haklarını iptal etmek amacıyla gizlemeleri, boşanmış olan kadınlara helâl olmaz. Çünkü bu, Allah'a ve âhîret gününe inananların yapacağı bir iş değildir. Bunu ancak kâfir kadınlar yapar. Kocaları bu arada barışmak isterlerse, eşlerini geri almakta daha çok hak sahibidirler. Koca, eğer aralarındaki meseleleri çözüp durumlarını düzelterek barışmak isterse, boşadığı karısını iddet ve hamilelik günlerinde geri almakta herkesten daha çok hak sahibidir.

Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi kadınların da onlar üzerinde hakları vardır. Kadınlar kocalarına itaat etmekle yükümlü oldukları gibi, kocaları da onlarla iyi geçinip hoşça arkadaşlık etmekle yükümlüdürler.”¹³⁵

Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılmasına engel olan sebeplere bakıldığında, bunların genel nedeninin insanın aklını kullanmaması olduğu görülmektedir. Allah Teâlâ'nın insana verdiği en büyük nimetlerin başında akıl gelir. Kişi aklını kullandığı müddetçe doğruya ulaşacaktır. Nitekim Hz. İbrahim bütün putları kırdıktan sonra baltayı büyük putun eline asmış ve putları kıranın kendisi olmadığını söylediğinde inanmayanların yerinden bile kımıldayamayacağını kendileri itiraf etmişlerdir.

¹³⁵ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., c. 1, s. 169-170.

Yine İmam Mâturîdi, Allah insanlara bir peygamber ve kitap göndermemiş olsaydı bile insanlar akılları ile doğru ile yanlış ayırt edebilir, Allah'ın varlığını tek ve eşsiz bir güce sahip olduğunu bulabilirlerdi, der.

Sonuç olarak kullanılmayan akla var denilemez, vicdan gibi... Vicdan da öyledir, eğer aktif değilse yok hükmündedir. Aslında vardır ama yok hükmündedir. Dolayısıyla akıl da, vicdan da fitratta aktif olduklarında var sayılırlar. Bu nedenle akıl, aktif olmalıdır. Günümüzde insanların en büyük sıkıntısı, modern hayatın akı, âtil ve bâtil hâle getiriyor olmasıdır. Öğrenim çokluğuna, interaktif bilginin çokluğuna rağmen maalesef akıl izne ayrılıyor. Bazılarına bakıyoruz, her şeyi biliyor (hiçbir şeyi bilmiyor), ağzından bilgi dökülüyor ama dökülüyor, gidiyor... Hiçbir şeyi sindirmemiş, hiçbir öğrendiğini sindirmemiş, onun üzerinde fikir yürütmemiş, tefekkür etmemiş, tedebbür etmemiş, taakkul etmemiş, tefakkuh etmemiş, tezekkür etmemiş. Kısacası; aktif akıl için bilgi sindirilmiş olmalı, Kur'ân sindirilmiş olmalıdır.

İnsan, okuduğu Kur'ân ayetleri üzerinde derinlemesine düşünmelidir. “Bu, sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır; bunu sana, ayetlerini düşünsünler ve düşünen akıl sahipleri öğüt alsınlar diye indirdik.”¹³⁶

Yukarıdaki ayet-i kerîme Kıyâmet günü müminlerin Cennete gideceklerini, orada onlara sayısız nimetler verileceğini duyan Mekke müşrikleri müminlere: “Âhirette size verilecek olan hayırdan bize daha çok verilecektir.” diye müminlerle alay etmişlerdi de bunun üzerine Allah (cc) bu ayet-i celîleleriinzâl buyurmuştur.

Seyyid Kutup bu ayet-i kerîme hakkında Fî Zilâl'ilKur'ân adlı eserinde “Ya Muhammed! Bu Kur'ân, bir kitaptır ki, bu mübarek kitabı sana biz indirdik. Bu kitap mübarektir, hayrı ve bereketi çoktur. Faydaları bitip tükenmez. Böyle mübarek bir kitabı sana indirdik ki onun ayetlerini düşünsünler. Yani ayetlerdeki acayip sırları, latif anlamları düşünüp idrak etsinler. Hem de akıl ve basîret sahipleri tevâuz etsinler, nasihatlerinden

¹³⁶ Sâd, 38: 29.

öğütler edinsinler, hikmet ve kıssalarından ibretler alsınlar. Tevfik Allah'tandır.”¹³⁷ şeklinde yorumlamıştır.

Kur'ân, pek çok konuya ışık tutmuş ve insanlara evrensel mesajlar sunmuştur. Tabii ki bunlar, onun değerini fark edebilen, derdinin dermanını Kur'ân'da arayan kimselere fayda sağlayacaktır. Dolayısıyla Kur'ân'ı, muayyen problemler, bize lazım olan ve kendisine ihtiyaç duyduğumuz konular üzerinde kafa yorarak tekrar tekrar okumak icap eder.

Kur'ân, alaycı bir tavırla okunmamalıdır. “Herhangi bir sure indirildiğinde, içlerinden, (alaylı bir şekilde) ‘Bu hanginizin imanını artırdı?’ diyenler olur. İman etmiş olanlara gelince, inen sure onların imanını artırmıştır. Onlar bunu birbirlerine müjdelerler. Kalplerinde hastalık olanların ise, pisliklerine pislik katmış (küfürlerini artırmış), böylece kâfir olarak ölüp gitmişlerdir.”¹³⁸

et-Taberî, Tevbe Suresi'nin bu ayetleri hakkında şöyle yorum yapmıştır: “Ne zaman bir sure indirilse iki yüzlüler arasından kimi: ‘Bu, hanginizin imanını artırdı?’ der. Allah Teâlâ Peygamberine Kur'ân'dan bir sure indirdiği zaman bu münafıklardan bazıları işi alaya alarak: ‘Ey insanlar! Bu sure hanginizin Allah'a ve ayetlerine imanını ve tasdikini arttırdı?’ derler. İnananlara gelince onların imanını arttırmıştır. Onlar onun inişini birbirlerine müjdelerler. Müminlere gelince; bu Kur'ân suresi ile Allah Teâlâ onların iman ve tasdiklerini daha da arttırmıştır. Allah'ın kendilerine bahsettiği iman ve yakîn ile onlar sevinip birbirlerine müjdelerler.

Fakat kalplerinde hastalık olanlara gelince bu, onların pisliklerine pislik katmıştır. Kalplerinde münafıklık ve Allah'ın dini hususunda şüphe bulunanlara gelince, peygambere indirilen bu sure onların münafıklık ve şüphelerini daha da arttırmıştır. Böylece pisliklerine ve murdarlıklarına daha fazla pislik ve murdarlık katmıştır. Ve onlar kâfir olarak ölmüşlerdir.”¹³⁹

¹³⁷ Seyyid Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'ân*, (Çev. Vahdettin İnce vd.), Dünya Yayıncılık, İstanbul 2003, c. 10, s. 23-24.

¹³⁸ et-Tevbe, 9: 124, 125.

¹³⁹ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., c. 2, s. 850-851.

4.2.2. Yorum Arayışı

Tefsir Kur'ânâyatlerinin kastettiği anlamları açıklamak görevini üstlenmiştir. Müslüman geleneğinde tefsirin ortaya çıkardığı anlamlar yorumlanarak Kur'ân'ın öğrettiği değerlerin değişik zamanlara taşınması, müslüman ilim ve fikir adamlarının önemli bir meşguliyet alanını oluşturmuştur. Ahlâk, siyaset, itikad, hukuk, ibadet gibi konulara ilişkin âyetlerin hayat içinde yaşatılması veya hayatın canlı ve değişken olguları ile bu âyetler arasında bağ kurulması fıkıh ve kelâm gibi disiplinler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu disiplinler, âyetlerin sözlük anlamı ve bu çerçevede tefsirin kendilerine sunduğu farklı açıklamaların yanı sıra gelenek içindeki zengin birikimi ve yaşanan zamanın şartlarını da dikkate almak durumundaydı. Karşılaşılan problemler çoğaldıkça anlamayı gerçekleştirecek kişi için anlama sürecinin bu aşaması da gittikçe karmaşık bir hal almış, yeni yorumlama problemleri ortaya çıkmıştır.¹⁴⁰

Anlama süreci sadece dil ve tarih malzemesini kullanan tefsirle sınırlı değildir; süreç bu temel işlemde sonra da devam etmekte ve Kur'ân'a ait değerlerin onu anlayanın kendi zamanına aktarılmasını içine almaktadır. Anlama sürecinin bu ikinci merhalesi, anlayanın kişinin öznelliğinden çok daha yoğun bir şekilde etkilenen aşamaları içermektedir.

Kur'ân, insanların, ahkâmıyla hüküm vermeleri, problemlerini onun hükümleri doğrultusunda çözümlenmeleri, böylece cehaletin sebep olduğu karanlıktan kurtulup ilmin, bilimin, imanın, güzel ahlâkın aydınlığına çıkmaları amacı ile Hz. Peygamber vasıtasıyla bildirilmiş Allah'ın muciz kelimeleridir.

Kur'ân'a tam olarak uymanın ve gösterdiği yoldan gidebilmenin en önemli şartı, onu doğru ve sahîh olarak okuyup, doğru anlam-anlamlandırma-anlayış içinde özünü kavramakla mümkündür. Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılması onun hayata yansıtılmasının gerekli şartlarının başında gelir. "Sahîh" anlam-anlayış-anlamlandırma dizgesi "doğru" bilgiyi, doğru bilgi de doğru duygu-düşünce-davranış dizgesini inşa eder. Sahîh olmayan *epistêmik* mahfaza doğru olmayan davranış kodlarının oluşmasına kapı aralar.

¹⁴⁰ Mehmet Paçacı, TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara 2002, c. 26, s. 398-401.

Onu anlamadan yaşamak veya yaşamaksızın okumak bir anlam ifade etmez. Bu yüzden Kur'ân'ın, mutlaka anlaşılacak biçimde okunması gereklidir.

“Bu, sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır; bunu sana, ayetlerini düşünsünler ve düşünen akıl sahipleri öğüt alsınlar diye indirdik.”¹⁴¹

Mübârek; kendisinde asla hayırdan başkası bulunmayan ve hayrı sürekli artarak devam eden anlamındadır. Tedebbür ise; mânâ ve maksadı kavramak, hikmete erişmek için Kur'ân'ı ya da ondan bir pasajı okurken inceden inceye düşünmek ve anlamaya çalışmak demektir. Bu ayette, mübarek ve tedebbür kelimelerinin birlikte getirilmesi, hem Kur'ân'daki hayrın sınırsız olduğunu göstermesi hem de ondaki sürekli artan hayırdan yararlanmanın ve hikmetlerine erişebilmenin yolunun tefekkür ve tedebbür olduğuna dikkat çekmesi bakımından önemlidir.¹⁴²

Günümüzde Kur'ân'ın doğru ve sahîh anlaşılmasına mani olan pek çok etken vardır. Bu engelleri aşmadan, saf bir Kur'ân anlayışına yaklaşmamız çok zordur. Kur'ân'ın anlaşılması önündeki engelleri araştırıp belirlemeli, çözüm yolları bulunarak okunan Kur'ân anlaşılıp hayata tatbik edilmelidir.

Yorundan ortaya çıkan sonuç, yorumcunun bir ürünüdür. Zira yorum, metin veya sözün kendisine yönelen kişinin bakış açısıyla anlamlandırılmasından ortaya çıkmaktadır. Bu manada yorum, söz veya metindeki parçaları yerli yerine koyup metin veya sözün anlamını ortaya koymaya çalışan bir çalışmadır; bu da özneliğin kaçınılmaz olduğunun göstergesidir. İnsanın belli bir kültür dünyası içinde doğması ve yetişmesi sebebiyle o dünyanın kendisine sağladığı birikimden tamamen soyutlanması ve boş bir zihinle yorum yapması mümkün değildir. Bu durum yani öznenin kendine ait düşünce, önyargı, heyecan ve duygularını ifade eden özneliğin sonuca etkisi Kur'ân ayetlerinin yorumunda da görülmektedir.

Kur'ân'ın okunmasından maksat; anlaşılması ve hayata uygulanmasıdır. Davranışlara yansımaları da doğru anlaşılmasıyla mümkündür. Bu bağlamda “Kur'ân'ı

¹⁴¹ Sâd, 38: 29.

¹⁴² el-Kamer, 54: 17.

bütünsel okumak, ona bir bütün halinde yaklaşmak, bakmak gerekir. Bütünlükten kastedilen tam, eksiksiz, parçalanmamış, parçalandığında hüviyeti değişendir. Kur'ân ayetleri buldukları farklı sureler içinde dahi Kur'ân'ın bütün sure ve ayetleriyle bütünlük arz etmektedir. Kur'ân, bütün ayetleri birbirleriyle ve onların tamamından oluşan Kur'ân'ın heyet-i umûmiyesiyle içten münâsebet içinde bir bütünlük arz eder. Kur'ân'ın bütünüyle ayetleri arasında hem kül-cüz hem de küllî-cüz'î münasebeti vardır. Bu bakımdan, bir ayeti bilmek, çok defa Kur'ân'ın tamamını bilmeyi gerektirir. Dolayısıyla ayetleri parça parça ele almak, aralarındaki münasebeti görmemek Kur'ân'ın yanlış anlaşılmasına sebep olur. Kur'ân baştan sona mülâhaza edilmeli ve bir bütün olarak ele alınmalıdır. O, bir ayet oradan bir ayet buradan bölük pörçük anlaşılabilir. Bu hususiyetiyle Kur'ân'ın bütün ayetleri arasında tam bir münasebet bulunmaktadır. Aksi takdirde, sadece tek bir ayet veya birbirini takip eden ayetler grubunu, Kur'ân'ın bütünlüğünden soyutlayarak anlamaya çalışmak hatalı yorumlara, Kur'ân'ın yanlış anlaşılmasına sebebiyet verecektir.”¹⁴³

Kur'ân ayetlerini bir bütünlük içinde okumanın, onu doğru anlama açısından önemini bir ayet ışığında ele alalım:

“Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (vb. şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?”¹⁴⁴

Mâide Suresi'nin 90 ve 91.ayetleri ise içki hakkında kesin yasağı ortaya koymaktadır. Bu ayetler hakkında et-Taberî şöyle demektedir: Allah Teâlâ bundan önceki ayetlerde, insanlara helâl kıldığı temiz şeyleri, bir kısım insanların, kendilerine haram kılmalarının caiz olmadığını beyan ettikten sonra bu ayeti kerîmede de insanlara haram kıldığı şeyleri beyan etmekte ve buyurmaktadır ki: “Ey, Allah'ı ve peygamberini tasdik eden müminler, şimdiye kadar içtiğiniz içkiler, oynadığınız kumarlar, önünde kurbanlar kestiğiniz dikili taşlar ve kendileriyle şans aradığınız fal okları şeytanın yaptığı amellerden murdar olan, günaha vesile olan ve Allah'ın gazabını celbeden amellerdir. Siz içki

¹⁴³ Cüneyt Eren, *Kur'ân-ı Kerîm'i Anlamaya Yönelik Metodlar*, Ekev Yayınları, Erzurum 2002.

¹⁴⁴ el-Mâide, 5: 90, 91.

içmekten, kumar oynamaktan, dikili taşların önünde putlara kurban kesmekten ve fal oklarıyla şans tayin etmekten kaçının ki Rabbiniz katında kurtuluşa ermiş olasınız.

Ayeti kerîmede geçen ve “pisliktir” diye tercüme edilen “ricsün” kelimesi, Abdullah b. Abbas tarafından “Allah’ı gazaplandıran” mânâsına, İbn-i Zeyd tarafından “kötü şey” mânâsına yorumlanmıştır.

Ayeti kerîmede görüldüğü gibi içki ve kumar haram kılınmış, putlar yapıp taşlar dikerek önünde kurbanlar kesmek ve oklar çekerek falcılık yapmak yasaklanmış ve bunların, şeytan işi birer pislik oldukları ifade edilmiştir.

İçki konusunda Hz. Muhammed (sav) bir hadisinde şöyle demektedir: “Sarhoşluk veren her şey içkidir ve sarhoşluk veren her şey de haramdır. Kim dünyada içki içer de tevbe etmeden ve içkiyi bırakmadan ölürse âhirette cennet şarabını içmekten mahrum kalacaktır.”

Resûlullah (sav), içkinin içilmesi haram olduğu gibi onunla ilgili her türlü muamelenin de haram olduğunu beyan etmektedir: “İçki on cihetten lânetlenmiştir. İçkinin bizzat kendisi, onu içen, sunan, satan, satın alan, imal eden, imal ettiren, taşıyan, taşıttıran ve ondan elde edilen kazancı yiyen.”

et-Taberî Mâide Suresi’nin 91. ayeti ile ilgili olarak da şöyle demektedir: “Ey iman edenler, Allah sizleri İslâm kardeşliği ile birleştirdiği halde şeytan, kumar ve içki vasıtasıyla sizin aranızda ancak düşmanlık sokmayı, kin tohumları ekmeyi, böylece sizi birbirinize düşürmeyi, Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymayı ister. Artık Allah’ın size haram kıldığı şeylerden vazgeçin.”

Müfessirler bu ayeti kerîmeninnüzûl sebebi hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir: Taberî bununla ilgili şöyle demiştir: “Bize göre bu hususta doğru olan görüş şunu söylemektir: Allah Teâlâ bu ayetlerde bazı şeylerin necis olduğunu zikretmiş ve onlardan kaçınmamızı emretmiştir.”¹⁴⁵

¹⁴⁵ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., c. 3, s. 383-390.

Yukarıda vermiş olduğumuz ayeti kerîmelere baktığımızda içkinin birden değil de tarihsel göndermeler, dışlama, sorgulama, kısmî yasak ve kesin yasak olmak üzere beş aşamada yasaklandığını görmekteyiz. Bizler bu ayetleri bütüncül bir yaklaşımla değil de parçacı yaklaşımla ele alırsak psikolojik, gelenek ve alışkanlıkları göz ardı ettiğimizde doğru bir yorum yapamayacağımız gibi kastedilen mânâyı da anlayamayız.

Kur'ân'ın anlaşılmasında (doğru bir şekilde) gereksiz ayrıntılara dalmaktan kaçınılmalıdır. “Kur'ân'ın bir özelliği de, insanları faydalı olan şeylere yönlendirip, kişi ya da topluma yararı olmayacak şeylerden alıkoymasıdır. Allah'ın “Bilmediğin şeyin ardına düşme!”¹⁴⁶ emri de geniş mânâda buna işaret eder.

Mesela Ashâb-ı Kehf'in köpeklerinin rengi, cinsiyeti ve olayın geçtiği yer ve zamanı gibi konular, hem geçmişe ait olup hakkında bilgi verilmeyen hususlardır, hem de bilinmesi insana herhangi bir fayda getirmeyen konulardır. Zaten bunları bilmenin bir faydası olsaydı, Kur'ân onlara mutlaka değinir, gerekli açıklamaları yapardı.

Konuyu Kur'ân'da bildirildiği kadarıyla irdelemek ve onun ötesinde bir şeyler söyleme heveslisi olmamak gerekir. Ancak böyle davranıldığı takdirde kıssalardan dersler çıkarılacak ve Kur'ân'ın bunlarla hedeflediğine mazhar olunabilecektir.”¹⁴⁷ Konuyla ilgili olarak Kur'ân'da Allah (cc) şunları söyler:

“(İnsanlardan kimi:)” Onlar, üç kişidir; dördüncüleri köpekleridir.” diyecekler. Yine, “Beş kişidirler; altıncıları köpekleridir.” diyecekler. (Bunlar) bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir. (Kimileri de:) “Onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir.” derler. De ki: Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan, çok azdır. Öyle ise onlar (Ashâb-ı Kehf) hakkında delillerin açık olması haricinde, bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında (ileri-geri konuşan) hiç kimseden bilgi isteme!”¹⁴⁸

et-Taberî, Kehf Suresi'nin bu ayeti hakkında şöyle yorum yapmıştır: Allah Teâlâ bu ayette AshâbıKehf'in sayıları hakkında ihtilâf edenleri beyan ediyor. Onların üç gruba

¹⁴⁶ el-İsrâ, 17: 36.

¹⁴⁷ M. Vehbi Dereli, *Tefsirde Yanılgı Sebepleri ve Bunlardan Korunma Yolları*, Fecr Yayınları, Ankara 2009.

¹⁴⁸ el-Kehf, 18: 22.

ayrıldıklarını, birinci grubun, AshâbıKehfin üç kişi olduklarını söylediğini; ikinci grubun, onların beş kişi olduklarını gayba taş atarak söylediğini ve bu sebeple sözlerine itibar edilemeyeceğini; üçüncü grubun ise AshâbıKehfin yedi kişi olduklarını söylediğini bildiriyor. Ancak yine de gerçek sayılarını sadece Allah'ın bileceğini, bir de Allah'ın kendilerine bildirdiği pek az kişilerin bilebileceğini haber veriyor.

Ayeti Kerîmede Resûlullah (sav)'ın, AshâbıKehf hakkında kendisine soru soranlara yumuşak davranması emrediliyor. Burada Resûlullahın yumuşak davranmasından maksat, AshâbıKehfî, Allah'ın kendisine vahyettiği şekliyle anlatmasıdır. Onların sayısı hakkında fikir yürütenlere: “Bu, sizin söylediğiniz gibi değildir. Onların sayısını ancak Allah bilir ve O'nun bildirdiği az sayıdaki kullar bilir.” demesidir.

Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da açıkça bildirdiği üzere pek az kimseden başkası Ashâb-ı Kehf hakkında bilgiye sahip değildir. Böyle gereksiz ayrıntılara dalmak bizim, Kur'ân mesajını doğru bir şekilde anlamamıza engel olacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'in doğru ve sahih anlaşılmasında insanoğlunun bilgi açısından yetersiz olması, başka kaynağa dayanan haberleri esas alması, İsrâiliyyâta itibar etmesi gibi yetersizlikleri de ön plana çıkmaktadır. İsrâiliyyât kelimesi, zâhirî itibariyle her ne kadar Yahudi kaynaklardan rivayet edilen bilgileri işaret ediyorsa da tefsir ve hadis âlimleri bu kelimeyi kullanırken Yahudi kıssalarından daha kapsamlı bir mânâyı kastetmektedirler.

Özellikle Kur'ân kıssalarında pek çok isrâilî haberlere rastlamak mümkündür. İsrâiloğullarının inek konusundaki tutumlarını anlatan Bakara Suresi'nin ilgili bölümlerini, Hz. İsa'nın doğumunu anlatan Âl-i İmrân Suresi'ni ve göğe kaldırılmasını anlatan Nİsa Suresi'ni, Mâide Suresi'ndeki Hristiyanlara gönderilmiş sofraya ile ilgili bölümleri, En'am Suresi'nde Hz. İbrahim'in kavmi ile olan hikâyesini, Hz. Musa'nın Firavun ve İsrâiloğulları ile arasında yaşanan olayları konu edinen Â'raf vb. sureler okunduğunda bir çok İsrâiliyata dayalı haberle karşılaşılacaktır.

Tefsir ve tarih kitaplarında Hz. Süleyman ile ilgili anlatılanlar, normal yorum veya ibret dersleri olmaktan çıkmış; insanların meraklarını gidermek üzere anlatılan halk hikâyelerine dönmüştür. Bu verilen bilgiler Hz. Süleyman'ı bir peygamber olarak değil de

âdeta bir masal kahramanı haline getirmiştir. Hz. Süleyman'ın Kur'ân'da anlatılan örnek kişiliği gitmiş; onun yerine cinler ve devler dünyasında tılsımlarla, olağanüstü güçlerle donanmış, garip bir saltanat sahibi gelmiştir. O'nun, hakka davet eden, müjdecî ve korkutucu sıfatı gitmiş, yerine dünyalık saltanatlarla meşgul olan güçlü bir masal kahramanı gelmiştir.

Kur'ân'da Hz. Süleyman (as) ile ilgili bir kıssanın yer alması hem O'nun hakkında sağlam bilgi vermek, hem bu yanlış bilgileri düzeltmek, hem de O'nu kendisine yapılan iftiralarından aklamak amacına yöneliktir.

Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi hakkında Âl-i İmrân Suresi 55. ayeti kerîmede Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Hani Allah İsa'ya şöyle demişti: Ey İsa! Seni vefat ettirecek benim. Seni katıma yükseltecek, kâfirlerden seni tertemiz olarak ayıracak, sana tâbî olanları kıyamet gününe kadar kâfirlerden üstün kılacak da benim. Sonra dönüşünüz yine banadır. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda Ben hükmedeceğim.”¹⁴⁹

et-Taberî, ayeti şöyle açıklamıştır: Bir zamanlar Allah İsa'ya şöyle demişti: “Ey İsa, Ben seni, diri olarak yeryüzünden alacağım ve katıma yükselteceğim. Seni, peygamberliğini inkâr edenlerden kurtarıp arındıracağım. Senin şeriatın üzere yürüyerek sana tâbî olanları, kıyamet gününe kadar peygamberliğini inkâr edenlerden üstün kılacağım.

Ey, İsa hakkında ihtilâf edenler, kıyamet gününde dönüşünüz banadır. O tâbî olup olmama hususunda ki ihtilâflarınızda aranızda hükmümü vereceğim.”¹⁵⁰

Ayeti kerîmede geçen ve “seni vefat ettirecek benim.” şeklinde tercüme edilen “innîmüteveffike” ifadesi, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

¹⁴⁹ Âl-i İmrân, 3: 55.

¹⁵⁰ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., c. 2, s. 271.

Mâtârü'lVerrâk, Hasan-ı Basrî, İbn Cüreyc, Kâ'bûlAhbâr, Muhammed b. Cafer ve İbn Zeyd'e göre ise burada zikredilen "vefat ettirme" den maksat; yeryüzünden alıp yukarı kaldırmaktır.

Kur'an'da bildirilen örneklere bakıldığında Ashâb-ı Kehf'in isimleri, yanlarındaki köpeğin adı, vasfı, Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın cennette yemiş oldukları meyvenin mahiyeti vb., aslen bilinmelerinde herhangi bir fayda da olmayan bir çok husus isrâiliyyâta malzeme olmuş, böylece Kur'ân'ın üzerinde durduğu asıl mesaj ihmal edilmiş, ondan alınması gereken ibretler büyük ölçüde gölgelenmiştir. Hatta bazı ayet yorumlarında hataya düşülmesine sebebiyet verilmiştir. Kur'ân'ı doğru anlayabilmek için O'nu, bu tür sapma kaynaklardan uzak tutmak gerekir.

Tahrif edilen kitapların etkisinde kalarak okumak da Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılmasına, verilen mesajlardan alınması gereken derslerin çıkarılmasına engel olmaktadır. Bununla ilgili olarak Allah(cc) şöyle buyurmaktadır: "Âlimlerini ve din büyüklerini, Allah ile aralarına rab olarak koydular. Meryem oğlu Mesih'i de öyle. Oysa onlara verilen emir, sadece tek bir Tanrı'ya kul olmaları idi. Ondan başka tanrı yoktur. Allah, onların şirkinden uzaktır."¹⁵¹

İslâm geleneğinde Tevrat ve İncil'in tahrifiyle ilgili tartışmalar, Yahudi ve Hristiyanlar hakkında Kur'ân'da yer alan bilgiler ve onlara yöneltilen eleştirilerle başlamıştır. Kur'ân'da bu bağlamda çok sayıda ayet bulunmaktadır. Bunları tahrif, tasdik ve tashih ayetleri şeklinde ele almak mümkündür. Kur'ân'da tahrif kelimesi Ehl-i kitap'la ilgili olarak kelimelerin anlam ve bağlamlarının çarpıtıldığını ve ilâhî kelâmın tahrif edildiğini açıklamak üzere dört yerde geçer.¹⁵² Bu tanımlar ve ilgili ayetler ele alındığında tahrifin lafızla değil de mânâ ile ilgili olduğu görülmektedir. Burada sözün farklı bir şekilde yorumlanması söz konusudur.

Toplumsal yanlış değer yargıları da Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılıp hükümleri doğrultusunda yaşanmamasının sebeplerindedir. "Yeryüzünde bulunanların çoğuna

¹⁵¹ et-Tevbe, 9: 31.

¹⁵² el-Bakara, 2: 75. ; en-Nîsa, 4: 46. ; el-Mâide, 5: 13, 41.

uyacak olursan, onlar seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar sadece zanna uyarlar ve yalandan başka söz de söylemezler.”¹⁵³

Bu ayeti kerîme, yeryüzünde yaşayan insanların çoğunluğunun görüşünün hakkı temsil etmediğini, çünkü bunların birtakım hayal ve kuruntulara dayandığını, bu itibarla çoğunluğun, doğru olmayan görüşüne uyulduğu takdirde, insanları Allah'ın yolundan saptıracaklarını bizlere öğretmekte, azınlık tarafından benimsenmiş olsa da, gerçeğe uymak gerektiğini bildirmektedir. O halde “çoğunluk böyle düşünüyor, öyleyse bu doğrudur” mantığı geçersizdir.¹⁵⁴

Yaradan'ın insanlığa sunduğu son ve mütekamil din olan İslâm'ın ana kaynağı Kur'ân'ın sahih olarak anlaşılması önündeki en önemli engellerden biri, insanlar tarafından anlaşılması zorhatta imkânsız bir kitap şeklindeki zandır. Ne yazık ki günümüzde, müminler arasında doğrudan Kur'ân ile muhatap olmanın yanlış ve hatta günah olduğu, Kur'ân meali ya da tefsirini okumanın mahzurlu olduğu, hatta Kur'ân'ı kendi başına okuyanın sapıtacağı veya küfre düşeceği tarzındaki kanaatler yaygınlaştırılmış bulunuyor. Bu sebeple, günümüz mümini ile inandığı dinin esaslarını açıklayan Kitab'ın arasına örülen kalın duvarlar aşılamamaktadır. Kur'ânî bir temele dayanmayan birçok sözde dinî, mezhebî, tasavvufî yaklaşım, bâtil anlayış ve hurafenin Müslümanlar arasında çok fazla yaygınlaşmasının nedeni; Kur'ân'dan kopuk olmak, Kur'ânî kültüre sahip olmamak ve Kur'ânî bakış açısından yoksun bulunmaktır.

Kur'ân, ısrarla kendisinin Allah katından bütün insanlar ve inananlar için “rehber”¹⁵⁵, “yol gösterici”¹⁵⁶, “uyarıcı”¹⁵⁷, “açıklayıcı”¹⁵⁸, “kolaylaştırılmış”¹⁵⁹ bir kitap olarak, bir rahmet olarak gönderildiğini hatırlatıp dururken; O'nun zorlaştırılmış, kapalı, anlaşılmaz, şifrelerle dolu veya sadece bazı uzmanların çözüp anlayabileceği bir kitap olduğunu söylemek insanın düşünmediğinin, akletmediğinin, büyük bir gaflet içinde olduğunun göstergesidir.

¹⁵³ el-En'âm, 6: 116.

¹⁵⁴ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., c. 3, s. 551.

¹⁵⁵ Yûnus, 10: 57. ; el-İsrâ, 17: 82.

¹⁵⁶ el-İsrâ, 17: 9.

¹⁵⁷ Yâsîn, 36: 70.

¹⁵⁸ İsrâ, 17: 106.

¹⁵⁹ el-Kamer, 54: 17.

Kur'ân'ın yanlış anlaşılma sebeplerinden biri de sahih lügatigözardı etmektir. “Kur'ân'ın anlaşılmasında esas olan, lafızlardan o günkü insanların ne anladığıdır. Çünkü Allah Teâlâ, her peygamberi kendi milletinin diliyle göndermiştir.¹⁶⁰ Zamanının insanların anlamadığı bir mesaj, taraftar bulamaz ve evrenselliğe giden yolda, işin başında kalır.

Kur'ân, doğal olarak apaçık bir Arapça ile¹⁶¹ indirilmiştir. Zira bu, ilk muhataplarının dili olmakla birlikte, aynı zamanda Allah'ın, tüm insanlığa hitap edecek kelâmını bildirmeye layık bulup seçtiği lisandır. Diğer taraftan din, yalnızca özel bir sınıf veya zümrenin değil, bütün insanlığın yaşayıp bağlanması için gerekli olan bir hususiyettir. Nasslar da toplumun tamamı tarafından müşterek bir şekilde anlaşılıp hayata geçirilsin diye indirilmişlerdir.”¹⁶²

“Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir.”¹⁶³ ayetinde bildirilen el, insan eli gibi bir el sanılır. Halbuki Allah Teâlâ hiçbir mahlûka benzemez Bakara Suresi'nin, “Doğu da batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın vechi oradadır.” mealindeki 115. ayetinde, vech kelimesi yüz olarak yazılırsa, Allah Teâlâ'nın bir mahlûk gibi yüzü olduğu anlaşılabilir.

Fetih Suresi'nin 10. ayeti hakkında Taberî şöyle yorum yapmıştır: Ey Muhammed, Hudeybiye de düşmânâ karşı savaşıacaklarına ve düşmanın önünden kaçmayacaklarına dair sana biat eden arkadaşların şüphesiz ki Allah'a biât etmişlerdir. Zira Allah onlara bu biâtları karşılığında cenneti garanti etmiştir. Onlar, Allah'ın peygamberine yardım etmek üzere biât ettiler. Allah dilerse, onların biâtı olmadan da peygamberine yardım eder. Zira Allah'ın gücü ve kuvveti, onların güç ve kuvvetinden daha üstündür. Fakat Allah onların biâtı ile kendilerinin gerçek mümin olduklarını ortaya çıkarmış oldu. Ey Muhammed, artık bundan sonra kim, sana yaptığı biâtı bozacak olursa kendi aleyhine bozmuş olur. Çünkü o, kendisini, Allah'ın, biât edenlere vaat ettiği cennetten mahrum eder. Peygambere de Allah'ın yardımını yeterlidir. Kim de düşmanlarla karşı karşıya geldiğinde sabır ve metanet

¹⁶⁰ İbrâhîm, 14: 4.

¹⁶¹ Yûsuf, 12: 2. ; en-Nahl, 16: 103.

¹⁶² M. Vehbi Dereli, *Tefsirde Yanılgı Sebepleri ve Bunlardan Korunma Yolları*, Fecr Yayınları, Ankara 2009.

¹⁶³ el-Fetih, 48: 10.

göstereceğine ve Allah'ın peygamberine yardım edeceğine dair Allah'a verdiği sözü yerine getirecek olursa Allah ona, büyük bir mükâfat olan cenneti verecektir.¹⁶⁴

Kur'ân'ın doğru anlaşılmama sebeplerinden bir diğeri de sebep-i nüzûlü görmezden gelmektir. Kur'ân'ı tam ve doğru anlayabilmek için nüzûl sebeplerini bilmek gerekir. Nüzûl sebepleri bilinmeden Kur'ân'daki birçok konu, tam anlamıyla kavranamaz. Belirli bir konuyu açıklığa kavuşturan sosyal, tarihsel veya diğere şartlar bilinmelidir. Çünkü Kur'ân'ın tümü bir anda tamamlanmış bir kitap olarak gelmemiştir. Özellikle de ahkâma ve ahlâka dair ayetlerin çoğu, sebep-i nüzûl denen vesilelerle inmiştir. Sahâbe bu olayları bizzat yaşamış ve olayların merkezinde bulunmuştur. Haliyle, olayların odağında bulunan bu insanlar sahip oldukları bağlam bilgisi sebebiyle Kur'ân'ı çok daha iyi anlıyorlardı.

Ayetlerin nüzûl sebebi, nassların sosyal bağlamından başka bir şey değildir. Bu sosyal bağlamın içinde bulunan sahâbenin Hz. Peygamber ile sohbetleri uzun olmuş ve bu dönemde gelen ayetlerin geliş sebeplerini müşâhede etmişlerdir. Onlar, vahyin ne zaman, nasıl geldiğini, Cebrâil'in geldiğinde Resûlullah (sav)'ın fizikî yapısında meydana gelen değişiklikleri, ayetlerdeki Mekkîlik ve Medenîlik olaylarını bilen insanlardır. Olaylara ve vahye şahit olan sahâbe, başkalarının bilmediğini böylece biliyordu. Örneğin, Resûlullah (sav) abdest alsa sahâbe onun nasıl abdest aldığını görür ve öylece abdest alır, gördükleri gibi amel ederdi; namaz kıldığını gördüklerinde kendileri de aynı onun gibi kırlardı. Çünkü sahabîler, Kur'ân'ın en doğru bir şekilde anlaşıldığı ve en güzel bir şekilde uygulandığı bir çağda yaşamışlardır. Kur'ân onlar hakkında inmiş ve onların hayatında pratiğe dönüşmüştür. Kur'ân'ın nüzûl ortamına bu kadar yakın olan sahâbenin, bu ortamı bilmekten ve bu ortama tanıklık etmekten elde ettiği bazı faydalar olduğu aşikârdır.

Nüzûl ortamında bulunamayan daha sonraki nesillerin de Kur'ân'ı daha iyi anlayabilmeleri için Kur'ân'ın iniş ortamını ve olayların bağlamlarını bilmeleri onlara birçok faydalar sağlar. Bu faydaları şöyle ifade etmek mümkündür: Nüzûl ortamını bilen bir insan, Kur'ân'ın kurgulanmış bir kitap olmayıp, olayların seyrine göre İlâhî iradenin bir müdahalesi olduğu kanaatine varacaktır. Çünkü Kur'ân, Hz. Peygamber (sav)'e vefatı öncesine kadar devamlı sûrettenâzil olmuştur. Bu süreç yaklaşık yirmi üç yıldır. Kur'ân'ın canlı bir hayata hitap ettiği, nüzûl ortamını bilmekle zihinlerde kararlılık kazanacaktır.

¹⁶⁴ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., c. 7, s. 460.

Ayetlerde ölü hayvandan, akar kandan, somut bir pislik olan domuz etinden ve sapıkça Allah'tan başkası adına boğazlanan hayvanlardan başka hiçbir hayvanın yenmesinin yasaklandığını görmüyorum.

Kim çaresiz kalırda başkasının payına el uzatmamak ve zorunluluk miktarını aşmamak üzere bu yasak etlerden yerse, hiç kuşkusuz senin Rabbin affedicidir ve merhametlidir.” buyurmuştur.

İbn Kesîr bu ayet ile ilgili olarak şöyle demiştir: Allah Teâlâ kulu ve elçisi Muhammed (sav)'e emrederek şöyle buyuruyor: Allah'a iftira edip O'nun rızık olarak verdiklerini haram sayan şu adamlara söyle: “Bana vahyolunanlar arasında yiyecek kişiye haram olan bir şey bulamıyorum.” Bunun anlamının; sizin haram kıldıklarınızdan hiçbir şeyi bunun dışında haram olarak görmüyorum, şeklinde olduğu söylenmiştir. Yine bunun anlamının; bunun dışında hayvanlardan haram hiçbir şey görmüyorum, olduğu da söylenilmiştir. Buna göre, daha sonra Mâide Suresi'nde yer alacak olan haram kılmalar ve bu hususta vârid olan hadisler bu ayetin mefhumunu neshetmiş oluyor.

İkrime “Dökülen kandan...” ayeti hakkında şöyle demiştir: Şayet bu ayet olmasaydı, Yahudilerin uyduğu, peşinden gittiği gibi insanlar, damarlarda olanların (kanın) peşinden koşarlardı. Hammâd, İmran İbn Hudeyr'in şöyle dediğini nakleder: Ebû Miclez'e; boğazlanan hayvanın başından bulaşan kanı, içinde kırmızılık görünen kabı sordum. Şöyle dedi: Allah Teâlâ, ancak dökülen kanı yasaklamıştır. Katâde de şöyle der: Allah Teâlâ, kanlardan dökülmüş olanı haram kılmıştır. Kanın karıştığı ete gelince; bunda bir beis yoktur.

et-Taberî şöyle yorum yapar: Bize Müsennâ'nın... Kâsım'dan rivayetine göre; Hz. Âişe, yırtıcı hayvanların etlerinde, kapta bulunan kan ve kırmızılıkta bir beis görmez ve bu ayeti okurdu.

Nüzül ortamını müşâhede bilgisi olan esbâb-ı nüzûlde bir usul konusudur. Sonraki nesillerden daha iyi bilgiye sahip olan, olayların kahramanları sahâbenin bu hususlardaki sahih kaynaklardan bizlere kadar gelen bilgilerine mürâcaat etmek, Kur'ân'ı daha iyi anlamamıza mutlak bir katkı sağlar. Nüzül sebebi ve ortamını bilmemek, ayetler üzerinde

şüphe ve çıkmazlar içerisine düşmeye yol açar. Gerçekte zâhir olan nassları mücmel hale sokar ve bunun sonucunda ihtilâflar meydana gelir. Bunun içindir ki nüzûl sebebi ve ortamını bilmek, Kur'ân'ın doğru anlaşılmasında çok önemli bir etkidir.

Yine vahyin indiği ortamı tanımamak, Kur'ân'ın doğru olarak anlaşılmasına bir sebeptir. Vahyin nâzil olduğu dönem ve şartları bilmemek ve istiş'âr etmemek, kalp, ruh ve hissiyatla o zamânâ gitmemek, ayetlerin anlaşılmasında büyük bir engeldir. Ayetlerin nâzil olduğu sahne anlaşılmaz, o atmosfere dâhil olunmazsa bahsi edilen konu yüzeysel kalacaktır.

Kur'ân'a gereksiz sorularla yaklaşmak, onun gereği gibi doğru anlaşılmasına engeldir. Verilen örnekte de görüldüğü üzere, beşer tarafından bilinmesi mümkün olmayan yahut bilinse de bir şey yapılamayan konularda bilgi sahibi olmaya çalışmak, akıntıya karşı kürek çekmek gibidir. “Sana kıyamet saatinin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. Resûlüm! De ki: “Onu ancak Rabbim bilir. Onun vaktini O’ndan başka bilecek yoktur. Ağırlığını göklerin ve yerin kaldıramayacağı o saat, sizlere ansızın gelecektir.” Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. Resûlüm! De ki: “Onun bilgisi ancak Allah’ın katındadır. Fakat insanların çoğu bilmezler.”¹⁶⁵

et-Taberî, tefsirinde bu ayeti şöyle yorumlamıştır: Ey Muhammed, insanlar sana, kıyamet gemisinin ne zaman gelip limânâ demirleyeceğini, yani ne zaman kopacağını soruyorlar. Onlara de ki: “Onun ne zaman kopacağı bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onun ne zaman meydana geleceğini ancak o açığa çıkarır. Kıyamet hâdisesi göklerde ve yerde bulunanlara ağır gelen bir hâdisedir. Kıyametin hem kopması hem de bilinmesi zordur. Çünkü Allah onu, yaratıklarından gizlemiştir. Bu itibarla onu, ne yüksek dereceli bir melek ne de kendisine kitap verilen bir peygamber bilebilir.

Ayrıca kıyamet koptuğunda gökler ayrılıp, Güneş dürülüp ve yıldızlar dağılacığından bu hâdise, göklerde ve yerde yaşayanlar için pek zor bir hâdise olacaktır.

Sünneti gözardı etmek de Kur'ân'ın anlaşılmasında bir usûlsüzlük olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân'ı tebliğ eden Peygamber(sav)'in teybin(açıklama) görevi göz ardı

¹⁶⁵ el-A'râf, 7: 187.

edilmemeli, Kur'ân'ın verdiği mesajların anlaşılmasında sünnet göz önünde bulundurulmalıdır. Şu ayeti kerîme Hz. Muhammed(sav)'in bu görevini açıkça belirtmektedir: “Kendilerine indirileni insanlara açıklayıp anlatsın diye açık mucizeler ve kitaplar ile sana da Kur'ân'ı indirdik. Umulur ki onlar düşünürler.”¹⁶⁶

et-Taberî, Nahl Suresi 44. ayeti hakkında şöyle yorum yapmıştır: “Allah Teâlâ, bu ayeti kerîmede gönderdiği peygamberleri mucizelerle ve kitaplar vererek gönderdiğini, bu itibarla selîm akıl sahibi olanların, düşünerek, peygamber olanları peygamber olmayanlardan ayırt edebileceklerini açıklamıştır ki, “insandan peygamber olmaz” iddiasında bulunanlar, sapıklıklarından vazgeçip hakka teslim olsunlar.”¹⁶⁷

Konuyla ilgili bir diğer ayette ise Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “... Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden men ederse ondan geri durun!”¹⁶⁸

Bu ayet hakkında et-Taberî şu yorumu yapar: “Peygamber size, Allah'ın kendisine, fethedilen yerlerden verdiği ganimetlerden neyi verirse onu alın. Ganimetlerden bir şeyi yasaklarsa da ondan kaçının.”¹⁶⁹

“Sünnet'i genel olarak “Resûlullah'ın hayatında izlediği yol (metod) ve davranış modeli” şeklinde tanımlayabiliriz. Allah, Kur'ân'ın pek çok ayetinde Resûlü'nü doğrudan kendisine tâbî olunacak bir merci' olarak tanıtmış ve bizden O'na itaat etmemizi istemiştir. Bir ayet-i kerîmede “Kim Resûle itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur.”¹⁷⁰ buyurmaktadır. Yine O'nun Kur'ân'ı açıklama özelliğinden¹⁷¹ ve Kur'ân'a bağlı ve tâbî olarak teşrîde bulunma, haram ve helâl tayin etme fonksiyonundan söz etmiştir.¹⁷² Sünnet, Kur'ân'dan ayrı olamaz. Sünnet; Kur'ân'ın, Allah (cc)'in elçisi, son peygamber Hz. Muhammed (sav) tarafından yorumlanarak hayata geçirilmesidir. Bu açıklamalar olmadan Kur'ân'ın anlaşılması ve hayata geçirilmesi mümkün olmaz. Örneğin, Kur'ân müminlere; diğer müminlere karşı şefkatli olmayı, güzel söz söylemeyi, tevâzulu davranmayı emretmiştir.

¹⁶⁶ en-Nahl, 16: 44.

¹⁶⁷ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., c. 5, s. 205.

¹⁶⁸ el-Haşr, 59: 7.

¹⁶⁹ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., c. 8, s. 234.

¹⁷⁰ en-Nîsa, 4: 80. ; Âl-i İmrân, 3: 31, 32; en-Nîsa, 4: 59, 64, 115. vb.

¹⁷¹ en-Nahl, 16: 44.

¹⁷² el-A'râf, 7: 157. ; et-Tevbe, 9: 29.

İyiliği emretmeyi, kötülükten menetmeyi, İslâm ahlâkını tüm insanlara tebliğ etmeyi farz kılmıştır. Temizliği şart koştur. Ancak bunların hayata nasıl geçirileceği Kur’ân’da detaylı bir şekilde anlatılmaz. Mümin, tüm bunların nasıl ve ne ölçüde uygulanacağına dair örnekleri Hz. Muhammed (sav)’in hayatındaki uygulamalar vesilesiyle öğrenir. Kur’ân’da Allah (cc) şu hükmü verir: “Andolsun, sizin için, Allah’ı ve âhiret gününü umanlar ve Allah’ı çokça zikredenler için Allah’ın Resûlü’nde güzel bir örnek vardır.”¹⁷³

Kur’ân’ın tefsirinde Sünnet, Kur’ân’ın kendi kendisini tefsir etmesinin ardından ikinci sıradaki kaynaktır. Sünnet, aslında Kur’ân’ın hayata geçirilerek uygulanmış ve yaşanmış hali sayılır.

Kur’ân’ın öncelikli müfessirinin kendisi olduğu, ayet ve surelerinin muhtelif konu ve boyutlarda birbirleriyle ilişkili, irtibatlı ve birbirini tamamlayıcı ve açıklayıcı olduğu yanında ayrıca onun ilk muhatabı, onu hayata aktarmada ilâhî vazifeye muvazzaf, Kur’ân’ın en önemli müfessiri, mübelliği, mübeyyini olan Hz. Muhammed’in Kur’ân ile ilgili konumu da önemlidir. Bu bilinmeden ilgili rivayetlerde de geçtiği gibi Kur’ân dili anadili olanların bile yanlış anlayabileceği mümkündür. Bu yüzden Hz. Muhammed (sav)’in ayetlerle ilgili mevcut tefsirlerinden habersiz olmamak gerekir. Kur’ân ve Sünnet, İslâm’ın iki temel kaynağıdır ve asla çelişmezler. Kur’ân’ı anlamak, Resûlullah (sav)’in hayatını ve onun sünnetini anlamaya da bağlıdır. Dolayısıyla İslâm’ı anlayıp yaşayabilmek, Kur’ân’ı doğru anlamak, Sünneti anlamakla mümkündür.

Reddiye – Cedelci tavırlarda bulunmak da Kur’ân’ın anlaşılması noktasında bir usulsüzlük, doğru anlaşılması önündeki engellerden biridir. Kur’ân’da birçok ayet-i kerîmede insanoğlunun çok tartışmacı olduğuna, başkaldıran, asi bir yapıya sahip olduğuna değinilir.

“Celâlim hakkı için! Biz bu Kur’ân’da insanlara her türlü misali açıkladık. İnsan ise ekseri her şeyde cedelleşir.”¹⁷⁴

¹⁷³ el-Ahzâb, 33: 21.

¹⁷⁴ el-Kehf, 18: 54.

“İşte sizler, işte onlar! Sizin bilginiz olan şey hakkında onunla münakaşa ettiniz. Sizin ilminiz olmayan o şeyde niçin münakaşa ediyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz.”¹⁷⁵

Kehf Suresi'nin bu ayeti hakkında İbn Kesîr şöyle yorum yapmıştır: Allah Teâlâ buyuruyor ki: İnsanlar hak yoldan ayrılmasınlar, hidayetten geri dönmessinler diye, Biz bu Kur'ân'da her şeyi onlara açıkladık. Bütün meseleleri izah ve beyan ettik. Bu açıklamalara ve tafsilata rağmen insanoğlu, hak ile bâtil konusunda pek çok tartışma, mücadele ve çatışmaya girer. Ancak Allah'ın hidayet lutfedip kurtuluş yolunu gösterdikleri bunun dışındadır.

Kur'ân ayetlerini usulsüz okumak da, onun anlaşılmasını olumsuz etkilemekte, yanlış anlamalara sebebiyet vermektedir. Konuyla ilgili Kur'ân'da Cenab-ı Hakk şöyle buyurur: “Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler o kitabı gereği gibi tilavet ederek okurlar. Onlar ona iman ederler. Kim o kitabı inkâr ederse, işte bunlar zarar edenlerin kendileridir.”¹⁷⁶

Bu ayet hakkında İbn Kesîr, “Tefsîru'lKur'ân'il Azîm” adlı eserinin çevirisi olan “Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri” adlı eserde şöyle demektedir: “Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler onu hakkıyla tilavet ederler.” Abdurrezzak, Ma'mer'den o da Katâde'den nakleder ki; bunlar Yahudi ve Hristiyanlardır. Abdurrahman İbn Zeyd İbn Eslem'in görüşü de budur. İbn Cerîr de bu görüşü tercih etmiştir.

“İşte onlar buna inanırlar.” Yani kendilerine kitap verdiğimiz kimseler ona hakkıyla uyarlar ve ona inanırlar. Ehl-i Kitaptan geçmiş peygamberlere indirilmiş olan kitaplara uyanlar, gerçek mânâsıyla bağlananlar, Ey Muhammed sana indirmiş olduğumuza da inanırlar ve bağlanırlar. Nitekim Allah (cc) bir başka ayet-i kerîmede şöyle buyurur: “Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirilen Kur'ân'ı gereğince uygulasalardı, her yönden nimete ermiş olurlardı. İçlerinden orta yolu tutan bir ümmet vardı. Çoğunun işledikleri ise kötü idi.”¹⁷⁷ Yine buyurur ki: “Ey Ehl-i Kitap, Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni gereğince uygulamadıkça bir temeliniz olamaz, de.

¹⁷⁵ Âl-i İmrân, 3: 66.

¹⁷⁶ el-Bakara, 2: 121.

¹⁷⁷ el-Mâide, 5: 66.

Andolsun ki Rabbinden sana indirilen, çoğunun azgınlık ve inkârını artıracaktır. Öyle ise kâfirler için tasalanma.”¹⁷⁸

Yabancıların hoşnutluğunu kazanmak Müslümanlara ne sağlar! Başkasını memnun edebilmek için taviz vermekten başka yol yoktur. Taviz ise her zaman şahsiyeti zedeler. Bunun için Müslüman, Yahudi ve Hristiyanların dostluğuna bel bağlamak yerine kendi inanç sistemine sarılmalıdır.¹⁷⁹

Bu ayet hakkında et-Taberî ise şöyle demiştir: “Kendilerine verdiğimiz kitabı gereği gibi okuyanlar var ya; kendilerine Tevrat ile İncil verip de Allah’a inanan, Resûlünü doğrulayan, Allah’ın kendilerine verdiği emre ve Kitaba gereği gibi uyan kimseler...”

İbn Mes’ûd dedi ki: “Kitabı gereğince okuyanlar” sözüyle, Kitapta anlatılan helâli helâl, haramı da haram bilen; onu, Allah’ın indirdiği şekilde okuyan, kelimelerini tahrif etmeyen kimseler kastedilmiştir. İşte onlar ona inanırlar. İşte bu anlatılan kimseler, kitabı gereği gibi tasdik ederler. Onu inkâr edenler ise, ziyana uğrarlar. Kitabı, içindeki Allah’ın farzlarını ve Muhammed (sav)’in peygamberliğinin hak olduğunu inkâr edenler ise; ilâhî rahmetteki paylarını kaybeden; Rahmeti, ilâhî gazap ve öfkeyle değiştiren zarardîdelerdir.”¹⁸⁰

Kur’ân-ı Kerîm’i doğru anlamamızdaki en önemli etkenlerden biri de usûlüne uygun olarak okumaktır. Okurken tilavet kurallarına dikkat ettiğimiz gibi ayetleri bütünsel okumaya, okurken peşin hükümlü olarak okumamaya, herhangi bir dünyevî menfaate dayanak yapmak amacı ile okumamaya ve herhangi bir mezhep taassubunun etkisinde kalarak okumamaya dikkat edildiğinde Kur’ân’ı daha iyi anlamış oluruz.

¹⁷⁸ el-Mâide, 5: 68.

¹⁷⁹ Ebu’l-Fida İsmail İbn Ömer İbn Kesîr, a.g.e., c. 2, s. 524- 526

¹⁸⁰ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, a.g.e., c. 1, s. 96- 97.

BEŞİNCİ BÖLÜM SONUÇ

Dünyaya indirilişinden beri etrafını araştıran, yaşadığı evreni tanımaya çalışan, varlığın özünü kavramaya çaba harcayan bir varlık olarak insan, daimadüşünmüş ve bilginin peşindenkoşmuştur. İnsanoğlu yaratılış özelliğinden dolayı da yaşamından soyutlayamayacağı din ve inanç fenomenine sahiptir. Zira din, insanın yeryüzüne ayak bastığı andan itibaren var olmuş ve hayatının şekillenmesinde çok büyük rol oynamıştır. Çünkü mevzubahis, yaradan ile yaratılmış varlık ilişkisidir. Yaradanın insanı var ettikten sonra bir an bile olsa başıboş bıraktığı düşünülemez. İnsanlık tarihine bakıldığında dinsiz yaşamış bir topluma rastlanmaz. Öyleyse, bir dine inanma, milletlerin en belirgin niteliği haline gelmiştir. Din, ister semavi ister beşeri olsun fert ve toplumun huzuru için daima gerekli olmuş ve hiçbir zaman ondan uzakkalınmamıştır.

Genel manada din, insanoğlunun yaşam tarzı ya da yaşamı boyunca izlediği yol anlamına gelir. Din, insan hayatında tarih boyunca var olmuş, insanın düşüncelerini, tavırlarını, davranışlarını, diğer insanlara ve çevreye karşı tutumlarını belirlemiştir. İnsanoğlu var oluş nedenini ve amacının cevaplarını ancak dinde bulabilmiştir. Hiçbir baskı ve zulüm, insanın hayatından onu söküp atamamıştır. Tarihte bunun birçok örneğini görmekteyiz. Din, insanları hayata bağlayan ve onları ayakta tutan bir yaşam kaynağı olmuştur. Samimi olarak bağlanılan birçok felsefi sistem veya ideolojiler bir zaman sonra toplumun hayatından çıkıp giderken din, insanın ruhunda yerini her zaman korumuştur. Ancak burada en önemli unsur, dinin doğru bir şekilde anlaşılıp yaşanmasıdır.

Dinin anlaşılması problemi denilince de ilk akla gelen o dinin kutsal metinlerinin anlaşılmasıdır. Semavi dinlerde olduğu gibi, kült eksenli dinlerde de kesinlikle o dinin bağlı kaldığı kutsal metinleri vardır. Herhangi bir dinin müntesiplerinin, o dinin kutsal metinlerini okumaktan ve anlamaktan soyutlanması düşünülemez. Çünkü bir dinin müntesibinin dinini anlayabilmesi, o dinin kutsal metinlerini anlamasına bağlıdır. Semavi dinlerde kutsal metinleri oluşturan ilahi kelimeler, Yaratıcı ile yaratılan arasındaki diyalog sürecinin en önemli yansımasıdır. Din değişmez ama dine uygun olan değişebilir. Bu nedenle İslam'da, bir döneme ait dini anlayış veya yorumları sonraki dönemlere aynen taşımak ve önceki düşünce ve fikirleri değişmez kabul etmek anlayışı yoktur. İslam, yeniliğe açıktır; değişime karşı değildir. Ancak bu değişim, doğru ve dengeli olmalıdır.

Değişimin yönü doğru ve dengeli olduğu sürece Kur'ân, böyle bir değişime karşı değildir. Çünkü Kur'ân'ın temel hedefi insanların haramdan, yanlıştan uzak, dengeli bir hayat sürmeleridir. İlk bilgiler her zaman doğru demek olmadığı gibi, son bilgilerde yanlış demek değildir. Bilgi, zaman ve mekân ayrımı olmaksızın yanlış ya da doğru olabilir. Önemli olan doğruluk kriterlerini iyi tespit ederek önceki ve sonraki bilgileri bu kritere göre değerlendirmektir.

Kur'ân ilâhîdir, evrenseldir ve bugüne kadar tevatür yoluyla ulaşmıştır. Beşerî mahsuller için geliştirilmiş olan okuma tarzlarının Kur'ân'a uygulanmaları tutarlı olmayacaktır. Kur'ân tüm zamanlara hitap etmektedir. Dolayısıyla, her dönemin ihtiyaçları ve sorunları doğrultusunda sürekli ona yönelmek gerekir. Günün somut problemleri ışığında Kur'ân'a yönelerek, evrensel mesajı insanlara farklı şekillerde sunmanın gayreti ve mücadelesi içinde olmak gereklidir. Ancak, Kur'ân'ı her çağda orijinal birtakım yorum iddialarıyla, baştan belirlenmiş özel bazı yaklaşımlar ışığında yeniden anlayıp insanlara sunma arzusu yanlışlıklara, parçacı yaklaşımlara sebebiyet verebilmektedir.

Kur'ân'ın yanlış anlamlandırılmasına neden olan hususlar, tersinden düşündüğümüzde aynı zamanda bize, doğru hermenötiğin/ tefsirin ilkelerini, başlıca prensiplerini vermiş oluyor. Yani, yanlış nedenlerinden uzak durmaya ve korunmaya çalışmak, beraberinde Kur'ân'ın doğru anlaşılması neticesini getirecektir.

Hiç şüphe yok ki Kur'ân-ı Kerîm, tarih boyunca üzerinde en çok çalışılan alanlardan biri olmuştur. Kur'ân'ın doğru anlaşılması, İslâm toplumunda görülen birçok problemin çözümü için de son derece gereklidir. Tarihte ortaya çıkan siyasi, itikadî ve fikhî mezhepler arasındaki münakaşalar, her ekolün kendi anlayışını savunmak için ortaya koyduğu çalışmalar, bu durumun bir göstergesidir. Yine ayetlerin anlamlandırılıp, Kur'ân'a ait kavramların açıklanmasında Kur'ân'ın indiği dönemi ve onun dilini esas almamak da dirayet tefsirinin, müfessir kaynaklı yanlış izahlar ortaya koyması demektir ki bu takdirde devreye ıstılâhî anlamlar girmiş olacak ve ayetler, zaman ve şartların etkisiyle yorumlanmış olacaktır. Kur'ân, Hz. Peygamberden beri yazı ve ezber yoluyla naklen geldiğine göre ortada bir nakil olgusu vardır ve bunun doğurduğu sorunlar da olabilir. İşte bu sorunların çözümlenebilmesi de aklî bir çabayı gerektirir. Ne zaman ki kategorik düşünce yerine analitik düşünceyi, sloganlarla değil kavramlarla düşünmeyi, doğrunun

ölçütünü zaman, mekan ve şahıslarda arama yerine ilke ve prensiplerde aramayı, dinin toplumsallaşmasından öte bireyselleşmesine de yönelmeyi, anlayışlar ve yorumlarda ben merkezci olma yerine ilke merkezci olmayı, bilgilenmede kulak yerine daha çok gözü kullanmayı, yani sözlü kültürden yazılı kültüre ulaşmayı tercih ederek zihinsel değişimler sağlandığında dini problemleri çözme ve Kur'ân'ı daha fonksiyonel anlayabiliriz.

Kısacası Kur'ân'ın doğru anlaşılması önündeki engelleri Kur'ân'a bütüncül bakmamak, ayetlerdeki bağlam ilişkisini görmezden gelmek, Sünnet kaynaklı açıklamaları dikkate almamak ve ayet ya da surelerin nüzûl ortam ve konularını hesaba katmamak şeklinde sıralayabiliriz. Diğer taraftan, ayetler üzerinde bâtinî veya felsefî mânâlar arayışında olmak, gaybî ve gereksiz ayrıntılar peşinde koşmak ve aradığı her şeyi Kur'ân'da bulabileceğini düşünerek, Kur'ân'da her şeyin bilgisinin tafsilatıyla mevcut olduğu iddiasında olmak da aynı şekilde ayetlerin gözettiği hedef mânâların ve onlardan alınacak özel mesajların, önem kaybına uğrayarak belki de ortadan kalkmalarına sebep olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdulcelil Candan, *Kur'ân Tefsirinde Sapma*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Abdullah Siracuddin, *Tilavetü'l-Kur'âni'l-Mecid*, Medine 1402, s.76.
- Abdülhamit Birişik, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2009, c. 37, s. 538-539.
- Abdülhamit Birişik, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2009, c. 37, s. 538-539.
- Adam, Baki (2015). *Yahudilik, Dinler Tarihi*, Ankara: Grafiker Yayınları, 59-129.
- Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2005, s. 1779.
- Ahmet KAVLAK, "Hristiyanlıkta İncil Yorumlarının Tarihsel Kaynakları," *Kaygı*, 18(1)/2019: 240-256.
- Albayrak, İsmail (2000). *Qur'anic Narrative and İsrâiliyyât in Vestern Scholaraship and in Classical Exegesis*, basılmamış doktora tezi, The University of Leeds, 114.
- Altuntaş, Hüseyin; Aydın, Mustafa; Farıd, Esack; Tekin, Mustafa; Daud, Wan; Adam, Baki (2010). *Kur'ân'ı Anlama Çabaları*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Ayar, Talip (2015). *İslam, Dinler Tarihi*, (Ed.: Baki Adam), Ankara: Grafiker yayınları, 197- 240.
- Aydemir, Abdullah (1992). *Tefsirde İsrâiliyyât*, İstanbul: Beyân Yayınları, 29.
- Aydın, Fuat (2004). *Yahudilik*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bıyıkoğlu, Yakup (2005). *Şevkani'nin Fethü'l-Kadîr'inde Esbâb-ı Nüzûl ve Kur'ân'ın Anlaşılması*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Buhâri, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (1345). *el-Camiu's-Sahih*, Mısır.
- Bulut, Ahmet (2010). *Kur'ânla Yaşamak*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, Kahire 1332, I, 196.
- Cerrahoğlu, İsmail (2014). *Tefsir Tarihi*, Ankara: Fecr Yayınları, I. 120.
- Cündioğlu, Düccane (2011). *Anlamın Buharlaşması ve Kur'ân*, 5, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Cündioğlu, Düccane (2011). *Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı*, 6, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Cüneyt Eren, Belâgat Açısından Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrarların Tahlili, *Ekev Akademi Dergisi*, c. 3, S. 2, 2001, s. 91-108.
- Çağrıçı, Mustafa, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C. 26, s. 390-393.
- Demirci, Muhsin (2010). *Kur'ân Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Dereli, Muhammed Vehbi (2009). *Tefsirde Yanılgı Sebepleri ve Bunlardan Korunma Yolları*, Ankara: Fecr Yayınları.

- Doğramacı, Mehmet (2008). *Kur'ânla Kucaklaşmak*, İstanbul: Kitsan Yayınları.
- Duman, M. Zeki (2010). *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân ve Müslümanlar*, Ankara: Fecr Yayınları.
- Ebû Hanife, “*el-Fıkhu'l-Ekber*”, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri, (neşr. ve çev. Mustafa Öz), İstanbul 1992, s. 56.
- Ebu Mansur Mâturîdî, *Kitabu't-Tevhid* (neşr. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, s. 9-11, 17-29, 202-209.
- Ebu Şehbe, Muhammed (2005). *el- İsrâiliyyâtve'l-Mevdu'at fi kutubi't-tefsir*, Beyrut: Dâru'l-ceyl, 13-14.
- Elmalılı M Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Diyanet İşleri Reisliği, İstanbul 1936, s. 6224.
- Eren, Cüneyt (2002). *Kur'ân-ı Kerîm'i Anlamaya Yönelik Metodlar*, Erzurum: Ekev Yayınevi.
- Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, (trc. Alpaslan Açıkgenç), Ankara 1993, s. 197.
- Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân* (trc. Alparslan Açıkgenç), Ankara 1999.
- Fazlurrahman, *İslam ve Çağdaşlık* (trc. Alparslan Açıkgenç – M. Hayri Kırbasoğlu), Ankara 1990, s. 67-106, 251-289.
- Gazalî, Muhammed (1998). *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*, (Çev.: Emrullah İşler), 2, İstanbul, Düşün Yayınevi.
- Hadramî, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun (2017).*Muqaddime*, (Çev.: Turan Dursun), 1, İstanbul: Kaynak Yayınları, 439-440.
- Hâlidî, Salah Abdulfettah (2009). *Kur'ânla İletişim Nasıl Kurulur?* (Mefatihli't-Taalimma'l-Kur'ânDar'ul- Kalem/ Şam), (Çev.: Abdurrahim ŞEN), İstanbul: Buruc Yayınları.
- Harman, Ömer Faruk (2000). İncil, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 22, Ankara: TDV Yayınları, 270-276.
- Hatiboğlu, İbrahim (2001). İsrâiliyyât, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23, İstanbul, 195-199.
- İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, TDV Yayınları, Ankara 1985, s. 166.
- Ķâmûsü'l-Kitâbi'l-Muqaddes*, Kahire 1991, s. 120-122.
- Kandemir, Yaşar (1997). Hadis, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 15, Ankara, TDV Yayınları, 27-64.
- Karaman, Hayrettin (2014). *Kur'ân Yolu Meali*, Ankara: DİB Yayınları.

- Kesir, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer (1993). *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, (Çev.: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kırca, Celal (2010). *Hayatın İçinde Hayatla Birlikte Kur'an'ı Anlama*, İstanbul: Marifet Yayınları.
- Kutub, Seyyid (2003). *Fi Zılal-il Kur'an*, (Çev.: Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu, İbrahim Türk, Salih Uçan, İbrahim Balcı), İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Küçük, M. Alparslan (2009). *Kutsal Kitap Anlayışı: Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam Örneği*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, Ankara 1995, s. 81-94
- Mehmet Paçacı, *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz*, Ankara 2002, tür.yer.
- Meşini, Mustafa İbrahim (1986). *Medresetu't-tefsir fi'l-endelüs, Müessesetü'r-risale*, Beyrut, 529.
- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l Âlâ (2009). *Kur'an'ı Nasıl Anlayalım*, (Çev.: Bekir Karlığa), İstanbul: İşaret Yayınları.
- Muammer Erbaş, Kur'an'ın Mânâ Boyutu Işığında Kur'an Okumanın Anlamı, *Marife Dergisi*, Yıl: 7, S. 1, 2007, ss. 7-42.
- Muammer Esen, "İman Kavramı Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 49, S. 1, 2008, s. 83.
- Muammer Esen, Kur'an'da Akıl-İman İlişkisi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 52, N: 2 2011, s. 85-96.
- Muhammed b. Ebibekir İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, Beyrut 1987, 1, 338.
- Muhammed Fuad Abdalbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehhesli Elfâzi'l-Kur'an'il-Kerîm*, Kahire, 1988, ss. 697-700.
- Muhammet Tarakçı, "Hristiyanlıkta Vahiy Anlayışı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, c. 12, S. 2, 2003, s. 171-201.
- Muhammet Tarakçı, "Hristiyanlıkta Vahiy Anlayışı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, c. 12, S. 2, 2003, s. 171-201.
- Muhsin Demirci, "Kur'an Tarihi", *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları*, İstanbul 2015, s. 65-66.
- Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Temel Konuları*, İstanbul 2000.
- Mustafa İslâmoğlu, *Yahudileşme Temayülü*, Denge Yayınları, İstanbul 1998, s. 228.
- Mustafa Sinanoğlu, "Hristiyanlık", *DİA*, XVII, 364-365.

- Nebî, Mâlik b. (2008). *Kur'ân Fenomeni*, (Çev.: Yusuf Kaplan), İstanbul: Külliyyat Yayınları.
- Ömer Faruk Harman, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2000, c. 22, s. 270-276.
- Paçacı, Mehmet (2006). *Kur'ân'a Giriş*, İstanbul: İSAM.
- Sâ'dî, Abdurrahman b. Nâsır (M. 2008- H.1429). *Kur'ân'ı Anlamada Temel Esaslar*, (Çev. Abdulcelil Candan), İstanbul: Guraba Yayınları.
- Sâbûnî, Muhammed Ali (2003). *Safvetü't-Tefsir*, (Ter. veTah.: Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Sarıkçıoğlu, Ekrem (2002). *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 2, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Sarıkçıoğlu, Ekrem (2005). *Diğer İnciller*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Serinsu, Ahmet Nedim (1994). *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, İstanbul: Şule Yayınları.
- Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, İzmir 1996, s. 126-164.
- Suyuti, Celaluddin (1995). *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'ân*, (Çev.: Ahmed b. Ali), Kahire: Dar el-Hadith.
- Süleyman Ateş, *Çağdaş Tefsir*, XI, 23.
- Süleyman Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, İstanbul, ts. (Kuram yayını), XII, 104-105.
- Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), I, 33, 56-76, 166, 194, 199-200, 207-208.
- Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), I, 33, 76-83, 87-91, 129-138, 159-164, 167-171, 185-190, 197-205, 209-218, 222-228.
- Şaban Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*, Fazilet Neş. 2000, s. 168.
- Şaban Kuzgun, *Dört İncil- Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası, Farklılıkları ve Çelişkileri*, Fazilet Neşriyat, İstanbul 2008, s. 351.
- Şaban Kuzgun, *Dört İncil: Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası, Farklılıkları ve Çelişkileri*, Ankara 1996, s. 305-342
- Şâtîbî, *el-Muvâfaqât*, II, 68
- Şehristânî, Ebu Feth Muhammed (2008). *Milel ve Nihal*, (Çev.: Mustafa Öz), İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl* (nşr. Ebû Mus'ab M. Saîd el-Bedrî), Beyrut 1412/1992, s. 62.
- Şimşek, M. Sait (2012). *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, Konya: Kitap Dünyası Yayınları.
- T. Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan* (trc. Süleyman Ateş), Ankara 1975, s. 13-67.

- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr (1995). *Taberî Tefsiri*, (İht. vetah.: Muhammed Ali es- Sâbûnî, Salih Ahmet Rıza; (Terc.: Mehmet Keskin), İstanbul: Ümit Yayıncılık.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr (1996). *Taberî Tefsiri*, (Terc.: Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), İstanbul: Hisar Yayınevi.
- Talip Özdeş, *Kur'ân'a Göre İsa'nın Allah'ın Kelimesi olması ve İncil'in Mahiyeti: Kur'ân Perspektifinden Hristiyan İnancıyla Mukayeseli Bir İnceleme*, 2020, C: 24, S.3, s. 1497-1516.
- Tarakçı, Muhammed (2004). İslam Kaynaklarında İncil Tartışmaları, *Dinler Tarihi Araştırmaları IV*, Ankara: Tahr Yayınları, 239-263.
- TDK Sözlük, c. 2, s. 2464-2465.
- TDV (2002). Kur'ân (Kur'ân ve Kitab-ı Mukaddes), *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 26, Ankara: TDV Yayınları, 412-414.
- TDV (2013). Yahudilik: Kutsal Metinler ve Dini Literatür, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 43, Ankara; TDV Yayınları, 197-201.
- Ünver, Mustafa (1996). *Kur'ân'ı Anlamada Siyakın Rolü*, Ankara: Sidre Yayınları.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İst. ts.
- Yıldırım, Muhammed Emin (2007). *Vahyi Hayata Taşımak*, 6, İstanbul: Kalem Yayınları.
- Yıldız, Abdullah (2012). *Kur'ân'ı Nasıl Anladılar?*, 2, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Yitik, Ali İhsan, *Doğu Dinleri*, İSAM Yayınları, 2014.
- Zafer Duygu, *İnciller Güvenilir Metinler Midir?* Düşün Yayıncılık, 2020, İstanbul, s.120-125.
- Zafer Duygu, Sözlü Gelenek, Form Kritiği ve İnciller, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2019, S. 46, s. 297-327.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin (2002). Tefsir ve Hadiste İsrâiliyyât, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Çev.: Muhammet Yılmaz), 2(1), 148-181.
- Zerkeşî, Bedruddin (1957). *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'ân*, Mısır.
- Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlıv.dğr.), Beyrut 1415/1994, I, 281, 340, 349, 355, 361, 362, 367.
- Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlıv.dğr.), Beyrut 1415/1994, I, 281, 298-300, 328, 329, 331, 333, 334-337, 345, 349-350, 370-373, 374